

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
МІНСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЛІНГВІСТЫЧНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ

А.Г. Цымбал

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ

Вучэбна-метадычны комплекс

У 3 частках

Частка 1

Ад старажытных часоў да Вялікага Княства Літоўскага (1569 г.)

Мінск 2012

УДК 94(476)(075.8)
ББК 63.3 (4Бел)я 73
Ц94

Р э к а м е н д а в а н ы Рэдакцыйным саветам Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэта. Пракакол № 3 (31) ад 29.11.2011 г.

Р э ц э н з е н т ы: доктар гістарычных навук, прафесар *У.В. Тугай* (БДПУ); кандыдат гістарычных навук, дацэнт *Г.С. Хадасевіч* (БДУ); кандыдат гістарычных навук, дацэнт *С.Я. Новікаў* (МДЛУ)

Цымбал, А.Г.

Ц94 Гісторыя Беларусі : вучэбна-метадычны комплекс : у 3 ч. Ч. 1. Ад старажытных часоў да Вялікага Княства Літоўскага (1569 г.) / А.Г. Цымбал. – Мінск : МДЛУ, 2012. – 84 с.

ISBN 978-985-460-505-0 (Ч. 1)

ISBN 978-985-460-504-3

У першай частцы вучэбна-метадычнага комплексу па гісторыі Беларусі падаюцца вучэбна-тэматычны план, планы семінарскіх заняткаў, метадычныя рэкамендацыі, дакументы і матэрыялы, заданні для паўтарэння, літаратура і пытанні да паўтарэння па вучэбных тэмах ад старажытных часоў да Вялікага Княства Літоўскага (1569 г.).

Адрасуецца выкладчыкам кафедры айчыннай гісторыі і сусветнай культуры і студэнтам Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэта.

УДК 94(476)(075.8)
ББК 63.3 (4Бел)я 73

ISBN 978-985-460-505-0 (Ч. 1) © Цымбал А.Г., 2012

ISBN 978-985-460-504-3 © УА «Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт», 2012

УВОДЗІНЫ

На сучасным этапе развіццё вышэйшай адукацыі накіравана на пераўтварэнне студэнта з аб'екта навучання ў актыўны суб'ект адукацыйнага працэсу. У такіх умовах на першы план выходзіць самастойная праца студэнта па авалоданні вучэбным матэрыялам. Асаблівая актуальнасць актывізацыі самастойнай працы студэнтаў выклікана ўвядзеннем рэйтынгавай сістэмы ацэнкі вучэбных дасягненняў студэнтаў у МДЛУ.

У адпаведнасці з вучэбнай праграмай выкладання базавага курса «Гісторыя Беларусі» студэнтам прапануецца вучэбна-метадычны комплекс, арыентаваны на арганізацыю самастойнай працы з мэтай вывучэння як асноўнага, так і дадатковага вучэбнага матэрыялу, падрыхтоўкі да семінарскіх заняткаў і экзамену.

Семінарскія заняткі арыентаваны на самастойную падрыхтоўку студэнтаў па ўсіх вучэбных тэмах, без глыбокага асэнсавання якіх студэнтам будзе цяжка не столькі авалодаць неабходнай інфармацыяй, колькі зразумець сутнасць вучэбных, дакументальных і навуковых матэрыялаў. На кожны семінар студэнтам прапанована тэма, якая ўтрымлівае некалькі вучэбных пытанняў. Пытанні, якія разглядаюцца ў дадзеным выданні, адпавядаюць заданням, што вынесены на семінарскія заняткі па гісторыі Беларусі.

Метадычныя рэкамендацыі да кожнай тэмы ўтрымліваюць базавыя вучэбныя звесткі, алгарытм для самастойнага вывучэння пытання, змяшчаюць асноўныя праблемныя пытанні, якія разглядаюць студэнты пры падрыхтоўцы да семінарскіх заняткаў.

Самастойная праца студэнтаў па авалоданні вучэбным матэрыялам і падрыхтоўка да семінарскіх заняткаў прадугледжваюць выкарыстанне:

1) асноўнай вучэбнай літаратуры, якую складаюць абагульняючыя працы і вучэбныя дапаможнікі. У якасці асноўнага выступае вучэбнае выданне «Гісторыя Беларусі» пад рэдакцыяй прафесара Я.К. Новіка, дапушчанае Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь у якасці вучэбнага дапаможніка для студэнтаў устаноў, якія забяспечваюць атрыманне вышэйшай адукацыі (гл. Новік, Я.К. *Гісторыя Беларусі. Ад старажытных часоў – па 2010 г.: вучэб. дапам. для студ. устаноў, якія забяспеч. атрыманне вышэйшай адукацыі* / Я.К. Новік, І.Л. Качалаў, Н.Я. Новік; пад рэд. Я.К. Новіка. – 3-е выд., напр. – Мінск: Вышэйшая школа, 2011. – 512 с.).

Студэнтам таксама рэкамендуецца выкарыстанне ішніх падручнікаў, вучэбных дапаможнікаў і вучэбна-метадычных комплексаў, прыведзеных у спісе літаратуры. Паколькі ў падручніках сустракаюцца альтэрнатыўныя ацэнкі ў дачыненні да асобных вучэбных пытанняў, мы зыходзім з мэтазгоднасці звароту да дадатковай вучэбнай і навуковай літаратуры;

2) дадатковай літаратуры, якая ўключае калектыўныя манаграфічныя і аўтарскія навуковыя даследаванні, навуковыя артыкулы, прысвечаныя больш вузкім пытанням у рамках разглядаемай праблемы. Зварот да дадатковай літаратуры дае магчымасць больш глыбока раскрыць вынесеныя на

абмеркаванне вучэбных пытанняў, а таксама можа быць карысным пры падрыхтоўцы асобных рэфератаўных паведамленняў;

3) дакументаў і матэрыялаў, праца з якімі разглядаецца ў якасці галоўнай умовы самастойнай творчай падрыхтоўкі студэнтаў да семінарскіх заняткаў. Гэта праца патрабуе навукова-тэарэтычнага абагульнення крыніц, дапамагае студэнтам паглыблена засвоіць вучэбны матэрыял, набыць навыкі творчай працы з дакументальнымі матэрыяламі і першакрыніцамі. Аснову вывучэння гісторыі Беларусі складае самастойнае азнаямленне студэнтаў з дакументамі і матэрыяламі. Кантралюемая самастойная работа студэнтаў (КСРС) рэалізуецца ў якасці састаўнога элемента курса праз заданні для самастойнай працы, якія прадугледжваюць вывучэнне студэнтамі запланаваных дакументаў у рамках вучэбных тэм. Азнаямленне з рознымі відамі гістарычных крыніц (летапісы, паведамленні сучаснікаў падзей, афіцыйныя дакументы розных часоў, літаратурна-публіцыстычныя і мемуарныя сведчанні і інш.) не толькі пашырае далягляд студэнтаў, але і садзейнічае набыццю першых навыкаў даследчай працы. Такія ўменні патрэбныя студэнтам для пошуку неабходнай інфармацыі ў крыніцах, аналізу дакументальных матэрыялаў, развіцця здольнасці іх супастаўлення, выяўлення ступені аб'ектыўнасці звестак, якія ўтрымліваюцца ў дакументах і вучэбных дапаможніках.

У вучэбна-метадычным комплексе да кожнай тэмы студэнтам прапанаваны некалькі дакументальных матэрыялаў, якія змяшчаюць звесткі, неабходныя для вывучэння вучэбных пытанняў. Пошук у дакументах неабходнай інфармацыі ў тэксце вылучаецца асобным шрыфтам.

Студэнтам прапануецца наступны алгарытм вывучэння першакрыніц:

- 1) зразумець і засвоіць асноўны змест крыніцы;
- 2) засвоіць тэрміналогію, якая ўжываецца ў крыніцы;
- 3) высветліць прычыны, час і гістарычныя ўмовы стварэння дакумента;
- 4) разабраць факты і падзеі, уключаныя ў тэкст;
- 5) выявіць ясныя характарыстыкі асоб, якія згадваюцца ў крыніцы;
- 6) вылучыць галоўныя пытанні і матэрыялы, якія датычацца вывучаемай тэмы;
- 7) засвоіць ідэі і палажэнні, якія атрымалі развіццё ў наступныя перыяды гісторыі;
- 8) звярнуць увагу на існаванне магчымых супярэчнасцяў, памылак, розных поглядаў, ацэнак і г.д. у дадзенай крыніцы і ў параўнанні з іншымі.

Выкарыстанне дакументаў і матэрыялаў падчас заняткаў з'яўляецца абавязковай умовай паўнавартаснага адказу. Праз вывучэнне прапанаваных першакрыніц, а таксама азнаямленне і параўнаўчы аналіз асноўнай і дадатковай літаратуры студэнты робяць уласныя высновы па вучэбных пытаннях. З дапамогай дакументальных крыніц пацвярджаюць і абгрунтоўваюць свае высновы ў ходзе вусных адказаў.

Падрыхтоўку да семінарскіх заняткаў трэба пачынаць са складання плана адказу. Пры гэтым рэкамендуецца прытрымлівацца наступнай схемы:

- 1) гістарыяграфія і крыніцы па праблеме;
- 2) прычыны і сутнасць падзеі;
- 3) наступствы і значэнне падзеі;
- 4) высновы па пытанні. Асобная ўвага пры

гэтым надаецца тэарэтычным, гістарыяграфічным і крыніцазнаўчым аспектам разглядаемай тэмы.

Студэнтам неабходна памятаць, што вуснае паведамленне не з'яўляецца звычайным рэпрадуктаваннем тэксту падручніка. Важным з'яўляецца выпрацоўка ўласнага меркавання і разумення праблемы, што павінна быць пацверджана інфармацыяй крыніц, факталагічна аргументавана і тэарэтычна абгрунтавана. Пры падрыхтоўцы рэкамендуецца прадумаць і дадатковыя пытанні па тэме семінара, якія выклікаюць неадназначныя меркаванні, з'яўляюцца спрэчнымі ці падштурхоўваюць да дыскусіі. Дыскусійны характар семінара павінен стаць адметнасцю кожнага вучэбнага занятку па гісторыі Беларусі.

Асновай высокіх вучэбных вынікаў студэнтаў з'яўляецца падрыхтоўка да семінарскіх заняткаў з выкарыстаннем асноўнай і дадатковай літаратуры, першакрыніц, і сістэматычная работа з імі на працягу ўсяго семестра.

Напрыканцы кожнай тэмы ў вучэбна-метадычным комплексе змешчаны заданні для паўтарэння фактычнага матэрыялу, а таксама спіс асноўнай і дадатковай літаратуры.

У канцы выдання ўтрымліваюцца пытанні да паўтарэння па дысцыпліне «Гісторыя Беларусі».

Вучэбна-метадычны комплекс па гісторыі Беларусі пабудаваны ў адпаведнасці з адукацыйным стандартам і тыпавай вучэбнай праграмай «Гісторыя Беларусі» для вышэйшых навучальных устаноў (зацверджана пастановай Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь 15 красавіка 2008 г., рэгістрацыйны № ТД-СГ 009/тып.) і з улікам вучэбнага плана МДЛУ.

Першая частка комплексу ўтрымлівае матэрыялы да першага раздзела вучэбнай праграмы «Гісторыя Беларусі». Усяго запланавана выданне трох частак, якія будуць ахопліваць увесь курс.

ВУЧЭБНА-ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

№ п/п	Назва тэмы	Аўдыторныя гадзіны			Самастойная работа	
		усяго	лекцыі	семінары	КСРС	падрыхтоўка да экзамену
1	Уводзіны ў дысцыпліну	2	2		—	
	Раздзел I. Цывілізацыйная спадчына Старажытнага свету, сярэдніх вякоў і Беларусі	30	8	8	14	
2	Першабытная эпоха на тэрыторыі Беларусі (100–35 тыс. гадоў да н.э. – VIII ст. н.э.)	4	2	2	2	
3	Раннефеадальныя дзяржаўныя ўтварэнні на беларускіх землях (IX – першая палова XIII ст.)	4	2	2	2	
4	Беларускія землі ў складзе Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага (другая палова XIII – першая палова XVI ст.)	8	4	4	8	
	Раздзел II. Цывілізацыйная спадчына Новага часу і Беларусі	34	8	8	18	2
5	ВКЛ у складзе Рэчы Паспалітай (другая палова XVI – канец XVIII ст.)	8	4	4	8	
6	Беларусь у складзе Расійскай імперыі (канец XVIII – першая палова XIX ст.). Беларусь у перыяд станаўлення буржуазнага грамадства (другая палова XIX – пачатак XX ст.)	8	4	4	8	
	Раздзел III. Савецкая мадэль мадэрнізацыі ў гісторыі Беларусі	42	12	8	22	
7	Беларусь ва ўмовах рэвалюцыйнага працэсу 1917 г., замежнай інтэрвенцыі і Грамадзянскай вайны (1917–1920)	8	4	2	8	
8	Беларусь у 1920–1930-я гг.	8	6	4	8	
9	Заходняя Беларусь пад уладай Польшчы (1921–1939)	4	2	2	4	
	Раздзел IV. Геапалітычнае становішча Беларусі ў сярэдзіне XX ст.	22	6	2	14	
10	Беларусь у гады Другой сусветнай вайны (1939–1945)	2	2		6	
11	Беларусь у перыяд спаборніцтва і канфрантацыі дзвюх сацыяльна-політычных сістэм (другая палова 1940 – канец 1980-х гг.)	6	4	2	6	
	Раздзел V. Суверэнная Беларусь ва ўмовах глабалізацыі сусветных працэсаў	8	2	2	4	
12	Рэспубліка Беларусь на шляху суверэнітэту і незалежнасці (з 1991 г.)	4	2	2	4	
Усяго		138	38	28	72	

ПЛАНЫ СЕМІНАРСКІХ ЗАНЯТКАЎ

Семінар 1. Старажытнае грамадства на тэрыторыі Беларусі (2 гадз.)

1. Засяленне беларускіх зямель. Даіндаеўрапейскі перыяд этнічнай гісторыі Беларусі.
2. Індаеўрапейскі перыяд этнічнай гісторыі Беларусі, яго балцкі і славянскі этапы.
3. Узнікненне Беларусі: розныя падыходы і навуковыя канцэпцыі.

Семінар 2. Узнікненне раннефеадальнай дзяржаўнасці на беларускіх землях (2 гадз.)

1. Прычыны ўтварэння старажытнарускай дзяржаўнасці, праблемы яе існавання ў сучаснай гістарыяграфіі.
2. Полацкае і Турава-Пінскае княствы – першыя раннефеадальныя дзяржавы на тэрыторыі Беларусі.
3. Беларускія землі ў перыяд феадальнай раздробленасці. Адносіны Полацкага княства з Кіевам і Ноўгарадам, з крыжакамі і татара-манголамі.
4. Увядзенне хрысціянства. Культура беларускіх зямель у IX–XIII стст.

Семінар 3–4. Беларускія землі ў складзе Вялікага Княства Літоўскага (другая палова XIII – першая палова XVI ст.) (4 гадз.)

1. Утварэнне Вялікага Княства Літоўскага: розныя тэарэтычныя падыходы і канцэпцыі.
2. Унутраная і знешняя палітыка ВКЛ у XIV – першай палове XVI ст. Крэўская унія 1385 г.
3. Асаблівасці дзяржаўнага ладу Вялікага Княства Літоўскага. Тры Статуты ВКЛ.
4. Сацыяльна-эканамічнае развіццё ВКЛ у XIV–XVI стст. Аграрная рэформа Жыгімонта II Аўгуста 1557 г.
5. Фарміраванне беларускай народнасці. Культура беларускіх зямель у XIV–XVI стст.

ЦЫВІЛІЗАЦЫЙНАЯ СПАДЧЫНА СТАРАЖЫТНАГА СВЕТУ, СЯРЭДНІХ ВЯКОЎ І БЕЛАРУСЬ

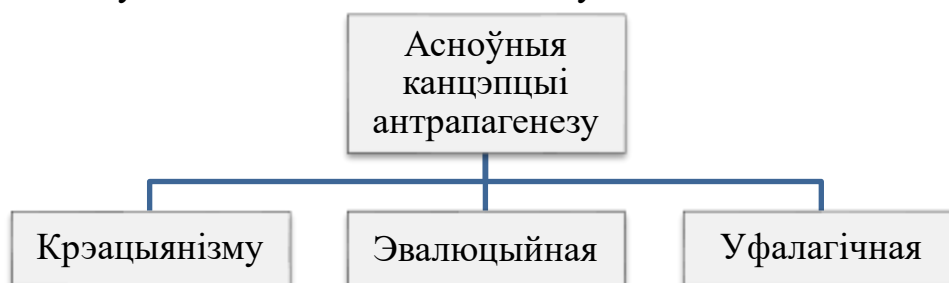
МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ ДЛЯ САМАСТОЙНАЙ РАБОТЫ

ТЭМА 1. СТАРАЖЫТНАЕ ГРАМАДСТВА НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ

1.1 Засяленне беларускіх зямель.

Даіндаеўрапейскі перыяд этнічнай гісторыі Беларусі

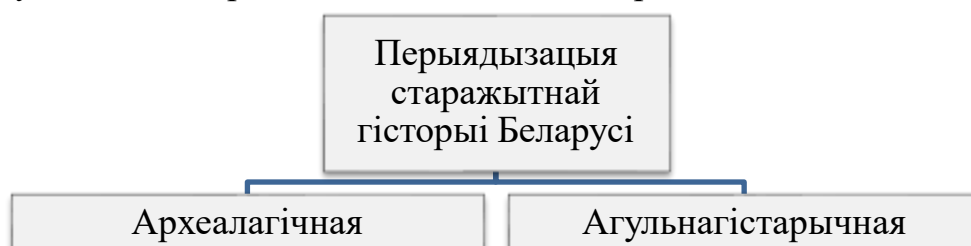
Гісторыя Беларусі з'яўляецца часткай сусветай гісторыі і не можа разглядацца па-за яе кантэкстам. Пачынаючы вывучэнне дадзенага пытання, неабходна звярнуцца да праблемы паходжання чалавека (антрапагенезу), узгадаць, якія існуюць канцэпцыі і падыходы ў гэтым пытанні.



Ці можа сучасная навука адзначна адказаць на пытанне аб узнікненні чалавека на Зямлі?

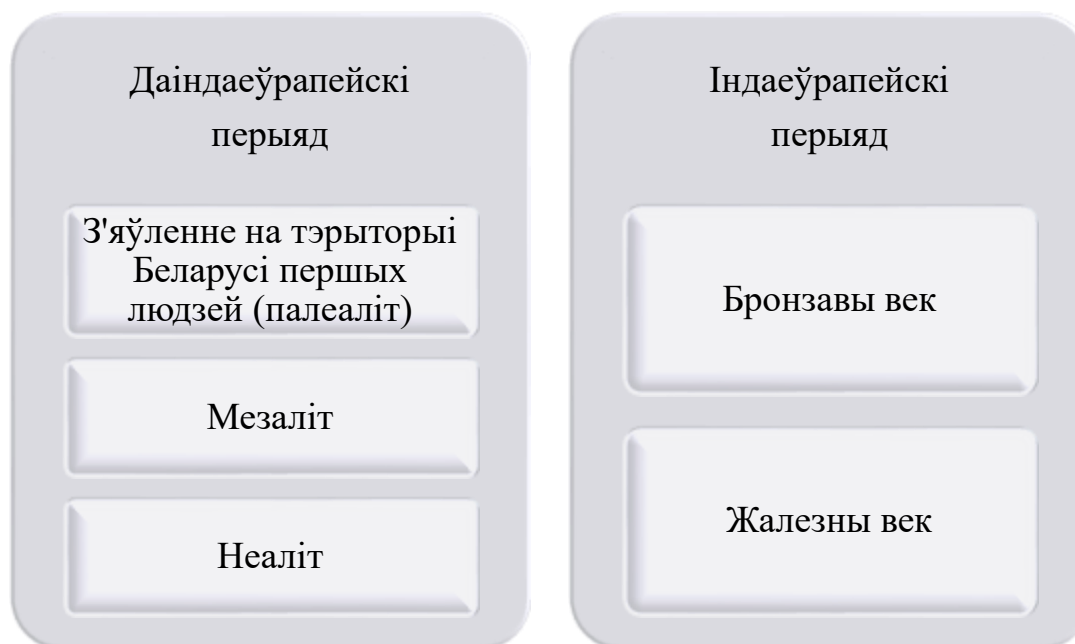
Перш за ўсё таксама патрэбна адзначыць, на падставе якіх крыніц адбываецца вывучэнне старажытнага перыяду гісторыі? У чым іх асаблівасць? Якую інфармацыю магчыма атрымаць з гэтых крыніц, а якую не? Якія навукі дапамагаюць у даследаванні праблем першабытнай гісторыі Беларусі?

Вывучаючы гісторыю, мы зыходзім з яе перыядызацыі.



Засвойце сутнасць падыходаў да перыядызацыі старажытнай гісторыі. На чым яны заснаваны і як суадносяцца?

Даіндаеўрапейскі перыяд гісторыі Беларусі з'яўляецца самым працяглым па часе.



Вывучэнне дадзенага перыяду пачынаецца з моманту з'яўлення на сучаснай тэрыторыі Беларусі першых людзей і да бронзавага веку. Варта звярнуцца да наступных пытанняў: У якую эпоху пачынаецца засяленне тэрыторыі Беларусі? Адкуль прыйшлі першыя людзі? Як адбывалася іх пранікненне і засяленне беларускіх зямель? Дзе былі знойдзены найбольш старажытныя стаянкі на тэрыторыі Беларусі? Неабходна таксама адзначыць, што ўяўляў сабой першабытны чалавек – палеаантрап (неандэрталец), які, магчыма, першым з'явіўся на тэрыторыі Беларусі?

Адной з нявырашаных праблем старажытнай гісторыі з'яўляецца пытанне: чаму неандэрталец вымірае і ўзнікае новы від чалавека – неантрап (краманьёнец)? Краманьёнец з'яўляўся ўжо чалавекам сучаснага фізічнага тыпу (*Homo sapiens*, або чалавек разумны).



Ахарактарызуйце ўмовы існавання першабытнага чалавека ў палеаліце. Якімі былі яго прылады працы і формы сацыяльнай арганізацыі першабытнага грамадства? У чым праяўляліся першабытныя рэлігійныя ўяўленні?

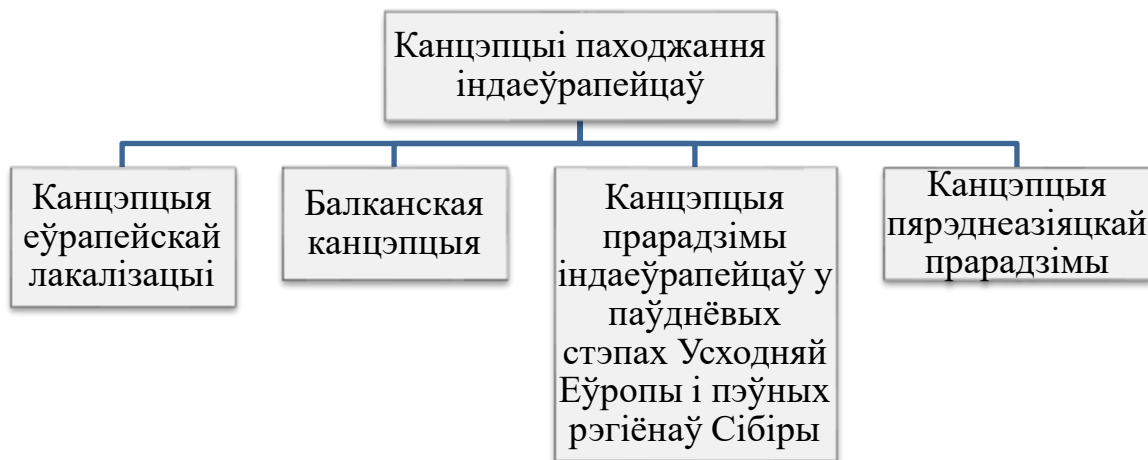
З адступленнем апошняга ледавіка адбываюцца істотныя змены ў жыцці чалавека і навакольным асяроддзі. Што стала найбольш характэрным для перыяду мезаліту і неаліту? Як змены клімату ў мезаліце паўплывалі на жыццё чалавека? Якія вынаходніцтвы адбыліся ў перыяд неаліту? Вызначце сутнасць неалітычнай рэвалюцыі. Якія былі прычыны, што прывялі да неалітычнай рэвалюцыі? У чым значнасць для гісторыі і чалавецтва гэтых змен? Да якіх наступстваў яны прывялі?

Зрабіце абагульняльную выснову па пытанні. Паспрабуйце выказаць сваю думку на шэраг праблем: Ці магчыма вызначыць этнічную прыналежнасць першабытнага насельніцтва ў Беларусі ў палеаліце, мезаліце і большай частцы неаліту? Што мы ведаем аб паходжанні і мове гэтых людзей? Аргументуйце свой адказ.

1.2 Індаеўрапейскі перыяд этнічнай гісторыі Беларусі, яго балцкі і славянскі этапы

Індаеўрапейскі перыяд этнічнай гісторыі Беларусі пачаўся ў бронзавым веку з моманта з'яўлення на яе тэрыторыі плямён індаеўрапейскага паходжання.

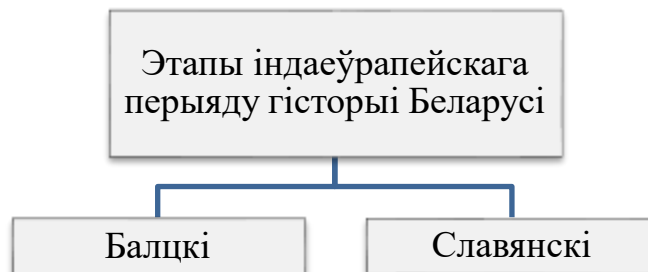
Пачынаючы вывучэнне дадзенага пытання, неабходна азнаёміцца з дакументальнымі крыніцамі па праблеме. Прааналізуйце іх інфармацыю. Якія звесткі магчыма атрымаць з першакрыніц старажытнага паходжання? Пытанне аб прарадзіме і паходжанні індаеўрапейцаў на сённяшні дзень з'яўляецца адкрытым у гістарычнай навуцы. Вылучаецца шэраг канцэпцый па гэтай праблеме:



Засвойце змест гэтых канцэпцый. Паспрабуйце вызначыць іх недахопы. Якая канцэпцыя, на Ваш погляд, з'яўляецца найбольш абгрунтаванай?

Па-рознаму ў навуковай літаратуры асвятляецца пытанне аб прычынах, часе і шляхах міграцыі індаеўрапейцаў. Прааналізуйце, што ўяўляла сабой першае «вялікае перасяленне народаў»? Якія фактары абумовілі пачатак міграцыі праіндуеўрапейскага насельніцтва? Якім быў шлях іх руху? Ахарактарызуйце ўзаемаадносіны прышлага і мясцовага (аўтахтоннага) неалітычнага насельніцтва.

У рамках індаеўрапейскага перыяду вылучаюцца два этапы.



Якія новаўвядзенні прынеслі з сабой першыя індаеўрапейцы, якія засялілі беларускія тэрыторыі, – балты? Іх з'яўленне ў бронзавым веку стала штуршком для істотных сацыяльна-гаспадарчых змен. Што стала найбольш характэрным для перыяду бронзы і жалезнага веку?

Новы славянскі этап этнічнай гісторыі Беларусі пачаўся ў раннім сярэднявеччы. Наконт перыяду ўзнікнення славян, ранняга перыяду іх гісторыі погляды навукоўцаў таксама не супадаюць.

Актуальнымі застаюцца пытанні: Калі і адкуль з'явіліся славяне на беларускай зямлі? Дзе іх прарадзіма? Як адбываліся працэсы славянскай міграцыі? Вылучаюць некалькі канцэпцый прарадзімы славян.

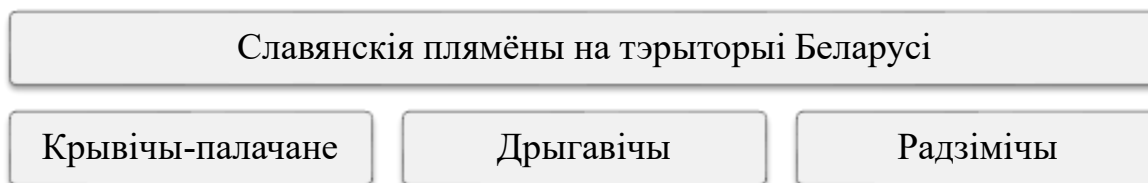


Засвойце змест канцэпцый. Вызначце магчымыя недахопы і паспрабуйце адказаць, якая з канцэпцый з'яўляецца найбольш навукова абгрунтаванай?

Вызначце сутнасць і прычыны другога «вялікага перасялення народаў». Якія галоўныя фактары падштурхнулі да міграцыі славянскае насельніцтва? Як адбываўся падзел славян на групы?

Звярніцеся да дакументаў і матэрыялаў па тэме 1. Як апісвалі славян старажытныя аўтары? Якія назвы ўжываліся адносна славянскага насельніцтва? Дзе, па меркаванні візантыйскіх і антычных гісторыкаў, рассяліліся славянскія плямёны? Таксама адзначце тагачасныя ўяўленні, якія змяшчаюцца ў крыніцах аб славянах, іх традыцыях, звычаях, знешнім выглядзе.

У VI–VII стст. славяне пачынаюць пранікаць у балцкі арэал, а ў VIII–IX стст. адбываецца іх масавае рассяленне на сучаснай тэрыторыі Беларусі. Звярніце ўвагу на шляхі асваення беларускіх зямель славянамі. Ахарактарызуйце асаблівасці славяна-балцкага ўзаемадзеяння, у выніку якога ўтвараюцца новыя этнічныя супольнасці, якія згадваюцца ў крыніцах.



Што ўяўлялі сабой крывічы, дрыгавічы і радзімічы, якія рассяліліся на беларускіх тэрыторыях? Якія ёсць версіі аб паходжанні іх назваў? Адзначце таксама, якія змены адбываюцца ў грамадска-эканамічным жыцці насельніцтва Беларусі ў сувязі з рассяленнем славян? Якія былі рэлігійныя ўяўленні старажытных продкаў беларусаў?

У канцы адказу на пытанне зрабіце абагульняльную выснову, ахарактарызуючы сутнасць этнічных працэсаў на беларускіх тэрыторыях у індаеўрапейскі перыяд.

1.3 Узнікненне Беларусі: розныя падыходы і навуковыя канцэпцыі

Пытанне паходжання беларусаў з'яўляецца адным з найбольш складаных і дыскусійных у гісторыі Беларусі. Яно і на сённяшні дзень не страчвае сваю актуальнасць. Галоўная праблема заключаецца ў тым, як і калі з балцкіх і славянскіх супольнасцей і іншых груп насельніцтва на тэрыторыі Беларусі сфармавалася беларуская народнасць? Прадметам спрэчак сярод навукоўцаў з'яўляецца пытанне: хто такія беларусы і хто быў продкамі беларусаў? Варта разгледзець асноўныя падыходы і версіі адносна праблемы этнагенезу беларусаў.

Неабходна адразу засвоіць сэнс паняццяў *этнос*, *этнонім*, *этнагенез*, *субстрат*, *народнасць* і інш.

Першая праблема, па якой выказваюцца розныя думкі, гэта : калі беларусы ўжо існавалі як этнос? Якія погляды выказваюць на гэты конт даследчыкі праблемы Г. Штыхаў, М. Ермаловіч, М. Ткачоў, В. Сядоў, М. Грынблат і інш.?

Шэраг канцэпцый вылучаецца і па пытанню аб продках беларусаў.

Канцэпцыі паходжання беларусаў
• Вялікаруская • Вялікапольская • Крывіцкая • Крывіцка-дрыгавіцка-радзіміцкая • Балцкая • Фінская • Старажытнаруская • Новая (дыфузійна-эвалюцыйная) канцэпцыя М. Піліпенкі

Засвойце сутнасць гэтых канцэпцый і вызначце іх аўтараў. Прааналізуйце кожную канцэпцыю, адзначаючы гістарычны кантэкст узнікнення, аргументы, якія пацвярджаюць або абвяргаюць іх. У сучаснай навуцы дадзеная праблема атрымала далейшае развіццё і вывучэнне, калі да даследаванняў далучыліся генетыкі. У сувязі з гэтым дыскусія па праблеме этнагенезу беларусаў працягваецца, і неабходна адзначыць, якія пункты гледжання выказваюцца ў даследаваннях адносна генетычнага аспекту ў станаўленні беларускага этнасу. На падставе аналізу розных канцэпцый і дасягненняў навукі паспрабуйце вызначыць, які падыход, на Ваш погляд, з'яўляецца найбольш абгрунтаваным?

У гэтым жа пытанні неабходна высветліць паходжанне і значэнне назваў «Белая Русь», «Чорная Русь», «Літва» і «Беларусь». Задача заключаецца ў тым, каб прааналізаваць розныя погляды на этымалогію (паходжанне) гэтых назваў, вызначыць сэнс, які надаецца кожнай з іх, і лакалізаваць тэрытарыяльна, да якіх зямель ужываліся гэтыя найменні.

У канцы зрабіце абагульняльную выснову па пытанні і выкажыце сваю думку па шэрагу праблем:

- Калі можна сцвярджаць аб фармаванні і ўзнікненні беларускага этнасу?
- Якая з канцэпцый паходжання беларусаў з'яўляецца найбольш абгрунтаванай і несупярэчлівай?
- Калі назва «Беларусь» замацоўваецца за ўсёй сучаснай тэрыторыяй Беларусі, як яна ўзнікла і якія яшчэ існавалі найменні і саманазвы насельніцтва беларускіх зямель, якое іх паходжанне?
- Чаму выкарыстанне назваў *крывічы*, *дрыравічы* і *радзімічы* паступова памяншаецца і хутка яны ўвогуле знікаюць з летапісаў?
- Якія саманазвы прыходзяць на змену ім?

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ¹

ИЗ ТРАКТАТА ОСТГОТСКОГО ИСТОРИКА ИОРДАНА «О ПРОИСХОЖДЕНИИ И ДЕЯНИЯХ ГОТОВ» (вторая половина VI в.)

Перевод с латинского

От истока р. Вислы на неизмеримых пространствах основалось многолюдное племя **венедов**. Хотя названия их изменяются теперь в зависимости от различных племен и местностей, однако главным образом они именуются **склавиными и антами**.

Склавины живут от гор. **Новиетуна** и озера, которое именуется **Мурсианским**, до **Данастра**, а на севере до **Вислы**. Место городов занимают у них болота и леса. **Анты** же, храбрейшие из них, **живя на изгибе Понта**, **простираются от Данастра до Данапра**. Реки эти отстоят друг от друга на много дневных походов.

ИЗ «ИСТОРИИ ВОЙН ЮСТИНИАНА» ВИЗАНТИЙСКОГО ПИСАТЕЛЯ ПРОКОПИЯ КЕСАРИЙСКОГО (вторая половина VI в.)

Перевод с греческого

Управление, представления славян об окружающем мире

1. Эти племена, **славяне и анты**, не управляются одним человеком, но издревле **живут в народоправстве [демократии]**, и поэтому у них счастье и несчастье в жизни считается делом общим. Равным образом и во всем остальном, можно сказать, у обоих этих вышеназванных варварских племен вся жизнь и узаконения одинаковы. **Они считают, что один только бог, творец молний, является владыкой над всем, и ему приносят в жертву быков и совершают другие священные обряды**. Судьбы они не знают и вообще не признают, что она по отношению к людям имеет какую-либо силу, и когда им вот-вот грозит смерть, охваченным ли болезнью или на войне попавшим в опасное положение, то они дают обещания, если спасутся, тотчас же принести богу жертву за свою душу, и, избегнув смерти, они приносят в жертву то, что обещали, и думают, что спасение ими куплено ценой этой жертвы. **Они почитают и реки, и нимф, и всяких других демонов, приносят жертвы всем им и при помощи этих жертв производят и гадания**.

Живут они в жалких хижинах, на большом расстоянии друг от друга, и все они по большей части меняют места жительства.

¹Хрестоматия по истории Беларуси : учеб. пособие: в 2 ч. С древнейших времен до 1917 г. / сост. : Я. Трещенок [и др.] ; под науч. ред. К.М. Бондаренко. – Минск : Изд. центр БГУ, 2008. – Ч. 1. – 623 с.

Ведение войн, язык и внешний вид славян

Вступая в битву, большинство из них идут на врагов со щитами и дротиками в руках, панцирей же они никогда не надевают; иные не носят ни рубашек (хитонов), ни плащей, а одни только штаны, и в таком виде идут на сражение с врагами.

У тех и других один и тот же язык, довольно варварский, и по внешнему виду они не отличаются друг от друга. Они очень высокого роста и огромной силы. Цвет кожи и волос у них не очень белый или золотистый и не совсем черный, но все же они темно-красные.

Образ жизни славян

Образ жизни у них, как и у массагетов, грубый, безо всяких удобств, вечно они покрыты грязью, но по существу они неплохие люди и совсем незлобные, но во всей чистоте сохраняют гуннские нравы. И некогда даже имя у славян и антов было одно и то же. В древности оба эти племени называли спорами («рассеянными»), думаю, потому, что они жили, занимая страну «спораден», «рассеянно», отдельными поселками. Поэтому-то им и земли приходится занимать много. Они живут на большей части берега Истра, по ту сторону реки. Считаю достаточным сказанное об этом народе.

Боевые действия и военное мастерство славян

Приблизительно в это время войско славян, перейдя р. Истр, произвело ужасающее опустошение всей Иллирии вплоть до Эпидамна, убивая и обращая в рабство всех попадавшихся навстречу, не разбирая пола и возраста и грабя ценности. Даже многие укрепления, бывшие тут и в прежнее время казавшиеся сильными, славяне смогли взять, т.к. их никто не защищал, и обходили все места, где хотели, производя опустошения. Начальники Иллирии с 15-тысячным войском следовали за ними, но подойти к неприятелям близко они нигде не решились.

Около этого же времени войско славян, собравшись не больше чем в 3 000 чел., перешло через р. Истр, не встретив ни с чьей стороны противодействия; и затем, без большого труда перейдя р. Гевр, разделилось на две части. В одной части было 1 800 чел., вторая включала всех остальных. Начальники римского войска вступили с этими войсками в открытое сражение, но хотя эти части и были разъединены, однако римляне были разбиты их внезапным нападением, и одни из них были убиты, другие в беспорядке бежали, спасаясь от них.

Когда начальники римлян были таким образом прогнаны обоими отрядами варваров, хотя они были намного слабее римлян, то один из неприятельских отрядов вступил в сражение с Асбадом. Это был из отряда

телохранителей императора Юстиниана, зачисленный в состав так называемых кандидатов; он командовал регулярной конницей, которая издавна имела пребывание во фракийской крепости Тзуруле и состояла из многочисленных отличных всадников. **И их без большого труда славяне обратили в бегство и во время этого позорного бегства очень многих убили.** Асбада же в данный момент взяли живым в плен, а потом убили, бросив в горящий костер, предварительно вырезав из кожи на спине этого человека ремни.

После этого они стали безбоязненно грабить все эти местности и во Фракии и в Иллирии, и много крепостей тот и другой отряд славян взял осадой; прежде же славяне никогда не дерзали подходить к стенам или спускаться на равнины [для открытого боя], т.к. эти варвары никогда прежде даже не пробовали проходить по земле римлян. Даже через р. Истр, по-видимому, за все время они перешли только тогда, когда я выше об этом рассказывал.

4. Эти **славяне**, победители Асбада, опустошив подряд всю страну вплоть до моря, **взяли также приступом и приморский город по имени Топер**, хотя в нем стоял военный гарнизон. Этот город был на фракийском побережье, и от Византии отстоит на 12 дней пути. Взяли же они его следующим образом. **Большая часть врагов спряталась перед укреплением в труднопроходимых местах, а немногие, появившись около ворот, которые обращены на восток, беспокоили римлян, бывших на стене.** Римские воины, находившиеся в гарнизоне, вообразив, что врагов не больше, чем сколько они видят, взявшись за оружие, тотчас же вышли против них все. Варвары стали отступать, делая вид для нападающих, что, испуганные ими, они обратились в бегство; римляне же, увлеченные преследованием, оказались далеко впереди укреплений. Тогда поднялись находившиеся в засаде и, оказавшись в тылу у преследующих, отрезали им возможность возвратиться назад в город. **И те, которые делали вид, что отступают, повернувшись лицом к римлянам, поставили их между двух огней.** Варвары всех их уничтожили и тогда бросились к стенам. Городские жители, лишенные поддержки воинов, были в полной беспомощности, но все же стали отражать, насколько они могли в данный момент, нападающих. Прежде всего они лили на штурмующих масло и смолу как только возможно кипящую и всем народом кидали в них камни, но они, правда, не очень долго отражали грозящую им опасность. Но потом варвары, пустив в них тучу стрел, принудили их покинуть стены и, приставив к укреплениям лестницы, силою взяли город. Мужчин до 15 000 они тотчас всех убили и ценности разграбили, детей же и женщин они обратили в рабство. Но сначала они не щадили ни возраста, ни пола, но как этот отряд, так и другие с того момента, как они ворвались в область римлян, они всех, не разбирая лет, убивали, так что вся земля Иллирии и Фракии была покрыта непогребенными телами.

ИЗ «СТРАТЕГИКОНА» ПСЕВДО-МАВРИКИЯ (конец VI в.)

Псевдо-Маврикий — неизвестный византийский автор конца VI — начала VII в. Долгое время авторство без достаточных на то оснований приписывалось византийскому императору Маврикию (582–602). «Стратегикон» — руководство по ведению военных действий или искусство войны. Одно из наиболее ценных ранних свидетельств о нравах и обычаях славян.

Перевод с греческого

Образ жизни, нравы славян и отношение к иноземцам

Племена **славян и антов** сходны по своему **образу жизни**, по своим **нравам**, по **своей любви к свободе**; их никоим образом нельзя склонить к рабству или подчинению в своей стране. Они многочисленны, выносливы, легко переносят жар, холод, дождь, наготу, недостаток в пище. **К прибывающим к ним иноземцам они относятся ласково** и, оказывая им знаки своего расположения [при переходе их] с одного места в другое, охраняют их в случае надобности, так что, если бы оказалось, что по нерадению того, кто принимает у себя иноземца, последний потерпел [какой-либо] ущерб, принимавший его раньше начинает войну [против виновного], считая долгом чести отомстить за чужеземца. **Находящихся у них в плену они не держат в рабстве**, как прочие племена, в течение неограниченного времени, но, ограничивая [срок рабства] определенным временем, **предлагают им на выбор**: желают ли они за известный выкуп возвратиться восвояси или остаться там [где они находятся] на положении свободных и друзей?

У них большое количество разнообразного скота и плодов земных, лежащих в кучах, в особенности проса и пшеницы.

Скромность их женщин превышает всякую человеческую природу, так что большинство их **считают смерть своего мужа своей смертью** и добровольно удушают себя, не считая пребывание во вдовстве за жизнь.

Они селятся в лесах, у неудобопроходимых рек, болот и озер, устраивают в своих жилищах много выходов вследствие случающихся с ними, что и естественно, опасностей. Необходимые для них вещи они зарывают в тайниках, ничем лишним открыто не владеют и ведут жизнь бродячую.

Военное мастерство славян

Сражаться со своими врагами они **любят в местах, поросших густым лесом, в теснинах, на обрывах**; с выгодой для себя пользуются [засадами], **внезапными атаками, хитростями, и днем и ночью, изобретая много [разнообразных] способов**. Опытны они также и в переправе через реки, превосходя в этом отношении всех людей. **Мужественно выдерживают они пребывание в воде**, так что часто некоторые из числа остающихся дома,

будучи застигнуты внезапным нападением, погружаются в пучину вод. При этом они держат во рту специально изготовленные большие, выдолбленные внутри камыши, доходящие до поверхности воды, а сами, лежа навзничь на дне реки, дышат с помощью их; и это они могут проделывать в течение многих часов, так что совершенно нельзя догадаться об их [присутствии]. А если случится, что камыши бывают видимы снаружи, неопытные люди считают их за растущие в воде, лица же, знакомые [с этой уловкой] и распознающие камыш по его обрезу и [занимаемому им] положению, пронзают камышами глотки [лежащих] или вырывают камыши и тем самым заставляют [лежащих] вынырнуть из воды, так как они уже не в состоянии дольше оставаться в воде.

Каждый вооружен двумя небольшими копьями, некоторые имеют также **щиты**, прочные, но трудно переносимые [с места на место]. Они пользуются также деревянными луками и небольшими **стрелами**, **намоченными особым для стрел ядом**, сильнодействующим, если раненый не примет раньше противоядия или [не воспользуется] другими вспомогательными средствами, известными опытным врачам, или тотчас не обрежет кругом место ранения, чтобы яд не распространился по остальной части тела.

Не имея над собой главы и враждуя друг с другом, они не признают военного строя, не способны сражаться в правильной битве, показываться на открытых и ровных местах. Если и случится, что они отважились идти на бой, то они во время его с криком слегка продвигаются вперед все вместе, и если противники не выдержат их крика и дрогнут, то они сильно наступают; в противном случае обращаются в бегство, не спеша померяться с силами неприятелей в рукопашной схватке. Имея большую помощь в лесах, они направляются к ним, так как среди теснин они умеют отлично сражаться. Часто несомую добычу они бросают [как бы] под влиянием замешательства и бегут в леса, а затем, когда наступающие бросаются на добычу, они без труда поднимаются и наносят неприятелю вред. Все это они мастера делать разнообразными придумываемыми ими способами, с целью заманить противника. В сражениях наибольшую опасность для них представляет метание в них стрел и копий, внезапные нападения из засады и набег, производимые против них отрядами из разных мест, сражение с пехотой, особенно легковооруженной, в местностях открытых и ровных. Поэтому нужно заготовить против них конницу и пехоту, главным образом легко вооруженную, и приготовить большое количество метательного оружия, не только стрел, но и различных видов копий. Надо также по возможности заготавливать материалы для постройки так называемых плавучих мостов, с тем чтобы переход через реки был предварительно обдуман; ведь в их стране много труднопереходимых рек, и по скифскому обычаю одни должны строить мост, а другие их защищать и сражаться. Надо иметь мешки из бычьих и козьих шкур, чтобы во время внезапных нападений на врага или при переходе через реки воины летом переплывали на них. Но нападения на славян следует производить главным образом в зимнее время; тогда деревья стоят обнаженными и за ними нельзя

скрываться с таким удобством, как летом. На снегу тогда остаются заметными следы убегающих; запасов у них мало, сами они, можно сказать, обнаженные, да и реки вследствие сковывающего их льда легко проходимы. Большую часть животных и лишний багаж нужно оставить в своей земле, в хорошо укрепленном месте, с небольшим гарнизоном, назначив над ним начальника. Легкие быстроходные суда надо поставить в нужных местах. Остальную часть конницы надо оставить в своей стране с хорошим начальником как для охраны страны и чтобы не случилось чего-либо с перешедшим на другую сторону войском, если враги, как обычно, устроят против него засаду; а с другой стороны, для распространения слуха, что готовится переход также и в другом месте. Благодаря такому слуху и предусмотрительности вождей каждый [из врагов] будет ждать, что ему придется сражаться за свое и таким образом врагам не представится возможности соединиться и нанести [нашему войску] какой-либо удар. Не нужно, чтобы [наши отряды] держались близко от Дуная для того, чтобы, если враги заметят, что они малочисленны, не стали относиться к ним с презрением, но они не должны быть и очень далеко от реки, чтобы не задержаться, если необходимость призовет их на помощь перешедшему на ту сторону войску; одним словом, они должны держаться от Дуная на расстоянии одного дневного перехода. Перешедшее же войско должно тотчас укрепиться в неприятельской земле и делать переходы по ровным и открытым местам; тотчас же выслать вперед подходящих людей с хорошим начальником, чтобы захватить языка, благодаря чему можно будет узнать о планах врагов. Больше всего надо остерегаться без предварительной разведки переходить, особенно летом, в места трудные и густо заросшие, особенно если тут собрались отряды врагов, прежде чем они не будут прогнаны конницей или пехотой. Если же, несмотря на то, что это место узкое, надо будет сделать переход против врагов, нужно или вырубить и выровнять место ..., или оставить здесь отряд, который мог бы господствовать над этим местом до возвращения [делающего набег] войска для того, чтобы враги внезапно не напали и, сделав засаду, не нанесли поражения во время прохода войску, естественно, обремененному добычей. <...>

ЗАДАННІ ДЛЯ ПАЎТАРЭННЯ

1. Паляванне з дапамогай лука і стрэл стала распаўсюджвацца ў эпоху:

- | | |
|---------------------|----------------------------|
| 1) мезаліту; | 3) ранняга жалезнага веку; |
| 2) бронзавага веку; | 4) неаліту. |

2. Прымітыўнае земляробства і жывёлагадоўля на тэрыторыі Беларусі з'явіліся:

- | | |
|-------------------------------|-----------------------------|
| 1) у эпоху ранняга палеаліту; | 3) у эпоху мезаліту; |
| 2) у эпоху мусцье; | 4) пад канец эпохі неаліту. |

3. Змена прывойваючай (спажывецкай) гаспадаркі вытворчай гаспадаркай на тэрыторыі Беларусі адбылася ў эпоху:

- | | |
|---------------------|--------------------|
| 1) мезаліту; | 3) неаліту; |
| 2) бронзавага веку; | 4) жалезнага веку. |

4. Першае сталае (аўтахтоннае) насельніцтва на тэрыторыі Беларусі з'явілася ў эпоху:

- | | |
|-----------------------|--------------------|
| 1) ранняга палеаліту; | 3) мусцье; |
| 2) мезаліту; | 4) жалезнага веку. |

5. Сярэдні каменны век на тэрыторыі Беларусі працягваўся ад:

- 1) 35 да 8 тысяч гадоў да н. э.;
- 2) 9 да 3 тысяч гадоў да н. э.;
- 3) 9 да 5 тысяч гадоў да н. э.;
- 4) 5 да 3 тысяч гадоў да н. э.

6. Бронзавы век на тэрыторыі Беларусі доўжыўся з:

- 1) 8 да 5 тысячагоддзя да н. э.;
- 2) 5 да 3 тысячагоддзя да н. э.;
- 3) II тыс. да VII ст. да н. э.;
- 4) пачатку I тысячагоддзя да н. э. да сярэдзіны I тыс. н. э.

7. Ранні жалезны век пачаўся на тэрыторыі Беларусі ў:

- 1) IX–VIII стст. да н. э.;
- 2) VII–VI стст. да н. э.;
- 3) V–IV стст. да н. э.;
- 4) III–II стст. да н. э.

8. Патрыярхат прыходзіць на змену матрыярхату ў эпоху:

- | | |
|--------------|---------------------|
| 1) мезаліту; | 3) бронзавага веку; |
| 2) неаліту; | 4) жалезнага веку. |

9. Умацаванае паселішча людзей ранняга жалезнага веку на тэрыторыі Беларусі называецца:

- | | |
|-------------|----------------|
| 1) селішча; | 3) гарадзішча; |
| 2) горад; | 4) вёска. |

10. Від земляробства, які прыйшоў на змену падсечна-агнявому, называецца:

- 1) матычным;
- 2) ворыўным;
- 3) лядным;
- 4) трохпольным.

11. Порыстая маса, што спякалася ў старажытнай домніцы з кавалкаў руды, якую для атрымання якаснага жалеза прагравалі і пракоўвалі, – гэта:

- 1) шлак;
- 2) крыца;
- 3) кайло;
- 4) кварцыт.

12. Самая старажытная назва славян, што сустракаецца ў пісьмовых крыніцах, – гэта:

- 1) анты;
- 2) скіфы;
- 3) склавіны;
- 4) венеды.

13. Згодна з летапіснымі звесткамі ў міжрэччы Дняпра і Дзясны па цячэнні р. Сож і яе прытокаў рассяліліся:

- 1) славене;
- 2) радзімічы;
- 3) дрыгавічы;
- 4) драўляне.

14. Усходнеславянскае племя крывічоў называла сябе «палачане» па:

- 1) тыпу мясцовасці;
- 2) назве ракі;
- 3) легендарным заснавальніку;
- 4) назве паселішчаў.

15. Плямёны крывічоў фарміраваліся ў вярхоўях рэк:

- 1) Днепр, Заходняя Дзвіна, Волга;
- 2) Днепр, Дзясна, Сула;
- 3) Прыпяць, Заходняя Дзвіна;
- 4) Нёман, Вісла, Буг.

16. Балты – гэта:

- 1) прадстаўнікі германскіх плямёнаў, якія пашыралі свой уплыў у Еўропе;
- 2) аўтахтоннае насельніцтва, якое пражывала на тэрыторыі Беларусі ў час да славянскай каланізацыі;
- 3) продкі славян;
- 4) продкі індаеўрапейцаў.

17. У «Аповесці мінулых гадоў» пад 859 г. змешчана:

- 1) першае ўпамінанне Полацка;
- 2) першае ўпамінанне Турава;
- 3) першыя летапісныя звесткі пра крывічоў;
- 4) звесткі пра паход кіеўскага князя Алега на землі радзімічаў.

18. У «Аповесці мінулых гадоў» пад 885 г. змешчаны:

- 1) першыя летапісныя звесткі пра крывічоў;
- 2) першыя летапісныя звесткі пра радзімічаў;
- 3) першая летапісная згадка пра Полацк;
- 4) першая летапісная згадка пра Тураў.

19. Паводле меркавання большасці сучасных вучоных прарадзімай славян было міжрэчча:

- 1) Одры (Одэра) і Віслы;
- 2) Волгі і Акі;
- 3) Прыпяці і Сожа;
- 4) Дняпра і Заходняй Дзвіны.

20. Пагоркі, якія славяне насыпалі над магілай, – гэта:

- 1) капішчы;
- 2) свяцілішчы;
- 3) курганы;
- 4) трызны.

21. Назвы рэк Волча, Гайна, Друць, Нача паходзяць з ... моў.

- 1) фіна-ўгорскіх;
- 2) балцкіх;
- 3) славянскіх;
- 4) цюркскіх.

22. З развіццём жывёлагадоўлі было звязана з'яўленне язычніцкага культы бога (багоў):

- 1) Валоса;
- 2) Хорса;
- 3) Цёці;
- 4) Сварога.

23. Сукупнасць уяўленняў пра звышнатуральную роднасць паміж групай людзей (родам) і пэўным відам жывёл, раслін – гэта:

- 1) анімізм;
- 2) фетышызм;
- 3) магія;
- 4) татэмізм.

24. Вера чалавека ў існаванне душ і духаў у жывой і нежывой прыродзе – гэта:

- 1) анімізм;
- 2) фетышызм;
- 3) магія;
- 4) татэмізм.

25. Новы каляндарны год у старажытнасці ва ўсходніх славян пачынаўся са свята:

- 1) Спаса;
- 2) Каляд;
- 3) Узвіжання;
- 4) Вялікадня.

26. Вярхоўным богам ва ўсходніх славян у VI–X стст. быў:

- 1) Вялес;
- 2) Дажбог;
- 3) Пярун;
- 4) Сварог.

27. Бог неба ў старажытных усходніх славян у VI–X стст. – гэта:

- 1) Дажбог; 3) Стрыбог;
2) Сварог; 4) Хорс.

28. Визначте правильну послідовність:

- А) стаянка каля в. Бердыж;
Б) гарадзішча каля в. Мілаград;
В) гарадзішча каля в. Чаплін;
Г) Банцараўскае гарадзішча.
1) АБВГ; 2) БАВГ; 3) АБГВ; 4) БАВГ.

29. Визначте правильну послідовність заселення Білорусі:

- А) неандэртальцы; В) балты;
Б) краманьёнцы; Г) славяне.
1) АБВГ; 2) БАВГ; 3) АБГВ; 4) БВГА.

30. Визначте правильну паслядоўнасць:

- А) засяленне тэрыторыі Беларусі плямёнамі шнуравой керамікі;
Б) засяленне тэрыторыі Беларусі балцкімі плямёнамі;
В) засяленне тэрыторыі Беларусі славянскімі плямёнамі;
Г) даіндаеўрапейскае насельніцтва Беларусі.
- 1) АБВГ; 2) ГАБВ; 3) АБГВ; 4) БАВГ.

31. Визначте правильну паслядоўнасць:

- А) мусцьє; В) верхні палеоліт;
Б) мезоліт; Г) жалезны век.
1) АБВГ; 2) ГВБА; 3) АВБГ; 4) АБГВ.

32. Визначте правильну послідовність:

- А) старажытныя прылады працы, знойдзеныя каля в. Падлужжа;
Б) Банцараўскае гарадзішча;
В) стаянка каля в. Юравічы;
Г) гарадзішча каля в. Малышкі.
1) АББГ; 2) АВГБ; 3) АБГВ; 4) ВАГБ.

33. Суаднясіце элементы двух мностваў:

- 1) палеоліт;
- 2) мезоліт;
- 3) неоліт;
- 4) бронзовий век.

- А) збіральніцтва і паляванне на буйных жывёл – асноўныя крыніцы існавання людзей;
Б) паўсюднае распаўсюджанне жывёлагадоўлі і матычнага земляробства;

- В) утварэнне першага сталага насельніцтва на тэрыторыі Беларусі;
Г) з'яўленне прымітыўнага земляробства і жывёлагадоўлі;
Е) паўсюднае будаўніцтва гарадзішчаў.
1) 1A2B3B4Г; 2) 1A2B3Г4Б; 3) 1B2Г3A4Е; 4) 1B2Г3Е4А.

34. Асноўным тыпам паселішча ў Беларусі ў жалезным веку было...

35. Месца пасялення першабытнага чалавека называецца...

36. Абшчына, для якой характэрна, з аднаго боку, калектыўнае валоданне зямлёй, пашамі, лясамі і вадаёмамі, а з другога – прыватнае сямейнае землекарыстанне, прыватная ўласнасць на прылады працы і на вынікі працы сям'і, – гэта...

37. Дапаможная гістарычная дысцыпліна, якая займаецца даследаваннем старажытных надпісаў, – ...

38. Абрады, таямнічыя дзеянні, заклінанні з мэтай уплываць на істоты, прадметы і з'явы навакольнага свету – гэта...

39. Вызначце правільную паслядоўнасць:

- А) з'яўленне лука і стрэл;
Б) пераход да вытворчай гаспадаркі;
В) першыя металічныя вырабы;
Г) вынаходніцтва керамікі.

40. Суаднесце элементы двух мностваў:

- 1) палеаліт; 3) неаліт;
2) мезаліт; 4) бронзавы век.

- А) узнікненне керамічнай вытворчасці;
Б) паляванне на буйных жывёл і збіральніцтва – асноўныя крыніцы існавання людзей;
В) паўсюднае распаўсюджанне матычнага земляробства;
Г) паўсюднае распаўсюджанне ворыўнага земляробства;
Е) прыручэнне чалавекам сабакі.

ЛІТАРАТУРА

1. Гісторыя Беларусі : у 6 т. / рэдкал. : М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Экаперспектыва, 2000. – Т. 1. Старажытная Беларусь: Ад першапачатковага засялення да сярэдзіны XIII ст. – 351 с.
2. Гісторыя Беларусі : вучэб. дапам : у 2 ч. / Я.К. Новік, Г.С. Марцуль, І.Л. Качалаў [і інш.] ; пад рэд. Я.К. Новіка, Г.С. Марцуля. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Універсітэцкае, 2000. – Ч. 1. Ад старажытных часоў – па люты 1917 г. – 416 с.
3. Гісторыя Беларусі ў кантэксце еўрапейскай цывілізацыі : дапам. / пад рэд. Л.В. Лойкі ; Рэсп. ін-т выш. шк. БДУ. – Мінск : ТАА «ЦППР», 2003. – 347 с.
4. *Ковкель, И.И.* История Беларуси: с древнейших времен до нашего времени / И.И. Ковкель, Э.С. Ярмусик. – Минск : Аверсэв, 2008. – 621 с.
5. *Новік, Я.К.* Гісторыя Беларусі. Ад старажытных часоў – па 2010 г. : вучэб. дапам. для студ. устаноў, якія забяспеч. атрыманне вышэйшай адукацыі / Я.К. Новік, І.Л. Качалаў, Н.Я. Новік ; пад рэд. Я.К. Новіка. – 3-е выд., папр. – Мінск : Вышэйшая школа, 2011. – 512 с.
6. Нарысы гісторыі Беларусі : у 2 ч. / рэдкал. : М.П. Касцюк [і інш.]; АН Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск : Беларусь, 1994. – Ч. 1. – 327 с.
7. *Пилипенко, М.* Возникновение Белоруссии: новая концепция / М. Пилипенко. – Минск : Беларусь, 1991. – 142 с.
8. *Трещенок, Я.И.* История Беларуси : учеб. пособие : в 2 ч. / Я.И. Трещенок. – Могилев, 2005. – 294 с.
9. *Чигринов, П.Г.* Очерки истории Беларуси : учеб. пособие / П.Г. Чигринов. – Минск, 2007. – 670 с.
10. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. – Мінск, 1993–2003.

Дадатковая літаратура

1. Беларусь на мяжы тысячагоддзяў / рэдкал. : А.П. Вайтовіч [і інш.]. – Мінск, 2000. – 429 с.
2. *Гринблат, М.* Белорусы. Очерки происхождения и этнической истории / М. Гринблат. – Минск, 1968. – 287 с.
3. Гісторыя Беларусі : курс лекцый / рэдкал. : П.І. Брыгадзін [і інш.]; Гродз. дзярж. ун-т імя Я. Купалы, Бел. дзярж. ун-т. – Мінск : РІВШ БДУ, 2000. – Ч. 1. – 655 с.
4. *Доўнар-Запольскі, М.* Гісторыя Беларусі / М. Доўнар-Запольскі; Беларус. энцыкл. нац. арх. Рэсп. Беларусь; пер. з рус. мовы Т.М. Бутэвіч [і інш.] ; рэд. Я.І. Бараноўскі [і інш.]. – Мінск : БелЭН, 1994. – 309 с.
5. *Загорульский, Э.* Начало формирования населения Белоруссии: Дославянский период / Э.М. Загорульский. – Минск, 1996. – 45 с.
6. *Сагановіч, Г.* Нарыс гісторыі Беларусі ад старажытнасці да канца XVIII стагоддзя / Г. Сагановіч. – Мінск, 2001. – 411 с.

МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ ДЛЯ САМАСТОЙНАЙ РАБОТЫ

ТЭМА 2. УЗНІКНЕННЕ РАННЕФЕАДАЛЬНАЙ ДЗЯРЖАЎНАСЦІ НА БЕЛАРУСКІХ ЗЕМЛЯХ

2.1 Прычыны ўтварэння старажытнарускай дзяржаўнасці, праблемы яе існавання ў сучаснай гістарыяграфіі

Старажынаруская дзяржава (Кіеўская Русь) – тэрмін, які ў сучаснай гістарыяграфіі выкарыстоўваецца для азначэння дзяржавы ўсходніх славян, якая праіснавала да XII ст. У гістарычнай навуцы адсутнічае аддзялення поглядаў па пытаннях прычын узнікнення Кіеўскай Русі, ролі і месцы варагаў у яе фармаванні і ўзнікненні старажытнарускай народнасці, ролі і месцы балтаў, фіна-уграў, цюркскіх і іранскіх народаў у этнічных працэсах на тэрыторыі Усходняй Еўропы, паходжанні самой назвы *Русь* і яе значэння.

Акрамя таго, шэраг даследчыкаў, як, напрыклад, прафесар Г. Штыхаў, увогуле адмаўляюць існаванне такой дзяржавы, называючы яе выдумкай вучоных.

Для грунтоўнага вывучэння пытання і пошуку адказу на комплекс адзначаных праблем у першую чаргу патрэбна пазнаёміцца з інфармацыяй дакументаў і матэрыялаў па тэме 2. На падставе аналізу дакументаў паспрабуйце вызначыць: Якія звесткі ўтрымліваюцца ў крыніцах адносна ўзнікнення і існавання Кіеўскай Русі? Якія тэрыторыі ўваходзілі ў яе склад? Як складваліся адносіны паміж рознымі рэгіёнамі гэтай дзяржавы?

Такім чынам, разглядаючы дадзенае пытанне, неабходна вызначыць групы ўнутраных і знешніх прычын утварэння Старажытнарускай дзяржавы.

Прычыны ўтварэння Старажытнарускай дзяржавы – Кіеўскай Русі		
Палітычныя	Эканамічныя	Знешнепалітычныя

Па праблеме ўзнікнення гэтай дзяржавы існуюць два асноўныя падыходы.

Тэорыі ўтварэння Кіеўскай Русі	
Нарманская тэорыя	Антынарманская тэорыя (славянская)

Першая тэорыя пабудавана на падставе «Аповесці мінулых гадоў» і шматлікіх заходнееўрапейскіх і візантыйскіх крыніц і, згодна з ёй, дзяржаўнасць была прынесена звонку варагамі. Другая грунтуецца на канцэпцыі немагчымасці прыўнясення дзяржаўнасці звонку, на ідэі ўзнікнення дзяржавы як этапа ўнутранага развіцця грамадства.

Засвойце сутнасць гэтых канцэпцый, вызначце гістарычны кантэкст іх узнікнення і аўтараў. Які погляд дамінуе ў сучаснай гістарычнай навуцы па гэтай праблеме? А таксама па пытаннях: ці з'яўляўся Рурык рэальнай

гістарычнай асобай? Якое паходжанне летапісных варагаў і звязаны з імі этнонім, а таксама назва дзяржавы Русь?

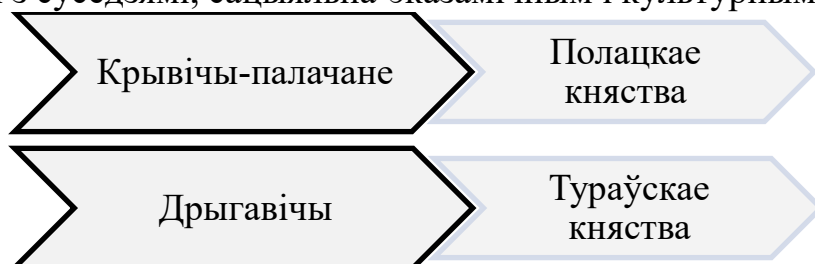
Прааналізуйце погляды гісторыкаў, якія адмаўляюць існаванне Старажытнарускай дзяржавы, якія аргументы яны прыводзяць? Ці магчыма пагадзіцца з такім пунктам гледжання? Аргументуйце сваю думку.

У канцы адказу на пытанне зрабіце абагульняльную выснову і выкажыце ўласнае меркаванне адносна галоўных праблем: Ці існавала Старажытнаруская дзяржава і што яна сабой уяўляла? Якія тэрыторыі ўваходзілі ў яе склад? Хто адыграў галоўную ролю ў яе ўзнікненні? Якое паходжанне і значэнне мае назва «Русь»?

2.2 Полацкае і Турава-Пінскае княствы – першыя раннефеадальныя дзяржавы на тэрыторыі Беларусі

Першымі раннефеадальнымі дзяржавамі, якія ўзніклі на сучаснай тэрыторыі Беларусі, з'яўляліся Полацкае і Тураўскае княствы.

Пачынаючы вывучэнне пытання, неабходна азнаёміцца з дакументамі і матэрыяламі па тэме 2. Якую інфармацыю адносна вытокаў дзяржаўнасці на тэрыторыі Беларусі ўтрымліваюць летапісныя паведамленні? Што вядома з летапісаў аб палітычнай арганізацыі першых княстваў на тэрыторыі Беларусі, узаемаадносін з суседзямі, сацыяльна-эказамічным і культурным жыццём?



На мяжы VIII–IX стст. вакол Полацка пачало фармавацца аб'яднанне крывічоў, якое ў далейшым ператварылася ў самастойную тэрытарыяльную, палітычную і эканамічную адзінку.

На падставе аналізу інфармацыі крыніц, навуковай і вучэбнай літаратуры асветліце працэсы фармавання дзяржаўнасці на Полацкай зямлі, яе межы, пакажыце фактары, якія спрыялі станаўленню дзяржаўнасці. Асобна неабходна разгледзець узаемаадносіны Полацка з іншымі ўсходнееўрапейскімі цэнтрамі – Кіевам і Ноўгарадам. Таксама вызначыце становішча Полацкай зямлі ў кантэксце фармавання Старажытнарускай дзяржавы.

Што вядома аб першым полацкім князі, які згадваецца ў летапісах, – Рагвалодзе? Чым вызначылася княжанне Ізяслава і Брачыслава? Чаму можна сцвярджаць, што пры Усяславе Полацкае княства дасягнула найбольшай магутнасці? Вызначце асаблівасці дзяржаўна-прававога ладу Полацкай зямлі.

Другім буйным раннефеадальным княствам-дзяржавай на тэрыторыі Беларусі было Тураўскае княства, якое ўтварылася ў арэале рассялення дрыгавічоў у IX–X стст.

Прааналізуйце станаўленне Тураўскага княства, вызначце яго межы і ўзаемадачынненні з Кіевам. Ахарактарызуйце асаблівасці грамадска-палітычнага ладу Турава. Звярніце асаблівую ўвагу на замацаванне ў княстве самастойнай княжацкай дынастыі і выхад з падпарадкавання Кіева.

Узгадайце, якія яшчэ існавалі княствы на беларускіх землях Панямоння і Заходняга Буга.

Вызначце галоўныя рысы сацыяльна-эканамічнага развіцця беларускіх зямель. Ахарактарызуйце асаблівасці складвання раннефеадальных адносін і існавання шматукладнага грамадства, узнікнення і росту гарадоў.

Шматукладнасць грамадства		
Першабытнаабшчынны ўклад	Рабавладальніцкі ўклад	Феадальны ўклад

Зрабіце абагульняльную выснову па пытанні, звяртаючы асаблівую ўвагу на прычыны ўзнікнення першых дзяржаўных утварэнняў на тэрыторыі Беларусі і іх адносіны з суседзямі ў кантэксце праблемы існавання Кіеўскай Русі.

2.3 Беларускія землі ў перыяд феадальнай раздробленасці. Адносіны Полацкага княства з Кіевам і Ноўгарадам, з крыжакамі і татара-манголамі

У пачатку XII ст. на ўсходнеславянскіх землях пачынаецца перыяд феадальнай раздробленасці. На беларускіх землях на асобныя ўдзельныя княствы распадаюцца Полацкая і Турава-Пінская землі.

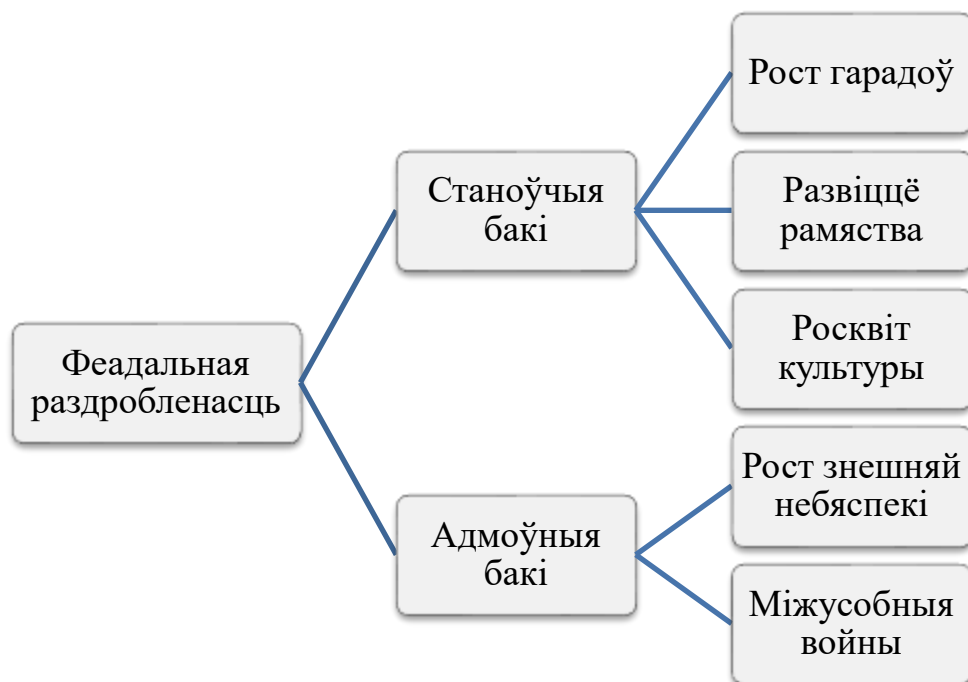
Пры вывучэнні пытання ў першую чаргу звярніце ўвагу на прычыны, якія прывялі да феадальнай раздробленасці.

Прычыны феадальнай раздробленасці			
Адсутнасць трывалых эканамічных сувязей	Узнікненне буйнога феадальнага землеўладання	Узнікненне і рост гарадоў	Прызначэнне князем сыноў у якасці намеснікаў. Рост вотчыннага землеўладання

Калі пачынаецца драбленне Полаччыны на ўдзелы? З чым гэта звязана? Параўнайце працэсы выдзялення асобных самастойных княстваў у Полацкім і Турава-Пінскім княствах, Кіеўскай Русі. Прааналізуйце працэсы, якія адбываліся ў былых Полацкім і Турава-Пінскім княствах, спробы ўзвышэння Мінска. Вызначце асаблівасці ўзаемадачынненняў раздробленых княстваў Беларусі з Кіевам.

Ахарактарызуйце працэсы драблення на тэрыторыях беларускага Панямоння, Пасожжа і Берасцейскай зямлі.

На падставе аналізу гістарычнага матэрыялу пакажыце, якія былі станоўчыя і адмоўныя вынікі феадальнай раздробленасці.



У сучаснай гістарычнай літаратуры выказваюцца розныя погляды па пытаннях феадальнай раздробленасці. Азначаецца, што гэтая з'ява была заканамерным і прагрэсіўным перыядам гістарычнага развіцця. Ці згодні Вы з такой думкай? Аргументуйце свой адказ.

Напрыканцы XII ст. на захадзе полацкіх уладанняў замацоўваюцца крыжакі, якія ўжо ў XIII ст. сталі адным з найважнейшых фактараў палітычнага жыцця ва Усходняй Еўропе. Знешняя пагроза стала цывілізацыйным выклікам для старажытных княстваў. Адзначце, якім чынам нямецкія рыцары апынуліся ў Прыбалтыцы і якія мэты яны ставілі? Чаму яны ўяўлялі значную пагрозу для Полаччыны? Прааналізуйце, як складваліся адносіны княстваў на беларускіх землях з крыжакамі? Якім чынам княствы Усходняй Еўропы спрабавалі супрацьстаяць агрэсіі?

У час, калі немцы ўмацоўваліся на Балтыйскім узбярэжжы, з мангольскіх стэпаў на Усходнюю Еўропу рухалася арда Чынгісідаў. Якія ёсць звесткі аб сутыкненнях беларускіх княстваў з мангола-татарамі? Што паслужыла прычынай таго, што падчас мангола-татарскага нападу Беларусь была абмінутая імі?

Паразважайце, чаму старажытнарускія княствы аказалі большы супраціў палітычнаму і культурнаму ўздзеянню з Захаду, чым з Усходу? Вельмі хутка рускія землі сталі ўлусам татарскага хана, а мясцовыя князі павінны былі атрымліваць ханскія ярлыкі на княжанне. Чаму рускія княствы і праваслаўная царква так хутка прызналі ўладу Залатой Арды? Як паўплывала татарскае заваяванне на палітычнае, эканамічнае і культурнае развіццё Русі? У чым была асаблівасць становішча беларускіх зямель у гэтым кантэксце?

Зрабіце абагульняючую выснову па пытанню і паспрабуйце выказаць сваю думку на ключавыя праблемы: прычыны, вынікі і значэнне феадальнай

раздробленасці, узаемаадносіны беларускіх княстваў з суседзямі і роля супрацьстаяння знешняй агрэсіі як кансалідуючы фактар на беларускіх землях.

2.4. Увядзенне хрысціянства. Культура беларускіх зямель у IX–XIII стст.

Пачынаючы вывучэнне пытання, неабходна азнаёміцца з дакументамі і матэрыяламі па тэме 2. Якія звесткі ўтрымліваюцца ў крыніцах адносна рэлігійнага і культурнага развіцця беларускіх зямель?

Аб высокім узроўні сацыяльна-эканамічнага і культурнага развіцця ўсходніх славян, якія жылі на тэрыторыі Беларусі, сведчыць «Аповесць мінулых гадоў». У ёй адзначаецца, што шмат гарадоў на беларускіх землях мелі значныя дасягненні як у матэрыяльнай, так і духоўнай культуры. Візантыйскія і арабскія аўтары таксама адзначалі высокі ўзровень культуры ўсходніх славян.

Значную ролю ў культурным жыцці насельніцтва адыгрывала хрысціянства. Але хрысціянскай рэлігіі папярэднічала язычніцтва. Ахарактарызуйце, што сабой уяўлялі старажытныя язычніцкія ўяўленні?

У летапісе пад 987 г. змешчана паведамленне аб тым, што Уладзімір склікаў баяр і гарадскіх старэйшын Кіева і аб'явіў ім аб прыходзе да яго прапаведнікаў рэлігіі ад розных народаў: мусульманскай ад волжскіх булгар, іўдзеіскай ад хазар, каталіцкай ад немцаў і праваслаўнай ад візантыйцаў. Кожны з прапаведнікаў хваліў сваю веру і няславіў іншыя, спрабаваў з сваіх пазіцый растлумачыць паходжанне свету, прыроду ўсяго існуючага і таго, што будзе пасля смерці. У выніку іслам, іўдаізм і каталіцтва былі адкінуты, а праваслаўны варыянт хрысціянства быў прыняты як дзяржаўная рэлігія.

Хрысціянства пачынае пранікаць на ўсходнееўрапейскія землі яшчэ ў IX ст. Афіцыйнай датай хрышчэння Русі лічыцца 988 г., калі Уладзімір Святаславіч хрысціўся сам і загадаў хрысціць падуладнае насельніцтва. На падставе аналізу гістарычных звестак вызначце, чаму Уладзімір вырашыў правесці падобную рэлігійную рэформу і прыняць новую веру, як новая рэлігія павінна была ўзмацніць дзяржаўнасць? Як Вы лічыце, чаму ва ўмовах сітуацыі цывілізацыйнай альтэрнатывы, стаяўшай перад Старажытнарускай дзяржавай, былі адкінуты іслам і іўдаізм? Чаму быў прыняты менавіта праваслаўны накірунак хрысціянства? Як адбывалася далейшае распаўсюджванне новай рэлігіі на землях Кіеўскай Русі і Беларусі? Як складваліся адносіны хрысціянства і язычніцтва на беларускіх землях? Падумаіце, якое значэнне мела прыняцце хрысціянства для гісторыі Беларусі? Паразважайце, як, на Ваш погляд, складвалася б развіццё дзяржаўнасці, грамадства і культуры ў выпадку прыняцця іншых рэлігій?

Значэнне прыняцця хрысціянства
• Хрысціянская рэлігія спрыяла ўмацаванню больш развітых грамадскіх адносін • Дапамагала пераадолець перажыткі племянной адасобленасці • Садзейнічала ўздыму культуры, пісьменнасці • Спрыяла ўмацаванню міжнародных сувязей з іншымі дзяржавамі • У той жа час садзейнічала знішчэнню дахрысціянскай культуры • Пачынаюцца "рэлігійныя войны" – узброеныя канфлікты, якія мелі рэлігійную афарбоўку

У цэлым увядзенне хрысціянства садзейнічала развіццю культуры. Прааналізуйце, як гэта падзея адбілася ў манументальнай архітэктурцы, распаўсюджванні асветы і пашырэнні пісьменнасці? Адзначце найбольш вядомыя помнікі дойлідства, творы выяўленчага і дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва гэтага перыяду. Раскажыце аб знакамітых дзеях царквы і культуры на Беларусі.

У канцы адказа на пытанне зрабіце абагульняльную выснову, характарызуючы сутнасць і асаблівасці рэлігійнага жыцця і развіцця культуры Беларусі ў IX–XIII стст.

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ

ИЗ «ПОВЕСТИ ВРЕМЕННЫХ ЛЕТ»

О расселении и обычаях славян

<...> Тако же и ти словене пришедше и седоша по Днепру и нарекошася поляне, а друзии древляне, зане седоша в лесех; а друзии седоша межю Припетью и Двиною и нарекошася дреговичи; инии седоша на Двине и нарекошася полочане², речьки ради, яже втечеть в Двину, имянем Полота, от сея прозвашася полочане. Словени же седоша около езера Илмеря, и прозвашася своим именем, и сделаша град и нарекоша и Новъгород. А друзии седоша по Десне, и по Семи³, по Суле⁴, и нарекошася север. **И тако разидеся словенский язык, тем же и грамота прозвася словенская.** <...>

<...> И по сих братьи держати почаша род их княженъе в полях, а в деревлях⁵ свое, а дреговичи свое, а словени свое в Новегороде, а другое на Полоте, иже полочане. От них же кривичи, иже седять на верх Волги, и на верх Двины и на верх Днепра, их же град есть Смоленск; туде бо седять кривичи. Таже север от них. На Белеозере седять весь, а на Ростовском озере меря, а на Клещине озере⁶ меря же. А по Оце реце, где втечеть в Волгу, мурома язык свой, и черемиси свой язык, морьдва свой язык. **Се бо токмо словенск язык в Руси: поляне, древляне, ноугородьци, полочане, дреговичи⁷, север, бужане, зане седоша по Бугу, послеже же вельняне.** А се суть инии языци, иже дань даютъ Руси: чюдь, меря, весь, мурома, черемись, морьдва, пермь, печера, ямь, литва, зимигола, корсь, норома⁸, либь: си суть свой язык имуще, от колена Афетова, иже живутъ в странах полунощных. <...>

<...> Имяху бо обычаи свои, и закон отец своих и преданья, каждо свой нрав. Поляне бо своих отецъ обычай имуть кроток и тих, и стыденъе к снохам своим и к сестрам, к матерем и к родителем своим, к свекровей и к деверем велико стыденъе имеху, брачный обычай имяху: не хожаше зять по невесту, но приводяху вечер, а завътра приношаху по ней что владуче. А древляне живяху звериньским образом, живуще скотьски: убиваху друг друга, ядяху вся нечисто, и брака у них не бываше, но умыкиваху у воды девиця. И радимичи, и вятичи, и север один обычай имяху: живяху в лесе, яко же и всякий зверь, ядуще все нечисто, и срамословье в них пред отьци и пред снохами, и браци не бываху в них, но игрища межю селы, схожахуся на

² Полочане – племя, жившее по Западной Двине.

³ Семь – Сейм, левый приток Десны.

⁴ Сула – левый приток Днепра.

⁵ Древляне жили в районе Украинского Полесья (к югу от реки Припяти), по ее притокам; их главным городом в X в. считался Искоростень (поблизости от города Овруча).

⁶ Клешино озеро – Плещеево или Переяславское озеро, на берегу которого стоит город Переяславль-Залесский.

⁷ Дреговичи (от *дрягва* – болото) – древнеславянское племя, жившее между Припятью и Западной Двиной.

⁸ Нельзя сказать вполне определенно, что подразумевал летописец под названием *норома*. Возможно, так называлось какое-нибудь племя, обитавшее по берегам реки Нарвы, являющейся протоком из Чудского озера в Финский залив. На это указывает то, что *норома* поставлена рядом с другими прибалтийскими народами.

игрища, на плясанье и на вся бесовская песни, и туумыкаху жены себе, с нею же кто съвещашеся; **имяху же по две и по три жены**. И аще кто умряше, **творяху тризну над ним**, и по семь творяху кладу велику, и възложашуть и на кладу, мертвеца сожъжаху, и посемь собравше кости вложашу в судину малу, и поставляху на столпе на путех, еже творять вятичи и ныне. **Си же творяху обычая кривичи и прочий поганин, не ведуще закона божия, но творяще сами себе закон**. <...>

О взаимоотношениях славян с варягами и призвании Рюрика

<...> В лето 6367 [859]. **Имаху дань варязи из заморья** на чюди и на словенех, на мери и на всех **кривичех**. А козари имяху на полянех, и на северех, и на вятичех, имяху по беле и веверице от дыма. <...>

<...> В лето 6370 [862]. **Изъгнаша варяги за море, и не даша им дани, и почаша сами в себе володети, и не бе в них правды, и въста род на род, и быша в них усобице, и воевати почаша сами на ся. И реша сами в себе: «Поищем себе князя, иже бы володел нами и судил по праву»**. И идоша за море к варягом, к руси. **Сиче бо ся зваху тыи варязи русь, яко се друзии зовутся свие, друзии же урмане, анъглияне, друзии гъте, тако и си. Реша русь, чюдь, словени, и кривичи и вси: «Земля наша велика и обилна, а наряда в ней нет. Да пойдете княжить и володети нами»**. И избърашася 3 братья с роды своими, пояша по себе всю русь, и придоша; старейший, **Рюрик, седе Новегороде, а другой, Синеус, на Белеозере, а третий Изборъсте, Трувор**⁹. **И от тех варяг прозвася Руская земля, новугородьци, ти суть людье новугородьци от рода варяжъска, преже бо беша словени. По двою же лету Синеус умре и брат его Трувор. И прия власть Рюрик, и раздая мужем своим грады, овому Полотеск**¹⁰, овому Ростов, другому Белоозеро. **И по тем городом суть находници варязи, а перьвии насельници в Новегороде словене, в Полотъски кривичи, в Ростове меря, в Белеозере весь, в Муроме мурома; и теми всеми обладаше Рюрик. И бяста у него 2 мужа, не племени его, но боярина, и та испросистася ко Царюгороду с родом своим. И поидоста по Днепру, и идуче мимо и узреста на горе градок. И упрошаста и реста: «Чий се градок?» Они же реша: «Была суть 3 братья, Кий, Щек, Хорив, иже сделаша градоко съ, и изгибоша, и мы седим род их платяче дань козаром»**. Аскольд же и Дир остаа в граде семь, и многи варяги съвокуписта, и начаста владети польскою землею, Рюрику же княжашу в Новегороде. <...>

⁹ Здесь начинается вошедшая в текст летописи легенда о призвании варягов. Эта легенда, как известно, породила большую историческую литературу, в которой дискутировался вопрос о значении варяжского элемента в создании древнерусского государства.

¹⁰ Полотеск – Полоцк.

<...> В лето 6488 [980]. Приде Володимир с варяги Ноугороду, и рече посадником Ярополчим: «Идете к брату моему и рцете ему: «Володимер ти идеть на тя, пристраивайся противу биться». И седе в Новгороде.

И посла ко Рогъволоду Полотъску, глаголя: «Хочю пояти дщерь твою собе жене». Он же рече дщери своей: «Хочеш ли за Володимера?» Она же рече: «Не хочю розути робичича¹¹, но Ярополка хочю». Бе бо Рогъволод пришел и-заморья имяше власть свою в Полотъске, а туры Турове, от него же и туровци прозвашася. И придоша отроки Володимерови, и поведаша ему всю речь Рогънедину, дщери Рогъволоде, князя полотъского. Володимер же собра вой многи, варяги и словени, чюдь и кривичи, и поиде на Рогъволода. В се же время хотячу Рогънедь вести за Ярополка. И приде Володимер на Полотеск, и уби Рогъволода и сына его два, и дъчерь его поя жене.

И поиде на Ярополка. И приде Володимер Киеву с вой многи, и не може Ярополк стати противу, и затворися Кieve с людми своими и с Блудом; и стояше Володимер обрывся на Дорогожичи, межю Дорогожичем и Капичем⁴, и есть ров и до сего дне. Володимер же посла к Блуду, воеводе Ярополчю, с лестью глаголя: «Поприай ми! Аще убью брата своего, имети ты хочю во отца место, и многу честь возьмешь от мене: не яз бо почал братью бити, но он. Аз же того убоаявсья приходх на нь». И рече Блуд к послом Володимеримъ: «Аз буду тебе в сердце и в приязньство». О злая лесьть человеческа! Якоже Давыд глаголетъ: «Ядый хлеб мой възвеличил есть на мя лесьть». Се бо лукавьствовавше на князя своего лестью. И паки: «Языки своими льстяхуся. Суди им, боже, да отпадутъ от мыслей своих; по множеству нечестья их изрини а, яко прогневаша ты, господи». И паки той же рече Давыд: «Мужь в крови льстив не приплотивъ дний своих». Се есть совет зол, иже свещевають на кровопролитье; то суть неистовии, иже приемше от князя или от господина своего честь ли дары, ты мыслять о главе князя своего на погубленье, горыше суть бесов таковии. Якоже Блуд преда князя своего, и приим от него чъти многи, се бо бысть повинен крови той. Се бо Блуд затворися с Ярополком, льстя ему, слаше к Володимеру часто, веля ему пристряпати к граду бранью, а сам мысля убити Ярополка; гражаны же не бе льзе убити его. Блуд же не възмог, како бы погубити и, замысли лестью, веля ему ни излазити на брань из града. Рече же Блуд Ярополку: «Кияне слются к Володимеру, глаголюще: Приступай к граду, яко предамы ти Ярополка. Побегни за град». И послуша его Ярополк, и избег пред ним затворися в граде Родни на усть Реи реки, а Володимер вниде в Киев, и оседе Ярополка в Родне. И бе глад велик в немь, и есть притча и до сего дне: беда аки в Родне. И рече Блуд Ярополку: «Видиши, колько войн у брата твоего? Нама их не переборота. Твори мир с братом своим»; льстя под ним се рече. И рече Ярополк: «Так буди». И посла Блуд к

¹¹ Рогнеда называет Владимира робичичем, т. е. сыном рабыни, потому, что мать Владимира – Малуша была как ключница рабыней княгини Ольги. Разувание мужа было частью свадебного обряда и означало покорность жен.

Володимеру, сице глаголя, яко «Сбысться мысль твоя, яко приведу к тебе Ярополка, и пристрой убить и». Володимер же, то слышав, вышед в двор теремный отень, о нем же прежде сказахом, седе ту с вой и с дружиною своею. И рече Блуд Ярополку: «Пойди к брату своему и рчи ему: что ми ни вдаси, то яз прииму». Пойди же Ярополк, и рече ему Варяжько: «Не ходи, княже, убьютъ ты; побегни к Печенегу и приведеша вой»; и не послуша его. И приде Ярополк к Володимеру; яко полез в двери, и подъяста и два варяга мечьми под пазусе. Блуд же затвори двери и не да по нем ити своим. И тако убьен бысть Ярополк. Варяшко же, виде, яко убьен бысть Ярополк, бежа с двора в Печенегу, и много воева Володимера с печенегу, одва приваби и, заходив к нему роте. Володимер же залеже жену братьню грекиню, и бе непраздна, от нея же родися Святополк. От греховнаго бо корени зол плод бываетъ: понеже бе была мати его черницею, а второе, Володимер залеже ю не по браку, прелюбодейчичь бысть убо. Темь и отець его не любяше, бе бо от двою отцю, от Ярополка и от Володимера. <...>

Религиозная реформа князя Владимира

<...> **И нача княжити Володимер в Киеве един, и постави кумиры на холму вне двора теремнаго: Перуна деревяна, а главу его сребрену, а ус злат, и Хърса, Дажьбога, и Стрибога и Симарьгла, и Мокошь. И жряху им, наричюще я богы, и привожаху сыны своя и дъщери, и жряху бесом, и оскверняху землю требами своими. И оскверниша кровьюми земля Руска и холмот. Но преблагий бог не хотя смерти грешником, на том холме ныне церкви стоитъ, святаго Василья есть, якоже последи скажем. Мы же на преднее възратимся.**

Володимер же посади Добрыну, уя своего, в Новгороде. И пришед Добрына Ноугороду, постави кумира над рекою Волховом, и жряху ему людье ноугородьстии аки богу.

О детях князя Владимира

Бе же Володимер побежен похотью женьскою, и быша ему водимыя: Рогънедь, юже посади на Лыбеди, иде же ныне стоит сельце Предъславино¹², от нея же **роди 4 сыны: Изеслава, Мьстислава, Ярослава, Всеволода**, а 2 дщери; от грекине – Святополка; от чехине – Вышеслава; а от другое – Святослава и Мьстислава; а от болгарыни – Бориса и Глеба; а наложьницъ бе у него 300 в Вышегороде, а 300 в Белегороде¹³, а 200 на Берестове в селци, еже зовутъ ныне Берестовое. И бе несуть блуда, приводя к собе мужьски жены и девице растыля. Бе бо женолюбець, яко же и Соломан: бе бо, рече, у Соломана

¹² Сельцо Предславино – возможно, называлось по имени дочери Владимира и Рогнеды – Предславы.

¹³ Белгород был расположен на берегу реки Ирпени (правый приток Днепра) недалеко от Киева. Ныне это село Белгородка.

жен 700, а наложницъ 300. Мудр же бе, а наконецъ погиге; се же бе неведолос, а наконецъ обрете спасенье. <...>

О выплате дани радимичами Владимиру, о происхождении радимичей

<...> **В лето 6492 [984]. Иде Володимер на радимичи.** Бе у него воевода Вольчий Хвост, и посла и Володимер перед собою, Вольчья Хвоста; сърете радимичи на реце Пищане, и **победи радимиче Вольчий Хвост.** Темь и Русь корятся радимичем, глаголюще: «Пищаньци вольчья хвоста бегаютъ». **Быша же радимичи от рода ляхов; прешедше ту ся вселиша, и платять, дань Руси,** повоз везут и до сего дне. <...>

О выборе религии и крещении Руси

В лето 6495 [987]. Созва Володимер боляры своя и старци градские¹⁴, и рече им: «Се приходиша ко мне болгаре, ркуще: прими закон нашъ. Посемъ же приходиша немци, и ти хваляху закон свой. По сих придоша жидове. Се же послеже придоша гръци, хуляще вси законы, свой же хваляще, и много глаголаша, сказующе от начала миру, о бытии всего мира. Суть же хитро сказующе, и чюдно слышати их, любо комуждо слушати их, и другой свет поведають быти: да аще кто, дееть, в нашу веру ступить, то паки, умер, въстанеть, и не умрети ему в веки; аще ли в-ын закон ступить, то на оном свете в огне горети. Да что ума придаете? Что отвещаете?» И реша бояре и старци: «Веси, княже, яко своего никто же не хулить, но хвалить. Аще хоцещи испытати гораздо, то имаши у собе мужи: послав испытай кождо их службу, и кто како служить богу». И бысть любя речь князю и всем людем; избраша мужи добры и смыслены, числом 10, и реша им: «Идете первое в болгары и испытайте веру их». Они же идоша, и пришедше видеша скверньная дела и кланянье в ропати; придоша в землю свою. И рече им Володимер: «Идете паки в немци, съглядайте такоже, и отгуде идете в греки». Они же придоша в немци, и съглядавши церковную службу их, придоша Царюгороду, и внидоша ко царю. Царь же испыта, коея ради вины придоша. Они же споведаша ему вся бывшая. Се слышав царь, рад быв, и честь велику створи им в той же день. Наутрия посла к патреарху, глаголя сие: «Придоша Русь, пытающее веры нашея, да пристрой церковь и крилос, и сам причинися в святительския ризы, да видять славу бога нашего». Си слышав патреарх, повеле созвати крилос, по обычаю створиша праздник, и кадила вожьгоша, пенья и лики съставиша. И иде с ними в церковь, и поставиша я на пространье месте, показующе красоту церковную, пенья и службы архирейски, престоанье дьякон, сказующе им служенье бога своего. Они же во изуменьи бывше, удивившися, похвалиша службу их. И призваша я царя Василий и Костянтин, реста им: «Идете в землю вашу», и отпустиша я с дары велики и с честью. Они же придоша в землю свою. И созва князь боляры своя и старца, рече

¹⁴ *Старцы градские* – литературный термин, употреблявшийся в некоторых летописях и житии.

Володимер: «Се придоша послании нами мужи, да слышим от них бывшее» и рече: «Скажите пред дружиною». Они же реша яко: «Ходихом в болгары, смотрихом, како ся покланяють в храме, рекше в ропати¹⁵», стояще бес пояса; поклонився сядеть, и глядять семо и онамо, яко бешен, и несть веселья в них, но печаль и смрад велик. Несть добр закон их. И придохом в Немци, и видехом в храмах многи службы творяща, а красоты не видехом никоеяже. **И придохом же в Греки, и ведоша ны, идеже служить богу своему, и не свемы, на небе ли есмы были, ли на земли: несть бо на земли такого вида ли красоты такая, и не доумеем бо сказати; токмо то вемы, яко онъде бог с человеки пребываетъ, и есть служба их паче всех стран. Мы убо не можем забыта красоты тоя, всяк бо человек, аще вкусить сладка, последи горести не принимаетъ, тако и мы не имам еде быти».** Отвещавше же боляре рекоша: «Аще бы лих закон гречьский, то не бы баба твоя прияла, Ольга, яже бе мудрейши всех человек». Отвещав же Володимер рече: «Где крещенье приимем?» Они же рекоша: «Где ти любо». И минувшую лету в лето 6496 [988], где Володимер с вой на Корсунь, град гречьский, и затворишася корсуняне в граде. И ста Володимер об он пол города в лимени, дали града стрелище¹⁶ едино, и боряхуся крепко из града. Володимер же обьстоя град. Изнемогаху в граде людье, и рече Володимер к гражданам: «Аиде ся не вдасте, имам стояти и за 3 лета». Они же не послушаша того. Володимер же изряди воа своа, и повеле приспу сыпати к граду. Сим же спушим, корсуняне, подькопавше стену градскую, крадуше сыплемую персть и ношаху к себе в град, сыплюще посреде града. Воини же присыпаху боле, а Володимер стояше. И се мужь корсунянин стрели, имянем Настас, напсав сице на стреле: «Кладязи, яже суть за тобою от вьстока, ис того вода идеть по трубе, копав перейми». Володимер же, се слышав, возрев на небо, рече: «Аще се ся сбудеть, и сам ся крещю». И ту абье повеле копати преки трубам, и преша воду. Людье изнемогоша водною жажею и предашася. Вниде Володимер в град и дружина его, и посла Володимер ко царема, Василью и Костянтину, глаголя сице: «Се град ваю славный взях; слышю же се, яко сестру имата девою, да аще ее не вдаста за мя, створю граду вашему, якоже и сему створих». И слышавша царя, быста печальна, и въздаста вестъ, сице глаголюща: «Не достойть хрестеяном за поганья даяти. Аще ся крестиши, то и се получишь, и царство небесное приимеши, и с нами единовѣрник будеши. Аще ли сего не хочеши створити, не можем дати сестры своее за тя». Си слышав Володимер, рече посланым от царю: «Глаголите царема тако: яко аз крещюся, яко испытах преже сихдний закон вашъ, и есть ми люба вера ваша и служенье, еже бо ми споведаша послании нами мужи». И си слышавша царя рада быста, и умолиста сестру свою, имянем Аньну, и посласта к Володимеру, глаголюща: «Крестися, и тогда послева сестру свою к тебе». Рече же Володимер: «Да пришедъше с сестрою вашею крестятъ мя». И послушаста царя и посласта сестру свою, сановники некия и прозвутеры. Она же не хотяше ити: «Яко в полон, – рече, – иду, лучше бы

¹⁵ *Ропата* – древнерусское название иноверческого храма.

¹⁶ *Стрелище* – расстояние, пролетаемое выпущенной из лука стрелой.

ми еде умрети». И реста ей брата: «Еда како обратить бог тобою Рускую землю в покаянье, а Гречьскую землю избавишь от лютыя рати. Видиши ли, колько зла створиша Русь греком? И ныне аще не идеши, то же имут створити нам». И одва ю принудиша. Она же, седъши в кубару, целовавши ужики своя с плачем, поиде чрес море. И приде к Корсуню, и изидоша корсуняне с поклоном, и въведоша ю в град, и посадиша ю в полате.

По божью же устрою в се время разболеся Володимер очима, и не видяше ничтоже, и тужаше велми, и не домышляшеться, что створити. И посла к нему царица, рекущи: «Аще хочещи избыти болезни сея, то въскоре крестися, аще ли, то не имаши избыти недуга сего». Си слышав Володимер, рече: «Да аще истина будетъ, то поистине велик бог будетъ хрестеянеск». И повелехрестити ся. **Епископ же Корсуньский с попы царицины, огласив, крести Володимира. Яко възложи руку на нь, абье прозре. Видив же се Володимер напрасное ицеленье, и прослави бога, рек: «Топерво уведех бога истиньнаго». Се же видевише дружина его, мнози крестияся.** Крести же ся в церкви святого Василья, и есть церкви та стоящи в Корсуне граде, на месте посреди града, идеже торг деють корсуняне; полата же Володимеря с края церкви стоять и до сего дне, а царицина полата за олтарем. По крещеньи же приведе царицю на браченъе. Се же не сведуще право, глаголють, яко крестился есть в Киеве, инии же реша: в Василеве¹⁷; друзии же инако скажють. <...> Володимер же посем поем царицю, и Настаса, и попы корсуньски, с мощми святого Климента¹⁸ и Фифа, ученика его, пойма съсуды церковныя и иконы на благословенье себе. Постави же церковь в Корсуни на горе, иде же съсыпаша среде града, крадуще, приспу, яже церкви стоять идо сего дне. Взя же ида медяне две капищи, и 4 кони медяны, иже и ныне стоят за святою Богородицею, якоже неведуще мнять я мрамаряны суще. Вдасть же за вено¹⁹ греком Корсунь опять царице деля, а сам приде Киеву. Яко приде, **повеле кумиры испроврещи, овы исещи, а другая огневи предати. Перуна же повеле привязати коневы к хвосту и влещи с горы по Боричеву на Ручай, 12 мужа пристави тети жезльемъ.** Се же не яко древу чююще, но на поруганье бесу, иже прелщаше симь образом человеки, да възмездье прииметь от человек. «Велий еси, господи, чюдна дела твоя!» Вчера чтим от человек, а днесь поругаем. Влекуму же ему по Ручаю к Днепру, плакахуся его невернии людье, еще бо не бяху прияли святого крещенья. И привлекше, вринуша и в Днепр. И пристави Володимер, рек: «Аще кде пристанеть, вы отревайте его от берега; дондеже пороги проидеть, то тогда охабитесь его». Они же повеленая створиша. Яко пустиша и пройде сквозе пороги, изверже и ветер на рень²⁰, и оттоле прослу Перуна Рень, якоже идо сего дне словеть. **Посем же Володимер посла по всему граду, глаголя: «Аще не обрящеться кто завтра на реце, богат ли, ли убог, или нищ, ли работник, противен мне да будетъ».** Се слышавше людье, с радостью идяху, радующеся и глаголюще: «Аще бы се

¹⁷ *Василѣв* (ныне Васильков) – город на реке Стугне (правый приток Днепра, впадающий в него южнее Киева).

¹⁸ *Св. Климент* – епископ, папа римский, один из первых христианских святых. Его особенно почитали в Древней Руси.

¹⁹ *Вено* – выкуп за невесту.

²⁰ *Рень* – песчаная отмель.

недобро было, не бы сего князь и боляре прияли». **Наутрия же изиде Володимер с попы царицины и с корсуньскими на Дънепр, и снисеся бещисла людей. Влезоша в воду, и стаяху овы до шие, а друзии до персий, младии же по перси от берега, друзии же младенци держаще, свершении же бродяху, Попове же стояще молитвы творяху.** И бяше си видети радость на небеси и на земли, толико душъ спасаемых; а дьявол стена, глаголаше: «Увы мне, яко отсюда прогоним есмь! Еде бо мняхжилица нмети, яко еде не суть ученья апостольска, ни суть ведуще бога, но веселяхъея о службе их, еже служаху мне. И се уже побежен есмь от невелигаса, а не от апостол, ни от мученик, не имам уже царствовати в странах сих». Крестившим же ся человеком, идоша каждо в дома своя. Володимер же рад быв, яко позна бога сам и людье его, възрев на небо рече: «Христе боже, створивый небо и землю! Призри на новыя люди сия, и дажь им, господи, уведети тебе, истиннаго бога, яко же уведеша страны хрестьяньскыя. Утверди и веру в них праву и несовратьну, и мне помози, господи, на супротивнаго врага, да, надеяся на тя и на твою державу, побегу козни его». И се рек, **повеле рубити церкви и поставляти по местом, иде же стояху кумири.** И постави церковь святаго Василья на холме, иде же стояше кумир Перун и прочий, иде же творяху потреби князь и людье. И нача ставити по градом церкви и попы, и люди на крещение приводити по всем градом и селом. Послав нача поимати у нарочитые чади дети, и даяти нача на ученье книжное. Матере же чад сих плакахуся по них, аще бо не бяху ся утвердили верою, но акы по мертвеци плакахся.

Сим же раздаяном на ученье книгам, събысться пророчество на Русьстей земли, глаголющее: «Во оны днии услышать глушии словеса княжная, и яси будетъ язык гутливых». <...>

О раздаче земель Владимиром своим сыновьям

Володимер же просвещен сам, и сынове его, и земля его. Бе бо у него сынов 12: Вышеслав, Изяслав, Ярослав, Святополк, Всеволод, Святослав, Мьстислав, Борис, Глеб, Станислав, Позвизд, Судислав. **И посади Вышеслава в Новегороде, а Изяслава Полотьске, а Святополка Турове, а Ярослава Ростове.** Умершю же старейшему Вышеславу Новегороде, посадиша Ярослава Новегороде, а Бориса Ростове, а Глеба Муроме, Святослава Деревех, Всеволода Володимери, Мстислава Тмуторокани²¹. И рече Володимер: «Се недобро, еже мал город около Киева». И нача ставити города по Десне, и по Востри²², и по Трубежеви²³, и по Суле, и по Стугне. И поча нарубати муже лучшие от словень, и от кривичь, и от чюди, и от вятичь, и от сих насели грады; бе бо рать от печенег. И бе воюяся с ними и одолая им. <...>

²¹ Тмутаракань – древнерусский город на Таманском полуострове.

²² Востра (ныне Остёр) – левый приток Десны.

²³ Трубеж – левый приток Днепра.

²⁴ Разувание мужа новобрачной составляло часть свадебного обряда. Гордая Рогнеда намекает на рождение Владимира от ключницы Ольги – Малуши; робичич (рабичич) – сын свободного от рабы.

²⁵ Ярополк Святославич – брат Владимира, киевский князь (умер в 980 г.).

О РОДОВОЙ ВРАЖДЕ МЕЖДУ ПОЛОЦКИМИ И КИЕВСКИМИ КНЯЗЬЯМИ

(Из Лаврентьевской летописи)

Полоцкая земля была одной из крупнейших и экономически значимых (контролировала средний участок пути «из варяг в греки») восточнославянских княжеств. Еще при князе Владимире Святославиче в ней утвердились потомки его старшего сына Изяслава от полоцкой княжны Рогнеды. Изяслав умер в 1001 г. еще при жизни отца (умер в 1015 г.), и его потомки по родовым понятиям Рюриковичей утратили право на киевский княжеский стол, что содействовало раннему обособлению полоцкой княжеской линии. Экономической основой этого обособления стала борьба за торговые пути.

<...> О сих же Всеславичих сице есть, яко сказаша ведущий, прежде: яко Роговолоду держащую и владеющую и княжащую Полотьскую землю, а Володимеру сущю Новегороде, детьску сущю, еще и погану, и бе у него Добрыня воевода, и храбор и наряден мужь; и съ посла к Роговолоду и проси у него дщере за Володимера. Он же рече дщери своей: «Хощеши ли за Володимера?» Она же рече: «Не хочю розути робичича²⁴, но Ярополка²⁵ хочю»; бе бо Роговолод пришел из заморья, имеяше волость свою Полтеск. Слышав же Володимер, разгневался о той речи, оже рече: «Не хочю я за робичича»; пожалиси Добрыня и исполнися ярост, и поемъша вой идоста на Полтеск и победиста Роговолода. Рогъволод же вбеже в город, и приступивъше к городу, и взяша город, и самого яша и жену его и дщерь его; и Добрыня поноси ему и дщери его, нарек ей робичица, и повеле Володимеру быти с нею пред отцемъ ея и матерью. Потом отца ея уби, а саму поя жене, и нарекоша ей имя Горислава; и роди Изяслава. Поя же паки ины жены многы, и нача ей негодовати. Неколи же ему пришедшю к ней и уснувшю, хоте и зарезати ножемъ; и ключися ему убудитися, и я ю за руку. Она же рече: «Сжалиласи бях, за не отца моего уби и землю его полони, мене деля; и се ныне не любиши мене и с младенцем симъ». И повеле ей устроитися во всю тварь цесарскую, якоже в день посяга ея, и сести на постели светле в храмине, да пришед потнеть ю; она же тако створи, и давши мечь сынови своему Изяславу в руку наг, и рече: «Яко внидеть ти отецъ, рци выступя: отче! Еда един мнишися ходя?» Володимер же рече: «Ахто ты мнел еде?» И поверг мечь свой, и созва боляры, и поведи им. Они же рекоша: «Уже не убий ея, детяти деля сего, но въздвигни отчину ея и дай ей с сыном своим». Володимер же устрой город, и да има, и нарече имя городу тому Изяславль²⁶. И оттоле мечь взимають Роговоложи внуци противу Ярославлим внуком²⁷. <...>

²⁶ Нынешний Заславль в Минском районе.

²⁴ *Ярославлим внуком* – речь идет о борьбе между потомками полоцкого князя Роговолода и киевского князя Ярослава Мудрого (умер в 1054 г.), сына Владимира.

ВЕЧЕ В ПОЛОЦКЕ (Из Ипатьевской летописи)

Вече – общее собрание полноправных членов городской общины – изначально было формой городского самоуправления на Руси. По мере возрастания роли городов и ослабления центральной княжеской власти, умножения Рюриковичей и нарастания междоусобиц значение вечевого строя усиливалось. В крупных торгово-ремесленных центрах, к каковым относился и Полоцк, вече могло на своих условиях приглашать того или иного князя или изгонять неугодного. В этом отношении городской строй Полоцка близок к новгородскому и псковскому. Интересно упоминание о полоцком купеческом объединении – братчине.

<...> В лето 6667. <...> Том же лете иде Рогъволод Борисовиче⁴² от Святослава от Олговича²⁸ искать собе волости, поем полк Святославль, зане не створиша милости ему братья его, взявше под ним волость его и жизнь его всю. И приехав к Случьску и нача слатися ко Дрьючаном²⁹. **Дрьючане же ради быша ему, и приездяче к нему вабяхуть и к собе, рекуче: «Поеди, княже, не стряпай, ради есме тебе; аче ны ся и с детьми бити ся тя, а ради ся бьем за тя». И выехаша противу ему боле 300 людей Дрьючан и Полчан, и вниде в город с честью великою, и ради быша ему людие; а Глеба Ростиславича выгнаша, и двор его разграбиша горожане и дружину его, и приде же Глеб к отцю. И мятежь бысть велик в городе в Полчанех, мнози бо хотяху Рогъволода; одва же установи людье Ростислав³⁰, и одарив многими дарми и води я к хресту, а сам иде с Всеволодом и с Володарем и с всею братьею на Рогъволода к Дрьютьску. Рогъволод же затворися в городе и бяхутся крепко и много от обоих падаху; Дрьючане же укаривахуть много. И створи мир Ростислав с Рогъволодом и целоваша хрест межи собою, и прида волости Рогъволоду, и воротися Ростислав с братьею въсвояси. Том же лете съвет зол свещаша на князя своего Полочане на Ростислава на Глебовича, и тако преступите хрестное целование: на том бо целовали бяше хрест к нему, «яко ты нам князь еси и дай ны бог с тобою пожити, извета никакого же до тебе доложити и до хрестного целования». И тако съступиша еже рекше, и послашася в тайне к Рогъволоду Борисовичю Дрьютьску, рекуче ему: «Княже нашы съгрешили есмь к богу и к тебе, оже въстахом на тя без вины, и жизнь твою всю разграбихом и твоея дружины, а самого емше выдахом тя Глебовичем на великую муку; да аще ны не помянеши всего того, иже створихом своим безумием, и хрест к нам целуеши, то мы людие твое, а ты еси нашъ князь; а Ростислава ти емше вдамы в руче, а еже хочеши то створиши ему».**

Рогъволод же целова к ним хрест на том, яко не помянути ему всего того, и отпусти я въсвояси. И бяху приятели Ростиславу от Полчан и известиша Ростислава, оже хотят и няти. И начаша Ростислава звати лъстью у братьяцину к

²⁸ Святослав Ольгович – черниговский князь (умер в 1164 г.).

²⁹ Дрьючане – жители города Друзька.

³⁰ Ростислав Глебович – сын минского князя Глеба Всеславича, в 1151 г. после изгнания полочанами Рогволода был приглашен на княжение в Полоцк.

святѣй Богородици к старей, на Петров день³¹, да ту имуть и; он же еха к ним изволочивъся в броне под порты, и не смеши на нь дързнути. На утрий же день начаша и вабити к собе, рекуче: «Княже! поеди к нам, суть ны с тобою речи³²; поеди же к нам в город» – бѣшетъ бо князь в то время на Белчице³³. И рече Ростислав послом: «А вчера есмь у вас был; а чему есте не молвили ко мне, а что вы было речи?» Обаче без всякого извета еха к ним у город. И се погна из города детъскій его противу ему: «Не ездѣ, княже, вече ти в городе, а дружину ти избиваютъ, а тебе хотять яти». И ту воротися опять и съвѣкупися весь с дружиною на Белчици, и оттуда поиде полком к брату к Володареву Меньску³⁴, и много зла створи волости Полотъской воюя и скоты и челядью. **И послашася Полчяне по Рогъволода Дръютъску, и вниде Рогъволод Полотъску месяца июля, и седе на столе деда своего и отца своего, с честию великою. И тако быша ради Полчане.** <...>

О КРЕСТЕ ЕВФРОСИНИИ ПОЛОЦКОЙ (Из Ипатьевского списка)

«В 1161 году кладет Офросинья честной крест в монастыре своем в церковь святого Спаса. Честное дерево безценно, а оковка его золотом, серебром, камнем и жемчугом 100 гривен, а <...> 40 гривн. Да не изнесется из монастыря никогда, чтобы ни продать, ни отдать. Если же кто не послушается, унесет его из монастыря, да не будет ему помощник честный крест ни в этот век, ни в будущий и да будет проклят святою животворящею троицею и святыми отцами 350, и семью соборами святых отцов и будь ему участие с Иудею, который предал Христа. Кто же дерзнет сделать это, властелин, или князь, или епископ, или игуменья, или иной какой человек, да будет на нем это проклятие.

Офросинья, раба Христова, приобрета этот крест, примет вечную жизнь со всеми святыми».

На обратной стороне креста, внизу, указано имя мастера: «Господи помози рабоу своему Лазорю, нареченному Богъши, съделавъшему крьсть сии цркви святого Спаса и Офросиньи».

УТВЕРЖДЕНИЕ НЕМЕЦКИХ РЫЦАРЕЙ В ПРИБАЛТИКЕ (Из «Хроники Ливонии» Генриха Латвийского)

Из книги первой о первом епископе Мейнарде

<...> В обители Зеге бе рекой был священник ордена блаженного Августина, **Мейнард**, человек достопочтенной жизни, убеленный почтенной сединой. **Просто ради дела христового и только для проповеди прибыл он в**

³¹ Петров день – 29 июня.

³² Речи – в данном случае дела, как это видно из белорусских грамот XIV–XV вв.

³³ Бельчицы – пригород Полоцка, резиденция полоцких князей.

³⁴ Володарь Глебович – сын минского князя Глеба Всеславича, княжил в Минске, а затем, возможно, в Городце.

Ливонию вместе с купцами: тевтонские купцы, сблизившись с ливами, часто ходили в Ливонию на судне по реке Двине.

Так вот, получив позволение, а вместе и дары от короля полоцкого Владимира (Woldemaro de Ploceke), которому ливы, еще язычники, платили дань, названный священник смело приступил к божьему делу, начал проповедовать ливам и строить церковь в деревне Икесколе (Ykeskola). Первые из этой деревни крестились Ило, отец Кулелены, и Виэцо, отец Ало, а за ними вслед и другие.

В ближайшую зиму литовцы (Lettones), разорив Ливонию, весьма многих увели в рабство. Чтобы избежать их ярости, проповедник вместе с икескольцами укрылся в лесах; когда же они ушли, Мейнард стал обвинять ливов в неразумии за то, что у них нет никаких укреплений. Он обещал им выстроить замок, если они решат стать и быть детьми божьими. Это пришлось им по сердцу, они дали обещание и клятвенно подтвердили, что примут крещение.

В ближайшее лето из Готландии привезли каменотесов, а между тем ливы вторично подтвердили свое искреннее желание принять христианство. Перед закладкой Икескольского замка часть народа крестилась, а все обещали (но лживо) креститься, когда замок будет окончен. Начали класть стены на фундаменте. Так как пятая часть замка строилась на средства проповедника, она поступала в его собственность, а землю для церкви он заготовил ранее.

Как только замок был закончен, крещенные вновь возвратились к язычеству, а те, кто еще не крестились, отказались принять христианство. Мейнард, однако, не отступил от начатого дела. В это время соседние язычники семигаллы, услышав о постройке из камня и не зная, что камни скрепляются цементом, пришли с большими корабельными канатами, чтобы, как они думали в своем глупом расчете, стащить замок в Двину. Перераненные стрелками, они отступили с уроном. Соседние люди из Гольма подобными же обещаниями обошли Мейнарда и получили выгоду от этой хитрости: им также был выстроен замок.

Сначала, однако, по каким-то причинам шестеро крестились, а имена их: Вилиенди, Ульденаго, Вадэ, Вальдеко, Герведер, Виэтцо. Пока строились упомянутые замки, Мейнард был посвящен в епископы бременским митрополитом [1186 г.]. Когда был окончен второй замок, нечестные люди, забыв клятвы, обманули Мейнарда, и не нашлось ни одного, кто бы принял христианство.

Проповедник, конечно, смутился духом, особенно когда мало-помалу имущество его было расхищено, людей его избили, а самого его ливы решили изгнать из своих владений. Крещение, полученное в воде, они надеялись смыть, купаясь в Двине, и отправить назад в Тевтонию. <...>

Из книги третьей, о епископе Альберте

<...> **В то же лето внезапно явился в Ливонию король полоцкий с войском и осадил замок Икесколу. Ливы, не имевшие доспехов, не посмели**

сопротивляться и обещали дать ему денег. Получив деньги, король прекратил осаду. Между тем тевтоны, посланные епископом с самострелами и оружием, заняли замок Гольм, и, когда пришел король, чтобы осадить и этот замок, они переранили у него множество коней и обратили в бегство русских, не решившихся под обстрелом переправиться через Двину. Король Герцикэ (Gercike), подойдя к Риге с литовцами, угнал скот горожан, бывший на пастбищах, захватил двух священников, Иоанна из Вехты и Вольхарда из Гарпштедта (Harpenstede), рубивших с пилигримами лес у Древней горы, а Теодориха Брудегама, погнавшегося за ним с горожанами, убил. <...>

<...> На шестой год [1204 г.] епископ, боясь, что город, еще маленький и слабый, из-за малочисленности верующих может оказаться в опасности от козней язычников, вновь отправился в Тевтонию для набора пилигримов. Ревностно исполняя порученное ему дело обращения язычников и путешествуя то в Тевтонию, то обратно, в иные годы он нес большой и почти невыносимый труд.

После его отъезда литовцы, ненавистники христиан, вместе с ливами, еще язычниками из Аскрадэ и Леневардена, числом до трехсот, подошли к Риге и, захватив городской скот на пастбищах, уже второй раз пытались угнать его. Однако человек двадцать храбрых горожан догнали врагов и потребовали вернуть скот, а потом с приходом рыцарей из города, воззвав к помощи всемогущего бога, вступили в бой с язычниками у Древней горы. Битва разгорелась и продолжалась до тех пор, пока обе стороны не разошлись от усталости. Некоторые ливы, кроме того, пошли на судне вниз по Двине, чтобы, пользуясь отсутствием жителей, напасть на город с другой стороны, но бог защитил своих: некоторые вышли из города навстречу им и стрелами обратили в бегство. Так кончилось это дело; литовцы с ливами ушли, захватив всего трех коней, принадлежавших горожанам, а тевтоны, единодушно восхвалив бога за спасение людей и возвращение скота, с радостью вернулись в город. <...>

ЗАДАННІ ДЛЯ ПАЎТАРЭННЯ

1. Распад вялікіх патрыярхальных сем'яў на дробныя, пераход усходніх славян да суседскай абшчыны гісторыкі тлумачаць перш за ўсё:

- 1) зараджэннем маёмаснай няроўнасці;
- 2) поспехамі ў развіцці гаспадаркі, удасканаленнем прылад працы;
- 3) фарміраваннем феадальнага землеўладання;
- 4) колькасным ростам залежных сялян.

2. З эканамічных укладаў, якія суіснавалі ў грамадстве ўсходніх славян, у IX–XI стст. толькі нараджаўся:

- | | |
|----------------------|--------------------|
| 1) родаплемянны; | 3) феадальны; |
| 2) рабаўладальніцкі; | 4) раннебуржуазны. |

3. Людзі, якія поўнасцю страцілі асабістую свабоду, у крыніцах XI–XII стст. называюцца:

- | | |
|--------------|----------------|
| 1) халопамі; | 3) слугамі; |
| 2) смердамі; | 4) прыгоннымі. |

4. У суседскай абшчыне прылады працы належалі:

- | | |
|-------------|------------------|
| 1) феадалу; | 3) кожнай сям'і; |
| 2) абшчыне; | 4) старэйшыне. |

5. Кіраўніком гарадскога апалчэння ў старажытных беларускіх гарадах з'яўляўся:

- | | |
|--------------|--------------|
| 1) пасаднік; | 3) гетман; |
| 2) тысяцкі; | 4) бурмістр. |

6. Для грамадства ўсходніх славян IX–XI стст. характэрны эканамічныя ўклады:

- | | |
|----------------------|---------------|
| 1) родаплемянны; | 3) таварны; |
| 2) рабаўладальніцкі; | 4) феадальны. |

7. Да катэгорыі залежных людзей у Кіеўскай Русі адносіліся:

- | | |
|------------|------------|
| 1) халопы; | 3) отракі; |
| 2) смерды; | 4) грядні. |

8. Гарады ва Усходняй Еўропе ўзніклі з:

- 1) прыватнаўласніцкіх сёлаў;
- 2) умацаваных паселішчаў;
- 3) замкаў князёў;
- 4) парубежных крэпасцяў.

9. Прычыны, якія выклікалі феадальную раздробленасць ва ўсходнеславянскіх землях, – гэта:

- 1) адсутнасць трывалых эканамічных сувязей паміж землямі;
- 2) пастаянная небяспека з боку качэўнікаў;
- 3) змяненне напрамку гандлёвых шляхоў;
- 4) узнікненне буйнога феадальнага землеўладання.

10. Для палітычнай сітуацыі ў Полацкім княстве XII ст. характэрна(ы):

- 1) частая змена князёў;
- 2) дэспатычная ўлада князя;
- 3) значная роля веча;
- 4) адсутнасць палітычнай актыўнасці насельніцтва.

11. Для сацыяльна-эканамічнага развіцця ва ўсходнеславянскіх землях XII–XIII стст. было (-ў; -і) характэрна (-ы):

- 1) умацаванне гарадоў на перыферыі;
- 2) панаванне натуральнай гаспадаркі;
- 3) рост эканамічных сувязей паміж землямі;
- 4) умацаванне цэнтра.

12. У другой палове XII ст. Тураўская зямля распалася на ўдзельныя княствы, сярод якіх былі:

- | | |
|----------------|-----------------|
| 1) Слонімскае; | 3) Тураўскае; |
| 2) Клецкае; | 4) Дубровіцкае. |

13. Пры князю Усяславе Чарадзею Полацкае княства:

- 1) дасягнула найбольшай магутнасці;
- 2) заваявала Падолле;
- 3) стала галоўным канкурэнтам Кіева;
- 4) далучыла да сябе Валынь.

14. У XII–XIII стст. у Верхнім Панямонні ўзніклі княствы:

- | | |
|------------------|------------------|
| 1) Гарадзенскае; | 3) Наваградскае; |
| 2) Клецкае; | 4) Слонімскае. |

15. Епархія ў Тураве, паводле звестак Кіеўскага Пацерыка, была заснавана ў:

- | | |
|-------------|-------------|
| 1) 992 г.; | 3) 1005 г.; |
| 2) 1001 г.; | 4) 1025 г. |

16. Невялікі рэлігійны твор, які мае павучальны характар:

- | | |
|-----------|-------------|
| 1) жыццё; | 3) прытча; |
| 2) словы; | 4) хроніка. |

17. Першым полацкім епіскапам, які ўзгадваецца ў пісьмовых крыніцах, з'яўляецца:

- | | |
|------------|--------------|
| 1) Казьма; | 3) Дыянісій; |
| 2) Міна; | 4) Мікалай. |

18. Сафійскі сабор у Полацку быў пабудаваны падчас княжання:

- 1) Уладзіміра Святаславіча;
- 2) Юрыя Яраславіча;
- 3) Брачыслава Ізяславіча;
- 4) Усяслава Брачыславіча.

19. Першым полацкім князем-хрысціянінам быў:

- | | |
|---------------------------|-------------------------|
| 1) Рагвалод; | 3) Брачыслаў Ізяславіч; |
| 2) Ізяслаў Уладзіміравіч; | 4) Усяслаў Брачыславіч. |

20. Аповяданне пра жыццёвы шлях і дзейнасць святога:

- | | |
|-----------|-------------|
| 1) слова; | 3) летапіс; |
| 2) жыццё; | 4) прытча. |

21. Крыж Ефрасінні Полацкай быў падараваны ёю царкве:

- | | |
|--------------------|------------------|
| 1) Сафійскай; | 3) Варварынскай; |
| 2) Барысаглебскай; | 4) Спаскай. |

22. Полацкая епархія была заснавана ў:

- | | |
|------------|-------------|
| 1) 988 г.; | 3) 1001 г.; |
| 2) 992 г.; | 4) 1005 г. |

23. Старажытны ўсходнеславянскі жывапіс у XI–XIII стст. быў прадстаўлены:

- | | |
|------------------------|-----------------|
| 1) партрэтам; | 3) нацюрмортам; |
| 2) кніжнай мініяцюрай; | 4) фрэскамі. |

24. Кірыла Тураўскі вядомы ў гісторыі тым, што напісаў шэраг:

- | | |
|------------|---------------|
| 1) «Слоў»; | 3) летапісаў; |
| 2) жыццй; | 4) прытчаў. |

25. Спецыяльная (-ыя) гістарычная (-ыя) дысцыпліна(-ы), якая (-ія) дапамагае (-юць) вывучаць старажытнае пісьменства, – гэта:

- | | |
|-----------------|-----------------|
| 1) фалерыстыка; | 3) эпіграфіка; |
| 2) этналогія; | 4) сфрагістыка. |

26. Распаўсюджванне хрысціянства на беларускіх землях у IX–XIII стст.:

- 1) было рэгрэсам у развіцці грамадства, бо адцягвала яго ад вырашэння надзённых праблем;
- 2) садзейнічала развіццю пісьменнасці і адукацыі;

- 3) паляпшала маральны стан грамадства;
- 4) дазволіла дапамагаць сялянам за кошт дзесятай часткі царкоўных даходаў.

27. Визначте правильну паслядоўнасць:

- А) пачатак княжання Усяслава Чарадзея ў Полацку;
Б) абвяшчэнне Ізяслава Уладзіміравіча полацкім князем;
В) першае ўпамінанне ў летапісе полацкага князя Рагвалода;
Г) пачатак княжання ў Тураве Юрыя Яраславіча.
- 1) ВБГА; 3) БВГА;
2) БВАГ; 4) ВБАГ.

28. Визначте правильну паслядоўнасць:

- А) бітва на рацэ Гзень;
Б) бітва на рацэ Альце;
В) паход Уладзіміра Манамаха на Полацк;
Г) бітва на рацэ Нямізе.
- 1) БГВА; 3) ГБАВ;
2) ГБВА; 4) БГАВ.

29. Визначте правильну паслядоўнасць:

- А) пачатак княжання Уладзіміра Святаславіча ў Кіеве;
Б) захоп Кіева князем Алегам;
В) запрашэнне наўгародцамі да сябе князя Рурыка;
Г) пачатак княжання Яраслава Мудрага.
1) БВАГ; 2) ВБГА; 3) БВГА; 4) ВБАГ.

30. Суаднясіце элементы двух мностваў:

- 1) «Русская Праўда»;
- 2) «Сказание аб мніху Марціне»;
- 3) «Аповесць мінулых гадоў»;
- 4) «Слова пра паход Ігараў».

- А) палітычная гісторыя ўсходніх славян, Кіеўскай Русі;
Б) няўдалы паход на полаўцаў князя Ігара Святаславіча;
В) прывілеі пануючага класа, абавязкі залежных катэгорый насельніцтва;
Г) цяжкае жыццё манаха-пустэльніка ў келлі Барысаглебскага манастыра.
- 1) 1B2B3A4Г; 3) 1A2ГЗБ4В;
2) 1Г2В3A4Б; 4) 1B2Г3A4Б.

31. Гарадзенскі князь, які ўдзельнічаў у паходзе кааліцыі рускіх князёў на Полацк у 1127 г., – гэта ... (імя).

32. Князь, якому родны дзядзька падараваў гарады Усвяты і Віцебск, – гэта ... (імя).

33. У летапісе пад 1097 г. разам з Туравам быў упамянуты горад ...
34. Набліжаныя да князя людзі-дружыннікі інакш назывался ...
35. Усяслаў Чарадзеі быў разгромлены наўгародцамі на рацэ Гзень у ... годзе.
36. Пісьмовыя крыніцы XI–XII стст. ва ўсходніх славян залежных, паўсвабодных ад феадала сялян называлі ...
37. Палітыку ўзвышэння Менска ў пачатку XII ст. праводзіў князь ... (імя).
38. У 1157 г. на тураўскім прастоле княжацкую дынастыю аднавіў князь (імя і прозвішча па бацьку) ...
39. Пасля Куканойса крыжакі захапілі другі фарпост Полацкай зямлі – горад ...
40. Вызначце правільную паслядоўнасць:
- А) захоп Куканойса крыжакамі;
 - Б) пранікненне нямецкіх рыцараў у Прыбалтыку;
 - В) аб'яднанне Лівонскага і Тэўтонскага ордэнаў;
 - Г) бітва на Чудскім возеры.

ЛІТАРАТУРА

1. Гісторыя Беларусі : у 6 т. / рэдкал. : М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Экаперспектыва, 2000. – Т. 1. Старажытная Беларусь: Ад першапачатковага засялення да сярэдзіны XIII ст. – 351 с.
2. Гісторыя Беларусі : вучэб. дапам : у 2 ч. / Я.К. Новік, Г.С. Марцуль, І.Л. Качалаў [і інш.] ; пад рэд. Я.К. Новіка, Г.С. Марцуля. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Універсітэцкае, 2000. – Ч. 1. Ад старажытных часоў – па люты 1917 г. – 416 с.
3. Гісторыя Беларусі ў кантэксце еўрапейскай цывілізацыі : дапам. / пад рэд. Л.В. Лойкі ; Рэсп. ін-т выш. шк. БДУ. – Мінск : ТАА «ЦПР», 2003. – 347 с.
4. *Ермаловіч, М. І.* Старажытная Беларусь: Полацкі і новагародскі перыяды / М.І. Ермаловіч. – Мінск, 2001. – 365 с.
5. *Ковкель, І.І.* История Беларуси: с древнейших времен до нашего времени / И.И. Ковкель, Э.С. Ярмусик. – Минск : Аверсэв, 2008. – 621 с.
6. *Новік, Я.К.* Гісторыя Беларусі. Ад старажытных часоў – па 2010 г.: вучэб. дапам. для студ. устаноў, якія забяспеч. атрыманне вышэйшай адукацыі / Я.К. Новік, І.Л. Качалаў, Н.Я. Новік ; пад рэд. Я.К. Новіка. – 3-е выд., папр. – Мінск : Вышэйшая школа, 2011. – 512 с.
7. Нарысы гісторыі Беларусі : у 2 ч. / рэдкал. : М.П. Касцюк [і інш.]; АН Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск : Беларусь, 1994. – Ч. 1. – 327 с.
8. *Пилипенко, М.* Возникновение Белоруссии: новая концепция / М. Пилипенко. – Минск : Беларусь, 1991. – 142 с.
9. *Трещенок, Я.И.* История Беларуси : учеб. пособие : в 2 ч. / Я.И. Трещенок. – Могилев, 2005. – 294 с.
10. *Чигринов, П.Г.* Очерки истории Беларуси : учеб. пособие / П.Г. Чигринов. – Минск, 2007. – 670 с.
11. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. – Мінск, 1993–2003.

Дадатковая літаратура

1. *Арлоў, У.* Таямніцы Полацкай гісторыі / У. Арлоў. – Мінск, 2008. – 607 с.
2. *Арлоў, У.* Дзесяць вякоў беларускай гісторыі (862–1918): Падзеі. Даты. Ілюстрацыі / У. Арлоў, Г. Сагановіч. – Вільня, 2000. – 221 с.
3. История Беларуси: полный курс : учеб. пособие для студентов неисторических специальностей вузов / Ю.Л. Казаков [и др.]. – Минск : Юнипресс, 2010. – 507 с.
4. *Заяц, Ю.* У истоков белорусской государственности / Ю. Заяц // Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь. Новая канцэпцыя і падыходы : у 2 ч. – Мінск, 1994. – Ч. I.
5. *Кузнецов, И.* История государства и права / И. Кузнецов, В. Шелкопляс. – Минск, 2004. – 318 с.
6. *Штыхаў, Г.* Вытокі беларускай дзяржаўнасці / Г. Штыхаў // Беларускі гістарычны часопіс. – 1993. – № 1. – С. 25–33.
7. *Юхо, Я.* Гісторыя дзяржавы і права Беларусі : у 2 ч. / Я. Юхо ; Рэсп. ін-т выш. шк. Бел. дзярж. ун-та. – Мінск : РІВШ БДУ, 2000. – Ч. 1. – 349 с.

МЕТАДЫЧНЫЯ РЕКАМЕНДАЦЫІ ДЛЯ САМАСТОЙНАЙ РАБОТЫ

ТЭМА 3. БЕЛАРУСКІЯ ЗЕМЛІ Ў СКЛАДЗЕ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА (ДРУГАЯ ПАЛОВА XIII – ПЕРШАЯ ПАЛОВА XVI СТ.)

3.1 Утварэнне Вялікага Княства Літоўскага: розныя тэарэтычныя падыходы і канцэпцыі

У XIII ст. складваюцца перадумовы для ўзнікнення ў Еўропе новай дзяржавы – Вялікага Княства Літоўскага. Трэба адзначыць, што праблема ўтварэння і асаблівасцей фармавання ВКЛ, яго этнічнай прыналежнасці з’яўляецца адной з найбольш дыскусійных у гістарычнай навуцы.

Пазнаёмся з дакументамі і матэрыяламі да тэмы 3 па дадзенай праблеме. Якая інфармацыя ўтрымліваецца ў летапісах адносна балцка-славянскіх кантактаў і працэсу фармавання Вялікага Княства Літоўскага?

Першапачаткова неабходна вылучыць асноўныя прычыны, якія прывялі да аб’яднання беларускіх і літоўскіх зямель і стварэння адзінай дзяржавы.

Прычыны ўтварэння ВКЛ		
Сацыяльна-эканамічныя	Унутрыпалітычныя	Знешнепалітычныя

Засвойце сутнасць гэтых прычын і паспрабуйце выказаць свой погляд адносна таго, якая з іх адыграла найбольш значную ролю.

Далейшае вывучэнне праблемы падводзіць да шэрагу пытанняў, на якія патрэбна знайсці адказ: Хто адыграў галоўную ролю ў стварэнні ВКЛ? Як складваліся балта-славянскія адносіны і якім чынам праходзіў працэс дзяржаваўтварэння? Якім часам датуецца пачатак стварэння ВКЛ? Хто лічыцца стваральнікам дзяржавы – Міндоўг ці яго невядомы папярэднік? Чаму першай сталіцай дзяржавы стаў беларускі Навагрудак? Чаму далейшае развіццё і пашырэнне межаў княства адбывалася ў інтарэсах беларускіх зямель? Якім быў этнічны характар гэтай дзяржавы? Чаму дзяржава называлася Княствам Літоўскім, у той час як дзяржаўнай мовай у ВКЛ была старабеларуская і панавала беларуская культура? Што такое «Літва гістарычная» і «Літва летапісная»?

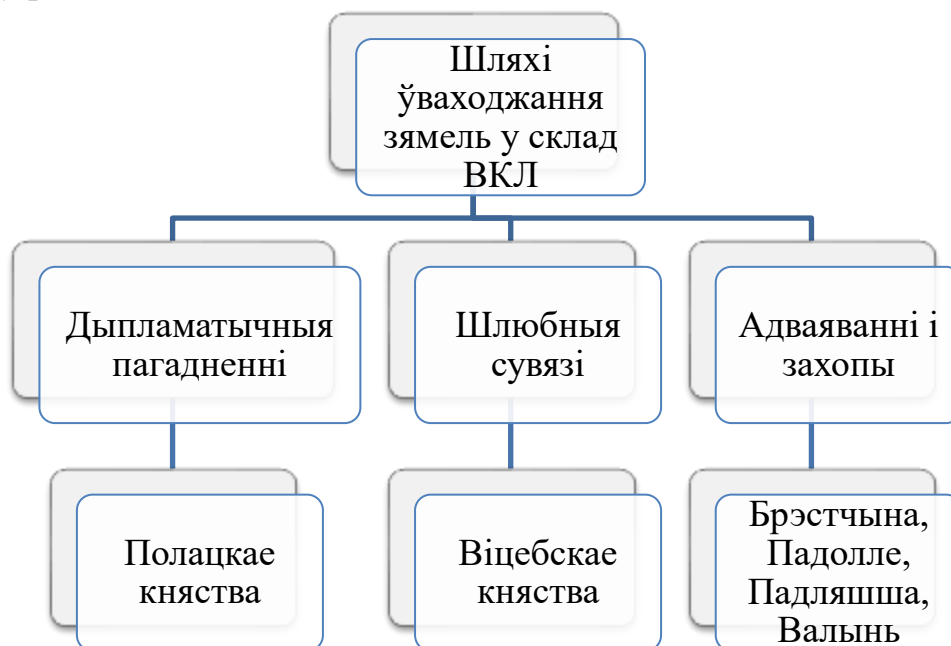
На адзначаны комплекс пытанняў спрабуе знайсці адказ шэраг канцэпцый. Даследчыкі вылучаюць розную іх колькасць, але можна вылучыць тры асноўныя.

Канцэпцыі ўтварэння ВКЛ		
Традыцыйная (літоўская)	Новая (беларуская)	Цэнтрысцкая канцэпцыя ўтварэння ВКЛ

Дэталёва разбіраюцца ў сутнасці канцэпцый. Вызначце гістарычны кантэкст іх узнікнення. На якія пытанні кожная з канцэпцый здольная адказаць,

а на якія не? Якія ў кожнай з іх ёсць моцныя і слабыя бакі. Якая, на Ваш погляд, канцэпцыя з'яўляецца найбольш абгрунтаванай? Аргументуйце свой адказ.

Пры вывучэнні пытання неабходна звярнуць увагу на тое, што працэс стварэння ВКЛ і аб'яднання беларускіх зямель быў складаны і працяглы па часе і праходзіў рознымі шляхамі.



Гэта знайшло свой адбітак на статусе асобных тэрыторый у складзе Вялікага Княства Літоўскага, у прыватнасці Полацкае і Віцебскае княствы мелі правы феадальнай аўтаноміі. Што сведчыць аб гэтым?

Варта паказаць дзейнасць Міндоўга, Войшалка, Трайдзеня, Віценья, Гедыміна і Альгерда па ўмацаванні і пашырэнні межаў дзяржавы.

У заключэнне зрабіце абагульняючую выснову па пытанні і выкажыце сваю думку па ключавых праблемах, звязаных з утварэннем і асаблівасцямі фармавання ВКЛ.

3.2 Унутраная і знешняя палітыка ВКЛ у XIV – першай палове XVI ст. Крэўская унія 1385 г.

Перыяд з XIV – першай паловы XVI ст. стаў часам завяршэння фармавання ВКЛ, пашырэння яго межаў і ўмацавання дзяржавы.

Пры вывучэнні дадзенага пытання звярніце ўвагу на дакументы і матэрыялы да тэмы 3, якія закранаюць комплекс праблем унутранай і знешняй палітыкі. Рыхтуючыся да адказу, прааналізуйце інфармацыю дакументаў той эпохі і на аснове першакрыніц і выкарыстання вучэбнай і навуковай літаратуры падрыхтуйце ўласнае аргументаванае бачанне праблемы.

У першую чаргу ахарактарызуйце Вялікае Княства Літоўскае як дзяржаўнае ўтварэнне. Які статус мелі асобныя рэгіёны ў складзе ВКЛ?

Вызначце асноўныя тэндэнцыі ўнутрыпалітычнага жыцця і пакажыце, у чым яны праяўляліся?

Асноўныя тэндэнцыі ўнутрыпалітычнага жыцця	
Федэралісцкія	Цэнтралісцкія

Далейшае станаўлення княства ў XIV ст. звязана з дзейнасцю наступных вялікіх князёў літоўскіх: Віценья, Гедыміна, Альгерда, Ягайлы і Вітаўта. Прааналізуйце ўклад кожнага з іх ва ўмацаванне дзяржавы. Якія былі асноўныя дасягненні ў іх княжанні? Вызначце палітычныя крызісы, якія мелі месца ў ВКЛ у XIV ст., адзначце іх прычыны і вынікі. Асаблівую ўвагу звярніце на перыяд княжання Ягайлы і дынастычную барацьбу ў перыяд яго кіравання.

Асобую ўвагу трэба надаць вывучэнню Крэўскай уніі, інфармацыя аб якой змешчана ў дакументах і матэрыялах па тэме 3. Вызначце прычыны і ўмовы заключэння уніі, станоўчыя і адмоўныя вынікі гэтага саюзу для Беларусі.

Канец XIV ст. адзначаны прыходам да ўлады вялікага князя Вітаўта, пры якім ВКЛ дасягнула піка сваёй магутнасці. Адзначце абставіны і ўмовы пачатку княжання Вітаўта, асноўныя накірункі і вынікі яго ўнутрыпалітычнай дзейнасці па ўмацаванні дзяржавы. Узгадайце, што такое Віленска-Радамская і Гарадзельская уніі? Вызначце прычыны, умовы і вынікі іх заключэння.

Уніі і пагадненні ВКЛ і Польшчы
Крэўская унія 1385 г. Востраўскае пагадненне 1392 г. Віленска-Радамская унія 1401 г. Гарадзельская ўнія 1413 г. Персанальныя уніі (калі князь ВКЛ адначасова становіўся каралём Польшчы) 1447 г., 1501 г. і інш. Мельніцкая унія 1501 г. Люблінская унія 1569 г.

Пасля смерці Вітаўта ва ўнутрыпалітычным жыцці ВКЛ зноў наступае перыяд нестабільнасці. У 1432 г. у дзяржаве пачынаецца феадальная, або, як яе па-іншаму называюць, грамадзянская вайна. Прааналізуйце прычыны, якія прывялі да яе пачатку, ахарактарызуйце ход узброенага супрацьстаяння і вынікі вайны.

Перыяд стабілізацыі ў палітычным жыцці Вялікага Княства Літоўскага пачынаецца з пачаткам княжання Казіміра Ягайлавіча. Вызначце асноўныя дасягненні Казіміра, а потым і яго наступнікаў Аляксандра, Жыгімонта Старога і Жыгімонта Аўгуста ў дзяржаўным будаўніцтве ВКЛ.

Пасля захопу татарамі зямель былой Русі ВКЛ становіцца дзяржавай-збіральніцай рускіх зямель праз адваяванне ў захопнікаў. Разглядаючы знешнюю палітыку ВКЛ, неабходна вызначыць асноўныя знешнепалітычныя праблемы, якія княству патрэбна было вырашыць у працэсе свайго станаўлення і ўмацавання.

Асноўныя накірункі знешняй палітыкі ВКЛ			
Барацьба з крыжакамі	Кантакты з Польшчай	Супрацьстаянне тарарскім набегам	Войны з Маскоўскай дзяржавай

Першая з іх звязана з заходнім і паўночна-заходнім накірункам знешняй палітыкі і вызначана пачатакам аргэсці нямецкіх рыцараў-крыжакоў у XIII ст. Ахарактарызуем асноўныя этапы супрацьстаяння з Ордэнам. Якія былі найбольш значныя ўзброеныя канфлікты і сутыкненні? Як і калі канчаткова была спыненая агрэсія крыжакоў на беларускія землі?

Другая праблема звязана з паўднёвым накірункам і набегамі татараў. Вызначце галоўныя баі з гэтым ворагам, адзначце, якія былі дасягненні і страты ў супрацьстаянні з татарамі.

Трэці накірунак знешняй палітыкі ВКЛ – усходні. З канца XV ст. дзяржаўнай цэласнасці княства пачынае пагражаць усходні сусед – Маскоўская дзяржава. Прааналізуйце прычыны абвастрэння адносін Вільні і Масквы. Якую ролю тут адыгрываў канфесійны фактар? Якія былі спробы вырашэння рэлігійнага пытання ў ВКЛ?

Таксама неабходна разгледзець, як складваліся адносіны з Польшчай.

У канцы адказу зрабіце абагульняльную выснову па пытанні, характарызуючы сутнасць унутранай і знешняй палітыкі ВКЛ ў XIV – першай палове XVI ст.

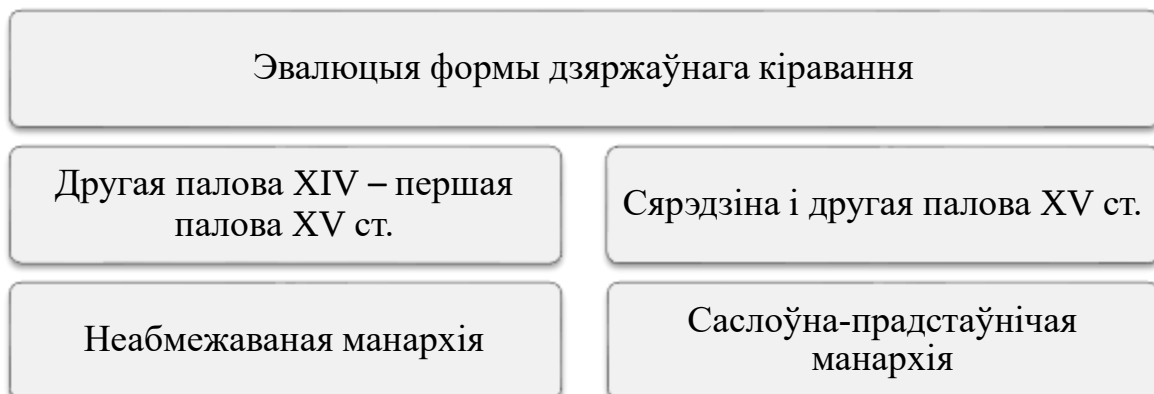
3.3 Асаблівасці дзяржаўнага ладу Вялікага Княства Літоўскага. Тры Статуты ВКЛ

Вялікае Княства Літоўскае сфармавалася як дзяржава з своеасаблівым дзяржаўна-палітычным ладам. Фармаванне палітычнай сістэмы княства адбывалася на працягу некалькіх стагоддзяў. Асновай для яе сталі ў першую чаргу нормы і традыцыі, якія існавалі ў беларускіх княствах. Разам з тым былі запазычаны пэўныя рысы сістэм кіравання іншых дзяржаў. У выніку дзяржаўна-прававы і палітычны лад ВКЛ набыў сваю непаўторную адметнасць, але ў сваёй аснове ён меў рысы, характэрныя для ўсіх краін эпохі феадалізму.

Усю структуру органаў дзяржаўнай улады і кіравання ў ВКЛ можна падзяліць на тры групы:

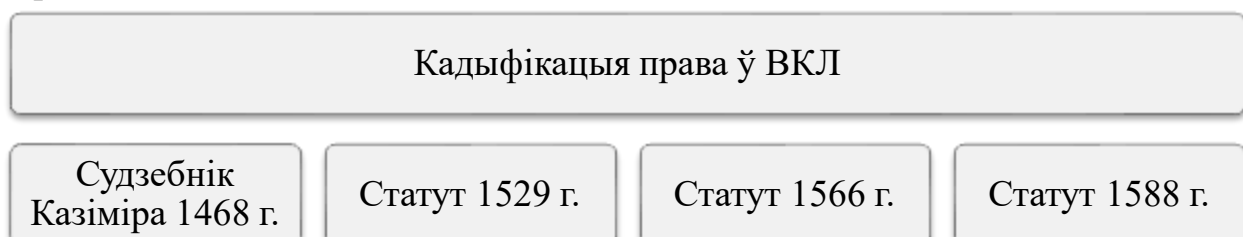


Вывучаючы дадзенае пытанне, у першую чаргу трэба звярнуць увагу на правы і абавязкі вялікага князя (гаспадара), вызначыць узнікненне, фармаванне і функцыі вышэйшых агульнадзяржаўных органаў кіравання – паноў-рады і вальнага сойму. Якімі паўнамоцтвамі валодалі гэтыя ўстановы? Як адбывалася іх эвалюцыя? Ахарактарызуйце паўнамоцтвы пасадаў цэнтральнай адміністрацыі дзяржаўнага апарату ВКЛ, ваяводскай адміністрацыі і гарадскога самакіравання. Разглядаючы сістэму мясцовай адміністрацыі, звярніце ўвагу на абавязкі наступных службовых асоб: ваявода, стараста, сельскі войт, цівун. Вызначце асаблівасці арганізацыі самакіравання горада і абавязкі пасадаў і органаў: войта, бурмістраў, магістрата, рады і лавы.



Неабходна паказаць і вызначыць прычыны эвалюцыі ВКЛ ад абсалютнай неабмежаванай манархіі да абмежаванай або саслоўна-прадстаўнічай манархіі.

Пакажыце адрозненні ў сістэме дзяржаўнага кіравання ВКЛ і Маскоўскай дзяржавы.



Прааналізуйце, якім чынам адбываўся працэс кадыфікацыі права ў ВКЛ. Ахарактарызуйце тры Статуты ВКЛ. Як у Статутах суадносіліся нормы пісанага і звычайнага права? Што сабой уяўляла судовая сістэма княства?

У заключэнне зрабіце абагульняльную выснову па ключавых аспектах фармавання дзяржаўна-прававога ладу ВКЛ. Паспрабуйце ахарактарызаваць эвалюцыю палітычнай сістэмы княства ў параўнанні з суседнімі дзяржавамі. Якая сістэма была найбольш прагрэсіўнай? Ці можна сцвярджаць, што ў ВКЛ назіралася тэндэнцыя падзелу ўладаў на выканаўчую, заканадаўчую і судовую? Аргументуйце Вашую думку.

3.4 Сацыяльна-эканамічнае развіццё ВКЛ у XIV–XVI стст. Аграрная рэформа Жыгімонта II Аўгуста 1557 г.

У XIV–XVI стст. у Беларусі працягваўся працэс фармавання і ўдасканалення феадальных адносін. Галоўным багаццем з’яўлялася зямля, галоўным гаспадарчым заняткам большасці насельніцтва – земляробства, непарыўна звязанае з жывёлагадоўляй, хатнімі і дапаможнымі промысламі.

Пры падрыхтоўцы адказу на пытанне неабходна адзначыць, як складваліся формы феадальнай уласнасці, феадальных правоў і абавязкаў. На якія катэгорыі падзялялася ўся зямля ў ВКЛ?

Вызначце асноўныя шляхі росту феадальнага землеўладання ў XV–XVI стст.

Саслоўная структура грамадства ВКЛ			
Шляхта	Духавенства	Мяшчанства	Сялянства

Прааналізуйце, што ўяўляла сабой сацыяльная структура грамадства? Якім быў прававы статус асобных слаёў насельніцтва? На якія групы падзяляліся сяляне?

Пакажыце асноўныя этапы запрыгоньвання сялян, якія звязаны з прыняццем адпаведных заканадаўчых актаў.

Звярніце ўвагу на павіннасці, якія адпрацоўвалі сяляне.

З XV ст. у Вялікім Княстве Літоўскім пачынаюць узнікаць фальваркі – маёнткі з панскай ворыўнай зямлёй, гаспадарчымі і жылымі пабудовамі, рамеснымі майстэрнямі, гародамі, сенажацямі, лясамі, якія апрацоўвалі сяляне навакольных вёсак, прадукцыя якіх ішла на продаж. Растлумачце, чаму паступова ўсё большае значэнне набываюць фальваркі.

Асобную ўвагу неабходна звярнуць на аграрную рэформу Жыгімонта II Аўгуста 1557 г., якая атрымала назву «валочная памера». Трэба вызначыць яе прычыны, мэты, рэгіянальныя асаблівасці ў рэалізацыі, асноўныя вынікі і значэнне.

Пакажыце, якім чынам ажыўленне эканамічнага жыцця знайшло адлюстраванне ў развіцці гарадоў. Павялічваецца іх колькасць і памеры. Гарады становяцца цэнтрамі рамяства і гандлю. Фарміруецца мяшчанскае

саслоўе. Па меры росту гарадоў узмацняецца іх імкненне выйсці з-пад юрысдыкцыі вялікакняжацкай або феадальнай адміністрацыі, стварыць сваю сістэму кіравання. Растлумачце, як вырашаліся пытанні жыцця гарадоў у адпаведнасці з магдэбургскім правам.

Этапы запрыгоньвання сялянства ў ВКЛ

1447 г. – Прывілей Казіміра. Пачатак юрыдычнага запрыгоньвання сялянства. Феодал атрымаў права суда над сялянамі. Быў забаронены пераход прыватнаўласніцкіх сялян у разрад дзяржаўных і наадварот

1468 г. – Судзебнік Казіміра. Забарона свабоднага пераходу сялян

1529 г. – Статут ВКЛ. Дазвол звароту ўцёклых сялян на працягу 10 гадоў

1557 г. – Аграрная рэформа "валочная памера". Замацаванне сялян за валокі

1566 г. – Статут ВКЛ. Заканадаўча замацаваны 10-гадовы вышук ўцёклых сялян

1588 г. – Статут ВКЛ. Устаноўлены 20-гадовы тэрмін вышуку ўцёклых сялян. Уведзены 10-гадовы тэрмін даўнасці, пасля якога селянін, пражыўшы на зямлі феадала, становіўся яго ўласнасцю

Напрыканцы зрабіце абагульняльную выснову, характарызуючы асноўныя рысы станаўлення і развіцця феадальнай гаспадаркі ў ВКЛ, зараджэння і ролі таварна-грашовых адносін, якія з часам прывялі да разлажэння феадалізму.

5. Фармаванне беларускай народнасці. Культура беларускіх зямель у XIV–XVI стст.

Уключэнне беларускіх зямель у склад Вялікага Княства Літоўскага супадае з працэсам далейшага фармавання этнічнай супольнасці – беларускай народнасці. У першую чаргу трэба дакладна ведаць азначэнне народнасці, у чым яе адрозненне ад папярэдніх рода-племянных аб'яднанняў.

Этапы этнагенезу

Род

Племя

Народнасць

Нацыя

Пытанне аб узнікненні беларускай народнасці ў гістарычнай навуцы знаходзіць розныя інтэрпрэтацыі. Паспрабуйце вызначыць асноўныя версіі, якія

вылучаюцца навукоўцамі, і прааналізаваць ролю Полацкага княства і ВКЛ у працэсе складвання і кансалідацыі беларускага этнасу.

Фактары фармавання беларускай народнасці

Палітычныя

Сацыяльна-
эканамічныя

Культурныя

Канфесійныя

Таксама неабходна вызначыць, як фармавалася этнічная тэрыторыя беларусаў і якім чынам палітычныя, эканамічныя, культурныя, геаграфічныя, дэмаграфічныя, канфесійныя і іншыя фактары спрыялі фармаванню беларускай народнасці. Які фактар, на Ваш погляд, з'яўляецца найбольш значым для акрэслення існавання і вызначэння прыналежнасці да народнасці? Калі можна сцвярджаць аб завяршэнні яе фармавання? Ахарактарызуйце саманазвы жыхароў беларускіх зямель у розныя гістарычныя перыяды. Вызначце, што абумовіла шматэтнічны характар ВКЛ.

Беларусь у складзе ВКЛ уяўляла сабой рэгіён, адкрыты для знешняга культурнага ўздзеяння. У першую чаргу гэта датычылася кантактаў з Заходняй Еўропай, чые дасягненні ў развіцці літаратуры, архітэктуры і мастацтва разглядаліся айчынным грамадствам у якасці выдатнага прыкладу для пераймання. Вызначце прычыны складвання падобнай цывілізацыйнай тэндэнцыі ў культурным развіцці ВКЛ. У чым праяўляліся культурныя кантакты княства з Цэнтральнай і Заходняй Еўропай?

У той жа час уплыў суседніх краін спалучаўся з мясцовымі традыцыямі, што стварала сваю непаўторнасць і ўнікальнасць культурнага жыцця ВКЛ.

Адзначце асаблівасці развіцця мураванага дойлідства на беларускіх землях. Вызначце, як актывізаваліся міжнародныя кантакты ВКЛ з канца XV ст., калі ў Беларусі ўсё большую папулярнасць набылі гуманістычныя ідэі Рэнесансу і пачынае распаўсюджвацца рэфармацыйны рух.

Якую ролю ў гісторыі Беларусі адыграў Ф. Скарына – першадрукар, асветнік і гуманіст? Як развівалася асвета, літаратура і мастацтва ў адзначаны перыяд? З якімі асобамі звязана развіццё культуры ВКЛ? Асобную ўвагу звярніце на стан беларускай мовы як дзяржаўнай мовы ВКЛ.

Ахарактарызуйце асаблівасці рэлігійнай сітуацыі ў княстве. Якім было становішча праваслаўнай царквы? Пры якіх абставінах і чаму на беларускія землі пачынае пранікаць каталіцызм?

Раскажыце аб замкавым будаўніцтве на Беларусі і развіцці дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва.

У канцы адказу на пытанне зрабіце абагульняльную выснову, характарызуючы праблему фармавання беларускай народнасці, культурнае жыццё ВКЛ у кантэксце агульнаеўрапейскіх тэндэнцый і стан царкоўна-рэлігійных адносін.

ДАКУМЕНТЫ І МАТЭРЫЯЛЫ

О БОРЬБЕ ЗАПАДНОРУССКИХ КНЯЗЕЙ С ЛИТОВСКИМИ И УСТАНОВЛЕНИИ ГОСПОДСТВА ЛИТОВСКИХ КНЯЗЕЙ В ЗАПАДНЫХ ЗЕМЛЯХ РУСИ (Из Ипатьевской летописи)

В лето 6754 [1246]. Придоша Литва и воеваша около Пересопнице, Аишьвно Рушьковичь. Данил же и Василко ехаша во Пинеск и предъвариста его, дондеже приход его бысть. Онем же идущим по полю Пиньскому, изъидоста на не из града; поганым же одинако гордость имеющим во сердци своем, погнаша е, онем же не стерпевшим побегоша, бежащим же им падаху с коний. Василко же приведе первый сайгат ко брату си, вси же вой его избъени быша, самому же Рюшковичу умале утекшю; и бысть радость велика во граде Пиньске о победе Данила и Василка: всь бо плен отъяста, богу помогающу им.

В лето 6755 [1247]. Воеваша Литва около Мелнице, Лековни, и велик плен прияша. Данило же и Василко гнаста по них до Пиньска во Пиньски бо Михаил дал бе им вестъ; онем же ставшим осекшимся в лесе, дал бо бе им Михаил вестъ, буда в Пиньске, Данил же и Василко погнаша на не, и дворьский Яков вое свое; Литве же не емше веры Михайлови, изъидоша из станов своих; милостью божиею, побегшим Литве, избити быша и плен всь отъяша, а сам Лонькогвени боден утече; иде вестъ Данилу и Василку, и бысть радость велика во Пиньске граде. Преже же войны Даниловы Черниговськое, сидящу ему в Галиче, а Василку в Володимере.

О коронации Миндовга

[В лето 6760 (1252)]. В то же лето великий князь литовский Миндовг коронован бысть на королевство Литовское в Новогродку, за благословением папы Инокентия, през Генрика бискупа Хелмского, в Прусех кардинала папезского.

О противостоянии с Галицко-Волынским княжеством

[В лето 6760 (1252)]. В то же лето изгна Миндог сыновда своего Тевтевила и Едивида, пославшю ему на войну ею со уем своим со Выконтом, на Русь воевать ко Смоленску, и рече: «Што кто приемлетъ, собе держать»; враждою бо за ворожьство с ними Литву заня, поймана бе вся земля Литовьская и бесчисленное имение их, притрено бе богатство их; и посла на не вой свое, хотя убити я. Онема же уведавшими, и бежаста ко князю Данилу и Василкови, и приехаша во Володимерь. Миндогови же приславшю слы своя, река: «Не чини има милости»; не послушавшими има Данилови и Василкови, зане сестра бе ею за Данилом. Потом же Данило сгада с

братом си, и посла в Ляхы ко князем лядьским, река: «Яко время ест хрестьяном на поганее, яко сами имеют рать межи собою»; Ляхове же обещахася, нъ не исполниша. Данилу же и Василку пославшими Выкынта во Ятвязе и во Жемоите, ко Немцем в Ригу: и Выкынт же убеди я серебром и дарми многими Ятвязе и пол Жемоити. Немцем же отвечавшим Данилу, яко: «Тебе доля мир створим со Выкынтом, зане братью нашу многу погуби»; обещахася Немци братья ити на помощь Тевтивилу. Данило же и Василко поидоста к Новугороду. Данил же и Василко, брат его, розгадав со сыном, брата си посла на Волковыеск, а сына на Услоним, а сам иде ко Здитову: и поимаша грады многы и взвратишася в дома. Потом же приела Выкынт, рекый, яко: «Немце хотять возстати на помощь Тевтивилу», и посла Данило Тевтивила и помочь себе и с ним Русь и Половце: и многое воевание бысть межи ими. Оттуда же Тевтивил иде с полоном Даниловым в Ригу: и прияша Рижани с великою честью и крещен бысть. Уведав же се Миндог, яко хотять ему помогати божий дворяне и бискуп и вся вой Рижьская, и убоявся посла тайне ко Андрееви, мастера Рижьску, и убеди и дарми многими, сиречь умоли его: послал бо бе злата много и сребра, и сосуд серебряный златыи и красный, и коне многы, рекый: «Аще убьеши, или изженеши Тевтивила, и еще болша сих приимеши». Оному же рекъшу: «Не можеши избавлен быти, аще не пошлещи к папе и приимеши крещения не одолееш врагу; дружбу имею к тебе». О злее зла! Златом ослепи очи свои, им же ныне паки от них беду приемлеть. **Миндог же посла к папе и прия крещение. Крещение же его льстиво бысть**, жряше богом своим вътайне, первому Нънадеви, и Телявели, и Диверикъзу, Заеячому богу и Меидеину; егда выехаше на поле и выбегняще заяць на поле, в лес рощения не вохожаше вну и не смеяше ни розгы уломити, и богом своим жряше, и мертвых телеса сожигаше, и **поганьство свое яве творяше**. Тевтивилу же исповеде пискуп и пребоць Вирьжан, сожалишаси по нем, ведяху бо, аще Тевтивил не бы изгнан, Литовская земля в руку бе их, и крещение неволею прияли быша. Си же вся не крестьяных Литву створи Андрей, и изгнан бысть сану своего от братья. Тевтивил же прибеже во Жемоить ко уеви своему Выкынтови, пойма Ятвязе и Жемоить и помощь Данилову, иже бе дал ему Данил древле, иде на Мидогва. Миндѣвг же собрался бе и умыслив же себе не битися с ними полком, нъ вниде во град, именем Ворута, и выела шурина своего ночь: и розгнаша и Русь и Ятвязе. Наутре же выехаша Немце со самострелы и ехаша на не, Русь с Половци и стрелами, и Ятвязе со сулицами, и гонишася на поли подобно игре; оттуда же вратишася во Жемоить. И приде Миндовг, собрав силу велику, на город Выкинтов, именем Твиреметь, выеха же Тевтивил из города, Русь и Половци Даниловы с ними, и Жемоить с ними, и мнозии пешце; гонящим же им, застрели конь Половцин Миндогова в стегно, и возвратися Минодовг в землю свою, многим же ратьным бившимся межи ими, Висимот под тем же градом убьен бысть.

В лето 6761 [1253]. Тевтивил приела Ревбу, река: «Пойди к Но-вугороду». Данило же поиде с братом Василком и со сыном Лвом, и с Половци, со сватом своим Тегаком, и приде к Пиньску; князи же пиньскеи имяху

лесть, и поя е со собою неволею на войну. И послаша стороже Литва на озере Зьяте, и гнаша через болота до реки Шарье, совокупившимъжеся воем всим, съвет створиша, рекуще, яко: «весть уже есть на нас»; прящимъжеся им, не хотящим ити воеват, Данил же мудростью речь створи, яко: «Срамоту имеем от Литвы и от всихземль, аще не дойдем и вратимся; наутрея же», – рече, – «съвет створим»; тое ноци послав по всим воем, рекый: «Пойдете, да разумно будеть всим не хотящим ити на войну» – и зревше же вое пошедшие, и сами нужею поидоша инии же вси. Наутрея же плениша всю землю Новгородскую, оттуда же возвратишася в дом свой; Ятвязем же поехавшим на помощь Данилу, не могоша доехати, зане снези велице быша; оттуда же возвратишася, с помощью божиею, приемше плен велик. Потом же посла с братом и со сыном Романом люди своя, и взяста Городен, а сама воротистася от Вельска; потом же посласта многы своя пешьце и коньники на град их, и плениша всю воотчину их и страны их. Миндог же посла сына си и воева около Турьска. Того же лета присла Миндовг к Данилу, прося миру и хотя любви о сватъстве. Тогда же Тевтивил прибеже к Данилу из Жемоить и Ятвязь, река, яко Миндовг убеди я серебром многим; Данилу же гнев имеющую на не.

[В лето 6763 (1255)]. Потом же Воишелк створи мир с Данилом и выда дщерь Миндогдову за Шварна, сестру свою, и приде в Холм к Данилу, оставив княжение свое и восприем мниский чин; и вдасть Романови, сынови королеву, Новгородък от Миндога и от себе во Слоним и Волковыеск, и все города, а сам просися ити во Святую Гору; и найде ему король путь у короля угорьского, и не може дойти Святое Горы и воротися в Болгарех.

Об убийстве Миндовга и начале княженья Войшелка

[В лето 6770 (1262)]. По сем же сонме минувшу лету одному, и во осень убит бысть великий князь литовский Миньдовг, самодержецъ бысть во всей земли Литовской. Убийство же его сице скажем: бысть княжящую ему в земли Литовской, и нача избивати братью свою и сыновце свои, а другая выгна из земле, и нача княжити один во всей земле Литовской; и нача гордети велми, и вознесся славою и гордостью великою, и не творяше противу себе никого же. Бяше же у него сын Воишелк же и дъчи; дщерь же отда за Шварна за Даниловича до Холма; Воишелк же нача княжити в Новегородце, в поганьстве буда, и нача проливати крови много: убивашеть бо на всякдень по три по четьри; которого же дни не убьяшеть кого, печаловашеть тогда, колиже убьяшеть кого, тогда весел бяшеть. Посем же вниде страх божий во сердце его, помыслив собе хотя прияти святое крещение; и крестисяту в Новегородце и нача быти во крестьянстве. И посем иде Воишелк до Галича к Данилови князю и Василкови, хотя прияти мниский чин; тогда же Воишелк хрести Юрья Лвовича; тоже потом иде в Полонину ко Григорьеву в монастырь и

пострижеся во черныце, и бысть в монастыри у Григорья 3 лета, оттоле же поиде во Святую Гору, прием благословление от Григорья. Григорей же бяшетъ человек свят, а кого же не бысть перед ним и ни по нем не будеть.

Воишелк же не может дойти до Святий Горе, зане мятежь бысть велик тогда в tych землях, и приде опять в Новѣгородок; и учини собе монастырь на реце на Немне, межи Литвою и Новымгородком, и ту живяше. Отець же его Миндовг укаривашеться ему по его житю; он же на отца своего не любовашеть велми. В то же веремея умре княгини Миндовговая, и поча карити по ней. Бяшетъ бо сестра ей за Домонтом за Нальщанским князем; и посла Миндовг до Нальщан по свою свестъ, тако река: «Се сестра твоя мертва, а поеди карить по своей сестре». Оной же приехавши карить, Миндовг же восхоте пояти свестъ свою за ся, и нача ей молвити: «Сестра твоя, умираючи, велела ми тя пояти за ся; тако рекла, ать иная детей не цвелить»; и поя ю за ся. Довмонт же, се услышав, печален бысть велми о сем, мысляшетъ бо, абы како убити Миндовга, но не можаше, зане бысть сила его мала, а сего велика; Довмонт же искашетъ собе, абы с ким мочи убити ему Миндовга, изнайде собе Треняту сестричича Миндовгова, и с тем думашеть убити Миндовга. Тренята же бяшетъ тогда в Жомоти.

В лето 6771 [1263]. **Послал бяшетъ Миндовг всю свою силу за Днепр, на Романа на брянского князя; Довмонт же бяшетъ с ними же пошел на войну, и усмотри время подобно собе и воротися назад, тако река: «Кобъ ми не дасть с вами пойти»; воротивжеся назад и погна вборзе, изогна Миндовга, ту же и уби его и оба сына его с ним уби, Рукляже и Репекья. И тако бысть конецъ Миндовгову убитю. По Миндовгови же убиты, Воишелк убоявсья того же, и бежа до Пиньска и ту живяшетъ, а Тренята нача княжити во всей земле Литовьской и в Жемоти. И посла по брата своего по Товтивила до Полотьска, река тако: «Брате! Приеди семо, розделиве землю и добыток Миндовьгов». Оному же приехавшу к нему, и поча думати Товтивил, хотя убити Треняту, а Тренята собе думашеть на Товтивила пак; и пронесе думу Товтивилу боярин его Прокопий Полочанин, **Тренята же поперевид и убив Товтивила и нача княжити один. Посем же почаша думати конюси Миндовгови, 4 паробци, каковы лзе им убити Треняту; оному же идущу до мовниці мыться, они же, усмотревше собе веремея таково, убиша Треняту; и тако бысть конецъ убитя Тренина. Се же услышав Воишелк, поиде с Пиняны к Новугороду, и оттоле поя со собою Новгородце и поиде в Литву княжить; Литва же вся прияша и с радостью, своего господичица.****

[В лето 6771 (1263)]. В сие лето литовские князи со собою закрамолишася: Стройнатъ бо согласившися со зятем своим з Довмонтом, убиша спяшаго в нощи великого князя и храброго короля литовского, деда своего, князства ради; а сам Стройнат сяде на великом князстве Литовском.

В лето 6772 [1264]. **Воишелк же нача княжити во всей земли Литовьской, и поча вороги свое избивати, изби их бесчисленное множество,**

а друзии розбегошася, камо кто видя; и оного Остафья уби оканьнаго, проклятаго, безаконьнаго, о нем же переде псахом. <...>

Княжашу же Воишелькови в Литве, и поча ему помагати Шварно князь и Василко, нарекл бо бяшетъ Василка отца собе и господина; а король бяшетъ тогда впал в болестъ велику, в ней же и сконча живот свой, и положиша во церкви святей богородици, в Холме, юже бе сам создал. Се же король Данило князь добрый, хоробрый и мудрый, иже созда города многи, и церкви постави, и украси е разнообразными красотами; бяшетъ бо братолюбьем светяся с братом своим Василком; сей же Данило бяшетъ второй по Соломоне. Посем же Шварно поиде в помочь Воишелкови, а Василко князь от себе посла ему помочь всю свою рать, Воишелк же нарекл бяшетъ Василка аки отца собе и господина; и приде же Шварно с помочью в Литву к Воишелкови, и видевоишелк помочь Шварнову и Василкову отца своего, и рад бысть велми, и нача пристраиватися и поиде в силе тяжьце и нача города имати во Дявельтве и в Нальщанех; города же поймав, а ворота своя избив, и тако придоша восвояси.

О начале княженья Шварна и убийстве Войшелка

[В лето 6776 (1268)]. Посем же умиришася Ляхове с Русью, Болеслав с Василком и со Шварном, и начаша быти в любви велице. Посем же Воишелк да княжение свое зятю своему Шварнови, а сам опять восхоте прияти мниский чин. Шварно же моляшеться ему по велику, абы еще княжил с ним в Литве: но Воишелк не хотяшетъ, тако река: «Согрешил есмь много перед богом и человеки, ты княжи, а земля ть опасена». Шварно же не може умолити его, и тако нача княжити в Литве; а Воишелк иде до Угровьска в монастырь ко святому Данилю, и взя на ся чернечький порты и поча жити в монастыре, тако река: «Се ми zde близ мене сын мой Шварно, а другий господин мой отецъ князь Василко; а тема ся иму утешивати». Григорей же Полониньский еще бяше жив, наставник его; Воишелк же попрошав о животе его, рад бысть, посла по нь, река: «Господине отче! Приеди семо»; он же приеха к нему и настави его на путь чернечький. И в то веремя приела Лев к Василкови, тако река: «Хотел бых снятися с тобою, абы туто и Воишелк был». Василко же посла по Воишелка, страстное недеде, тако река: «Прислал ко мне Лев, а быхомся сняли; а не бойся ничего же». Воишелк же бояшеться Лва и не хотяшетъ ехати: но поеха на Василкови руке, и приеха на святой недеде в Володимерь и ста в монастыре святого Михаила великого. Марколт же Немечин зва к собе все князе на обед: Василка, Лва, Воишелка, и начаша обедати и пити и веселитися; Василко же, напився, поеха домов спать, а Воишелк поеха до монастыря, идеже стояшетъ. И посем Лев приеха к нему в манастирь и поча молвити Воишелкови: «Куме! Напиемся»; и начаша пити. Дьявол же исконе не хотя добра человеческому роду, и вложи во сердце Лвови, уби Воишелка завистью, оже бяшетъ дал землю Литовьскую брату его Шварнови, и так бысть конецъ убитья его; спрятавше тело его и

положиша во церкви святого Михаила великого. Княжашю же по Воишелке Шварнови в Литовьской земли, княжив же лет не много и тако преставися, и положиша тело его во церкви святой Богородице, близ гроба отня.

О начале княженья Трайдена, междуусобной борьбе и начале княженья Витена

В лето 6778 [1270]. Нача княжити в Литве оканьный и безаконный, проклятый, немилостивый Тройден, его же безаконья не могахом псати срама ради: так бо бяшетъ безаконник, яко и Антиох Сурьский, Ирод Ерусалимьский и Нерон Римьский, и ина многа злейша того безаконья чиняше. Жив же лет 12, и тако преставися безаконник. Бяхуть же в него братья борза: Сурьпутый, Лесий, Свелкений; бяхуть же живуще во святем крещении, сии же живяхуть в любви, во кротости и во смиреньи, держаще правую веру крестьянскую, преизлиха любяще веру и нищия. Си же преставишася при животе Тройденеве.

[В лето 6786 (1278)]. В сие лето начася в Литве междособная брань сице. По смерти великого князя литовского Наримунта братия посадиша на княжении юнейшего брата Тройдена, иже собрав воя много плени Ляхов, Крижаков и Руси; и потом старейший брат его Довмонт, иже княжаше во Пскове, завидяше ему Литовского княжения и направи злых человек, иже здрадою его убиша, и тако Довмонт сяде на великом княжении Литовском. Сын же Тройденов Римонт, уже во чернечестве сый, живой в монастыре Лавришевском, имя ему чернечское Елисей, егда услыша, яко Довмонт старый уби отца его и сяде на князстве, изверже из себе чернечество и, собрав войско, поиде на Довмонта стрья своего, его же порази и самого уби; и потом, собрав бояры, посади им на князстве Литовском Витена, гербу Китавров князей Римских, а сам поиде паки в монастыр, плачася грехов своих, облечеся в чернечество. Сего Ромонта сестра бяше за Болеславом, князем Мазовецким. А Витен нача княжити над Литвою, измысли себе герб и всему князству Литовскому печать: рыцер збройный на коне з мечем, еже ныне наричут погоня.

О начале княженья Гедимина

В лето 6813 [1305]. Нача княжети Кгедимин Витуновичь в Литве, в Новгородку и Кернове, и воева на Русь крепко. Сих времен прежде, Премышлява короля Полского убили самы Ляхы, пьяного, в месте Рогозном, а забили бояре Лядский Налец и Заремба; бог сотворил отмщение ему, понеже он прежде жену свою, именем Лукерию, удави ради другое, которая просися у него, да в единой ризце пустит ю в дом: она бо бе рода князей Сербских, с Кашуб, от помория Варязкаго, от Старога града за Кгданском. По нем Ляхи избрали Вацлава Ческаго на королевство свое, понеже Премышляв не име сына;

Владислава Локетка не восхотели взяти, сей Локетко много им зла в земли творил, изогнали его из земле, ходил до Риму, жалуясь папе на Ляхов – он их проклял. По смерти Вацлавовой избрали его себе паном. Име у себе сына Казимера, за него же взят в жену дочь Кгедимины князя литовского, поганку, и перекрести ю; и много Ляхов полоненых Литва вместо дара брачного пусти, много бо зла Ляхом Литва, Жмоит, прежде сотвори, Ляхов и Мазуров полками в полон бра, сице Лях един по гривне, се есть по десяти грошей литовских, в Литве и в Руси Белой продавай был, и на лошаата и волю Литва межи собою их заменяваху; а на крещении Кгедиминовне имя дано Анна.

[В лето 6848 (1340)]. В сие лето Олгерд Гедиминович поят себе жену Юлиану, дщер витепского князя, ея же ради крестися со всеми бояры и людьми; с нею же име потом сынов шесть.

В лето 6857 **[1349]**. Любарт, сын Гедиминов поят себе жену дщер Константинову з Москвы, сестричну Семиона Иоановича, князя Московского; а Олгерд по смерт першой жоны своей юже поял был у витепского князя, поят вторую жену Марию, дщерь Михаила Александровича Тверского, свесть сего ж Семиона Ивановича, князя московского. В то ж лето Волынъ хотяше отлучитися от короля Казимера, но мечем укрочены быша; непомнозе же и Литва о Волынъ з Ляхами много которяхуся, дондеже во свою власть прияша.

О начале княженья Ягайло

В лето 6895 **[1387]**. Ягелло, ставши королем Полским, пойде паки в Литву во отчество свое, в Вильню, и тамо всю Литву и Жмудь на веру христианскую приведе, и да охотнейших их ко крещению сотворит, коемуждо крещенному белую одежду даяше; сего ради мнози ко крещению бежаху. В то ж время вся боги литовския погуби и искорени, тогда же и первого бискупа Андрея в Вильне постави; было в той час много що чолнейших князей и панов в Литве, и все братия Ягеллова, и самая матка его веры православной греческой, которые себе тогда варовали, абы им никто насилия в вере не чинил.

**1385 г. О ЗАКЛЮЧЕНИИ КРЕВСКОЙ УНИИ
МЕЖДУ ЛИТВОЙ И ПОЛЬШЕЙ**
(Из «Хроники» Яна Длугоша)

Перевод с латинского

[1385 г.]. Королева польская **Ядвига** на усиленные просьбы и уговоры прелатов и польских панов, которые доказывали ей, что заключенные с эрцгерцогом Австрии Вильгельмом во время ее детства договоры о браке нисколько ее не связывают, смягчилась и, отбросив прежние договоры, как не имеющие силы, **согласилась на брак с кн. литовским Ягайло уже не по причине ее личных желаний, а для расширения и укрепления христианской веры.**

Когда получили от нее согласие, в четверг **14 февраля, сначала Ягайло, вел. кн. литовский, а затем его братья – литовские князья**, уже достаточно обученные основам и правилам католической веры, отбросив языческие заблуждения, **приняли истинную веру и в Краковском костеле были окрещены** Бадзантою, архиепископом гнезненским, и Яном, епископом краковским, при великой радости всех. Вместо прежних языческих имен тогда им дали новые: **Ягайло, великого князя, по примеру великих королей назвали Владиславом, Вигунта – Александром, Коригайло – Казимиром, Свидригайло – Болеславом.** Другие литовские князья, которые уже раньше были окрещены по греческому обряду, не согласились с обновлением или, лучше сказать, усовершенствованием крещения. Таким образом, **кн. Владислав, или Ягайло, принявший основной и первый обряд, в тот же день приступил к другому и в названном костеле краковском обвенчался торжественным браком с достойной девицей Ядвигой, королевой польской,** и сказать трудно, что в ней преобладало – внешняя или внутренняя красота. Благословил брак Бадзанта, архиепископ гнезненский.

Затем Ягайло присоединил земли литовские, жмудские и русские, которые держал по двум правам – наследственному и приобретенному – к королевству Польскому навечно, соединив их неразрывно в одно целое. Кроме того, обязался присягой окрестить их население и склонить к христианской вере.

Паны польские и старейшие стремились склонить советами и уговорами Владислава, короля польского, чтобы он позволил окрестить его двумя днями раньше, чем он примет королевскую корону. Однако он на это не согласился и не хотел принять крещение без одновременного принятия королевского титула, боясь какого-нибудь подвоха.

20 ФЕВРАЛЯ 1387 г. ГРАМОТА ПОЛЬСКОГО КОРОЛЯ ЯГАЙЛЫ О ПРИВИЛЕГИЯХ ФЕОДАЛАМ ЗА ПЕРЕХОД В КАТОЛИЧЕСКУЮ ВЕРУ

Во имя бога, аминь!

На вечную память о деле.

Мы, Владислав, божьей милостью король польский, вел. кн. литовский и наследник Руси и пр.

К сведению всех, кому необходимо, желаем, чтобы дошло следующее.

По причине своего религиозного чувства, здраво оценивая искреннее и свободное стремление, которое наш литовский народ проявляет в принятии крещения в правую – католическую веру, мы желаем как можно лучше это стремление возвеличить этим нашим памятником увековеченных прав и вольностей, добрыми делами и дарами в целях распространения той веры и для укрепления католической религии всем вообще литовцам и каждому в отдельности, рыцарям или боярам, которые находятся под нашей властью, именно: яснейшему князю пану Скиргайлу, князю Литвы и подданным трокским и полоцким и другим, которые уже приняли крещение или желают окреститься, даем и уступаем вольности и права, которые определены ниже, имеющие силу на вечные времена, а именно:

Каждый рыцарь или боярин, принявший католическую веру, и его потомки, законные наследники, имеют и будут иметь полную и всякую возможность владеть, держать, пользоваться, продавать, отчуждать, обменивать, дать, дарить, согласно своей доброй воле и желанию, замки, волости, деревни и дома и все, чем владел бы по отцовскому наследству, как владеют, пользуются и употребляют на основании одинаковых прав нобили в других землях нашего королевства Польского, чтобы не было различия в правах, поскольку единство делает то, что они подданные одной короны.

Также желаем, чтобы в каждой крепости и повете или области был введен и существовал один судья, который слушает дела тяжбещиков, накладывает судебные взыскания по обычаю и закону, согласно одной форме с другими судьями земель и поветов, имеющими первое место в судах нашего королевства Польского, и один юстициарий, который приводит в исполнение вынесенные по суду постановления.

Разрешаем и даруем этим рыцарям полную и всестороннюю власть свободно выдавать замуж своих дочерей, внучек и женщин, их родственниц и вдов, сохраняя при этом католический обряд.

Если же случится, что дочь, внучка или родственница какого-нибудь рыцаря останется после смерти своего мужа вдовой, она остается в имениях или владениях своего мужа до тех пор, пока будет находиться на вдовьем ложе. Если же она пожелает выйти в другой раз замуж, то сама переходит к мужу, которого выбрала, без наделения приданым, имущество же и владения остаются детям, если они были, а если их не было, то тогда наиболее близким

родственникам первого ее мужа, так же как женщины-вдовы выходят замуж в других землях королевства нашего.

Названные рыцари не будут привлекаться к каким-либо нашим работам или наших потомков, за исключением строительства нового замка, если сзывается вся земля литовская, а также для выполнения работы по перестройке или ремонту старого замка.

Согласно древнему обычаю, военный поход остается обязанностью, которая осуществляется собственными затратами и расходами. В том же случае, если придется преследовать врагов, неприятелей наших, которые бы убегали с нашей литовской земли, то для этого рода преследования, которое по-народному называется погоней, обязуются отправляться не только рыцари, но и каждый мужчина, какого бы он ни был происхождения или состояния, только бы он был способен носить оружие.

Всякий, кто, приняв католическую веру, позорно от нее отойдет или кто будет отказываться принимать ее, не должен пользоваться никакими указанными правами.

Для удостоверения этой грамоты привешена наша печать.

Происходило в Вильно в самый день попелов 1387 г.

Присутствовали знатные князья: Скиригайло – трокский, Витовт – городенский, Корибут – новоградский, Казимир, или Коригайло, – Мстиславский, Александр, или Вигунт, – Керново литовского, Кондрат – Олеснитский, Иван и Земовит – князья мазовецкие. Муж: Бартош из Висенбурга – воевода познанский, Кристин – каштелян сандомирский, Володка – чашник краковский, Николай – каштелян вислинский, маршал двора нашего, Спытка – подкаморий краковский, Клемент – каштелян радомский.

2 ОКТЯБРЯ 1413 г. ОБ УНИИ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО С ПОЛЬШЕЙ И ПРИВИЛЕГИЯХ ФЕОДАЛОВ-КАТОЛИКОВ ЛИТВЫ И БЕЛАРУСИ

(Из постановления Городельского сейма)

Прежде всего в то время, когда по воздействию животворящего духа, восприняв свет католической веры, возложили мы корону королевства Польского, то для прибавления христианской веры, доброго положения и пользы земель наших Литвы, их самих с землями и владениями, им подчиненными и с ними связанными, названному королевству нашему Польскому присвоили, инкорпорировали, соединили, объединили, присоединили, союзом связали с согласия единодушного нашего и других братьев наших и всех панов, шляхтичей и бояр той же земли литовской с воли и согласия. Однако, желая названные выше земли литовские, ради враждебных нападений и козней крестоносцев и к ним примыкающих всяких других врагов, которые стремятся разорить названные земли

литовские и королевство Польское и разрушение их замышляют, в уверенности, безопасности и лучшем попечении сохранить и о постоянной для них пользе позаботиться: те же самые земли, которые всегда, в полном господстве, на праве чистом и смешанном, до сих пор держали и держим от предков наших по праву рождения, как государи законные, с воли, одобрения и согласия панов, шляхтичей и бояр, в названное королевство Польское снова инкорпорируем, внедряем, присваиваем, соединяем, присоединяем, союзом связываем и навсегда скрепляем, определяя их самих со всеми их владениями, землями, панствами, княжествами, волостями, имениями, и на всяком праве чистом и смешанном всегда быть едиными невозвратно и нерушимо с короной королевства Польского.

Также все церкви и весь клир названных выше земель Литвы, как соборные, монастырские, приходские, общинные, виленские и остальные, в тех [землях] воздвигнутые и которые будут воздвигнуты, основанные и которые будут основаны, во всех их свободах, иммунитетах, привилегиях, изъятиях и обычаях общих сохраняют согласно обычаю королевства Польского.

Паны [и] также бояре-шляхта земель наших, названных выше, дарениями, привилегиями и пожалованиями, им нами дарованными, данными, удельными, только католики и Римской церкви подвластные, и кому гербы пожалованы, наслаждаются, владеют и пользуются, как паны и шляхта королевства Польского своими владеют и пользуются.

Также паны и шляхтичи, названные выше, своими отчинами [отцовскими имениями] на равном праве владеют, как паны королевства Польского своими обычно [как принято] владеют и пожалования наши, на которые имеют грамоты, от нас действующие и утвержденные крепостью вечной силы, подобным образом будут владеть и иметь свободную возможность их продавать, менять, отчуждать, дарить и в пользу свою обращать, однако, с нашего согласия, особенно для каждого случая данного, как для их отчуждения, обмена или дарения перед нами или нашими урядниками по обычаям королевства Польского будет определено.

Также после смерти отца дети не должны быть лишены наследственных имений [вотчин], но должны ими с наследниками [передавая по наследству] владеть, как паны и шляхтичи королевства Польского своими [вотчинами] владеют и в благоприятное пользование обращают.

Равным образом женам своим привенки в имениях и дворах, которые по наследству от отца или согласно пожалованию нашему в вечность имели или будут иметь, могут определять [назначать], как в королевстве Польском определяются [назначаются]. Дочерей или сестер, родственниц и свойственников своих назначенные выше паны и шляхтичи земель

литовских могут сочетать браком только с католиками и отдавать замуж по благоугождению их воли и по обычаю королевства Польского, от старины соблюдаемому.

Не в противоречие этим дарованным свободам, паны обязуются строить и исправлять крепости и военные дороги и платить подати по старинному обычаю.

Особливо выражается то, что все паны и шляхтичи земель литовских верность и подобающее христианской вере постоянство нам, Владиславу, королю польскому, и Александру Витовту, вел. кн. литовскому, и преемникам нашим обязаны будут держать и хранить, как паны и шляхтичи королевства Польского своим королям привыкли держать и служить, о чем паны, бояре и знать земель литовских, выше названные, присягою [клятвою] уже нам поручились, как яснее в грамотах их, в которых они с панами королевства Польского взаимно согласились, содержится. Равным образом под клятвою верности и под [страхом] лишения своих имений никаким князьям или панам или другим, какого ни было сословия людям, желающим противостоять землям королевства Польского, ни советом, ни благопритствованием, ни помощью не будут служить и помогать.

Также достоинства, места и должности, как они установлены в королевстве Польском, будут учреждены и установлены в Вильне – воеводство и каштелянство Виленское, а также и в Троках и в других местах, где лучше окажется полезным, по нашему благоволению, на вечные времена. Также и урядником назначаются только католической веры поклонники и подвластные святой Римской церкви. Также и все постоянные уряды земские, каковы суть должности, каштелянства, жалуются только исповедникам христианской [католической] веры и к совету нашему допускаются и в нем присутствуют, когда обсуждаются вопросы о благе государства, потому что часто различие в верах приводит к различию в умах [мнениях] и оказываются через это известными такие решения, каким полагается в тайне быть сохраняемым.

Также все те, которым такого рода свободы и привилегии пожалованы, пусть никогда нас, Владислава и Александра Витовта, вел. кн. литовского, пока мы живы, и наших преемников, великих князей литовских, не оставляют и ни от нас и ни от наших преемников не отступают, но верно и честно повинуются и силою присяги [клятвы] верно и крепко к нам и нашим преемникам, великим князьям литовским, будут привязаны милостями, советами и помощью всегда и навеки.

К этому еще добавляется, что названные выше паны и шляхтичи Литвы после смерти Александра Витовта, теперешнего князя, никого не будут иметь или выбирать вел. кн. и господарем Литвы, как только кого король польский и его преемники по совету с прелатами и панами Польши и земель Литвы сочтут необходимым избрать, поставить, поместить. Одинаково также прелаты, паны и шляхтичи королевства Польского, когда король польский умрет без детей и законных наследников, не должны

выбирать себе короля и государя без ведома и совета нашего, т. е. вел. кн. Александра, панов и шляхтичей названных выше земель Литвы, по силе и содержанию прежних грамот.

Сверх того, названными выше свободами, привилегиями и милостями только те паны и шляхтичи земли литовской могут владеть и пользоваться, которым оружие и гербы шляхтичей королевства Польского пожалованы, и почитатели христианской религии, Римской церкви подвластные, не схизматики или другие неверующие.

Также все грамоты, какие королевству Польскому и землям Литвы и раньше, семь или восемь лет, и после или во время коронации нашей пожаловали и даровали, силою настоящего подтверждаем, ратифицируем, апробируем и постоянную силу даем им.

Особенно же добавляется и выражается, что названные выше паны и шляхтичи королевства Польского и земель Литвы в сеймы для совещаний, когда необходимость будет, в Люблине или в Парчове и в других пригодных местах с согласия и воли нашей будут собираться для лучшей выгоды и пользы королевства Польского и названных выше земель Литвы.

Совершено в гор. Городле на р. Буге на общем сейме во второй день месяца октября в год господень 1413.

**7 ИЮНЯ 1563 г. ЖАЛОВАННАЯ ГРАМОТА КОРОЛЯ
СИГИЗМУНДА II АВГУСТА ФЕОДАЛАМ ПРАВОСЛАВНОЙ ВЕРЫ
О РАСПРОСТРАНЕНИИ НА НИХ РЕШЕНИЙ
ГОРОДЕЛЬСКОГО СЕЙМА 1413 г.
И ПРЕДОСТАВЛЕНИИ НОВЫХ ПРАВ И ПРИВИЛЕГИЙ**

Во имя божье станься, к вечной памяти тое-то речи!

Кгдаж вси sprawy с часом с памяти людское сплывають и в забытье приходят, а для того есть вынайдено, абы письмом объяснены были, к ведомости потом будучим. А про то мы, Жикгимонт Август ..., чиним ведомо сим листом нашим нынешним и напотом будучим, кому будет потреба того ведати, ижъ кгда есьмо через листы наши созвали на съем вальный, в столечном месте нашем у Вильни зложоный, панов рад наших духовных и светских, кнежат, панят, врядников всих земель того паньства нашего отчизного Вел. кн. Лит., а за прозбами панов рад наших и. м. и всих станов помененных, дозволили есьмо и дозволяем привильи прав и вольностей земских в статут новописанный вложить и вписати, потому ж обычаю, яко и в Коруне Польской привилей и вольности шляхетские в статут вписаны суть. За што вси станы чинячи дяки, с чоломбитьем нам, господарю, и пану своему приржоному, донесли в том прозбу свою, иж в тых же привилеях земских некоторые артыкулы потребують ширшого объяснения, к латвейшему

вырозуменью, а то в том напервей: яко ся стало обдарованье и паденье от прадеда нашего, славное памяти Якейлы, короля польского и навыйшого вел. кн. литовского, также и от брата е. м. Александра Витолта, вел. кн. литовского, в которых то есть описано: «за злученьем паньстве под оным часом, Коруны Польское з Вел. кн. Лит. и за выданьем того привилея там же в Коруне Польской в Городле, иж панове, шляхта, бояре земель наших Литовских, дарованьем, привильями и наданьем им даными, узычоными и подаными, только повшехное, то есть соборное веры хрестияньское и Римскому костелу подданные, и которым клейноты, то есть гербы шляхетские суть наданы, мають ся с тых вольностей веселити, участниками быти и их уживати, яко панове и шляхта Коруны Польское свои вольности держат и их уживают». А 2-й артыкул, иж «на достоинства и преложеньства не мають быти обираны, одно, естли бы были повшехное веры хрестияньское и подданы Римскому костелу; а ни теж уряды, которые земские вечные, яко суть достоинства и каштелянства, не мають бытии даваны, одно людем веры хрестияньское, идо рад наших не мають быти допущены, а ни в них бывати». Якож после того, тот привилей на вольности данный в подтверждение деда нашего Казимера, и стрыя Александра, и отца нашего Жикгимонта первого, славное памяти королей и вел. кн. литовского, и потом в наше потвержение тыми ж словы вписан. О том вси одностайне били нам чолом, абыхмо то в поровнанье слушное приведши, нашим листом и привильем достаточне то объяснили. **Мы с паны радами нашими обачивши, иж перед тым, ниж тот привилей у Городле выдан, станы и народы шляхетские знакомитыми службами Речи Посполитой и предком нашим заслугуючися, зацно вывышоны и учестены были (яко тое в самом том привилею на початку его меновите описано, каковые станы и на тот съем до Городла приехати); а к тому, иж теж бываючи не только Римского костела послушные, але и Грецкого, влавицы рады предков наших и наше, так же и иные вси станы, на розных службах наших бываючи, верность и сталость свою к службам предков наших и нашим охотне, яко добрым и верным подцаным належит, завжды со всякою сталостью оказывали.** А так, уважаючи тые вси зацные заслуги, и бачучи, што ж в том привилью, к некоторому униженью и взгарженью тых, хто гербов не брал, также и тых, хто веру грецкую держачи, противко предков нашим и нам, господарю, верность свою сталие показывают, одно, иж не вси на том сойме были, а звлаща, станы русских земель: про то, не уймуючи и ни в чом не нарушаючи оных первых привильев, от предков наших и от нас, господаря, наданных, але во всем при моцы их zostавуючи и заховываючи, а только тые 2 члонки и артыкулы вышей описанью объясняючи и ровняючи, – с порадою и с призволением панов рад наших духовных и светских, ухваляем и хотим мети, иж от того часу, не только тые **Панове, шляхта и бояре, або потомкове их, всих земель наших того всего паньства нашего, дарованья привильев и наданья всих вольностей и прав земских уживати и с них ся веселити мають, которые суть поддани костелу римскому и которых те жь предкове** клейноты и гербы в Коруне Польской приймавали, але те жь и вси иные

стану рыцарского и шляхетского, яко литовского, так и русского народу, одно бы были веры христианское, и те жь которых предкове клейнотов альбо гербов с Коруны Польское не брали, одинако и заровно того всего вечными часы уживати и с тых вольностей веселитися мають, яко перед тым, здавна идо того часу, тых всих вольностей стан рыцарский шляхетский обоого народу, так литовского, яко и русского, уживали и с того ся веселили. Так те ж на достоинства и преложеньства всякие, и до рады наше, и на уряды дворные и земские, не только подданные костелу Римскому от того часу обираны и прекладаны быти мають, але одинако и заровно вси рыцарского стану з народу шляхетского люди веры христианское, яко Литва, так и Русь, кождый водле заслуг и годности свое, от нас, государя, на места зацные и преложеньства з ласки наше браны быти мають; а жаден з стану рыцарского и шляхетского, з стороны закону своего будучи веры христианское человек, не мает быти от того отдален и отлучен, для тых двух артыкулов и члонков в тых первых привилеях описаных.

Ведь же, иж тое наданье вольностей и прав земских, в привилею короля Якейла и вел. кн. Витолта спольном описаное, постановлно и справлено есть в Коруны Польской так, яко тот помененый привилей светчит: про то, на первом близко пришлом вальном сойме, который от нас зложен есть обоим тым паньствам, Коруны Польской и Вел. Кн. Лит., тое поровнанье, будет ли потреба, еще с большим примноженьем вольностей, иным листом нашим взновити, за спольным зволеньем обоого паньства нашего, Коруны Польское и Вел. Кн. Лит. панов рад и всих станов, хочем и обещаем, але не зменшаючи вже, а ни уймуючи ни в чом сего листу нашего, и во всем при моцы непорушной зоставуючи его на вечные часы. Яко ж на утверженье тое речи, печать нашу маестатную казали есьмо привесити к сему нашему листу, подписавши рукою нашою государьскою. При том были панове рады наши <...> и иные панове маршалки, старосты и державцы, и врьдники наши земские и дворные. Писан у Вильни подлеты божьего нароженья 1563 месяца июня 7 дня.

ЗАДАННІ ДЛЯ ПАЎТАРЭННЯ

1. Аб'яднанне беларускіх і літоўскіх зямель у сярэдзіне XIII ст. у адну дзяржаву – гэта вынік:

- 1) дзейнасці полацкіх князёў па заваяванні летапіснай Літвы;
- 2) неабходнасці барацьбы са знешняй небяспекай;
- 3) развіцця сельскай гаспадаркі і росту гарадоў;
- 4) жадання літоўскіх феодалаў захапіць беларускія землі.

2. Першыя звесткі пра Літву змешчаны ў:

- 1) «Аповесці мінулых гадоў»;
- 2) «Слове пра паход Ігараў»;
- 3) запісах горада Кведлінбурга;
- 4) «Вялікай Хроніцы».

3. Пасля гібелі князя ВКЛ Міндоўга ў Наваградку ў 1263 г. пачаў княжыць:

- 1) Войшалк;
- 2) Віцень;
- 3) Трайдэн;
- 4) Вітаўт.

4. Літоўскі князь, які ўсталяваў сваю ўладу ва ўсім Верхнім Панямонні, – гэта:

- 1) Міндоўг;
- 2) Транята;
- 3) Войшалк;
- 4) Трайдэн.

5. Упершыню выкарыстаў герб «Пагоня» князь:

- 1) Віцень;
- 2) Гедымін;
- 3) Яўнуцій;
- 4) Альгерд.

6. Гедымін перанёс сталіцу ў Вільню ў:

- 1) 1318 г.;
- 2) 1320 г.;
- 3) 1323 г.;
- 4) 1326 г.

7. Трэці паход на Маскву князь Альгерд ажыццявіў у:

- 1) 1368 г.;
- 2) 1370 г.;
- 3) 1372 г.;
- 4) 1399 г.

8. У 1348 г. беларуска-літоўскае войска ўдзельнічала ў жорсткай бітве з нямецкімі рыцарамі:

- 1) пад Грунвальдам;
- 2) на р. Стрэве;
- 3) на р. Акмяне;
- 4) на р. Ворскле.

9. Пагадненне паміж ВКЛ і Ордэнам было заключана на востраве Салін у:

- 1) 1387 г.;
- 2) 1398 г.;
- 3) 1401 г.;
- 4) 1408 г.

10. Унія ВКЛ і Польшчы, згодна з якой Ягайла стаў польскім каралём, была заключена ў:

- 1) 1368 г.;
- 2) 1385 г.;
- 3) 1411 г.;
- 4) 1413 г.

11. Віленска-Радамская унія была заключана ў:

- 1) 1398 г.;
- 2) 1399 г.;
- 3) 1401 г.;
- 4) 1408 г.

12. Уведзены князем Вітаўтам у Вялікім Княстве Літоўскім інстытут намесніцтва ў 1393–1395 гг.:

- 1) устанавіў васальную залежнасць удзелаў ад цэнтра;
- 2) умацаваў самастойнасць удзельных княстваў;
- 3) умацаваў вярхоўную ўладу;
- 4) спрыяў умацаванню сувязяў удзелаў з цэнтрам.

13. Вялікае Княства Літоўскае ў XVI ст. – гэта:

- 1) раннефеадальная манархія;
- 2) абсалютная манархія;
- 3) саслоўна-прадстаўнічая манархія;
- 4) феадальная рэспубліка.

14. Грунвальдская бітва адбылася ў:

- 1) 1503 г.;
- 2) 1510 г.;
- 3) 1403 г.;
- 4) 1410 г.

15. Выключную стойкасць у Грунвальдскай бітве праявілі Смаленскі, Аршанскі і Мсціслаўскі палкі пад камандаваннем князя:

- 1) Вітаўта;
- 2) Сямёна Лінгвена;
- 3) Міхаіла Глінскага;
- 4) Канстанціна Астрожскага.

16. Войска ВКЛ у бітве з татарамі пад Клецкам 6 жніўня 1506 г. узначальваў:

- 1) Канстанцін Астрожскі;
- 2) Ян Хадкевіч;
- 3) Леў Сапега;
- 4) Міхаіл Глінскі.

17. Феодалы праваслаўнага веравызнання былі пастаўлены ў няроўнае эканамічнае становішча з феадаламі каталіцкага веравызнання паводле прывілею:

- 1) 1387 г.;
- 2) 1413 г.;
- 3) 1447 г.;
- 4) 1492 г.

18. Гарадзельскі прывілей 1413 г. замацоўваў права займаць дзяржаўныя пасады ў ВКЛ за:

- 1) праваслаўнымі феадаламі;
- 2) каталіцкімі феадаламі;
- 3) беларуска-літоўскай шляхтай незалежна ад яе веравызнання;
- 4) буйнейшымі магнатамі.

19. Прывілей Казіміра 1447 г.:

- 1) цалкам адлучаў земляроба ад уласнасці на зямлю;
- 2) уводзіў 10-гадовы тэрмін даўнасці;
- 3) забяспечваў феадалам валоданне зямлёй на правах поўнай уласнасці;
- 4) даваў права феадалам судзіць залежнае ад іх насельніцтва.

20. Юрыдычнае афармленне прыгоннага права ў ВКЛ было завершана:

- 1) «Уставай на валокі»;
- 2) I Статутам ВКЛ;
- 3) II Статутам ВКЛ;
- 4) III Статутам ВКЛ.

21. Сістэма палітычнай улады і кіравання ў Вялікім Княстве Літоўскім і Польшчы ў далюблінскі перыяд мела падабенства, якое заключалася ў тым, што:

- 1) польскі сенат па сваіх функцыях адпавядаў радзе ВКЛ;
- 2) шляхецкі сойм у абедзвюх дзяржавах быў адным з асноўных органаў кіравання;
- 3) шляхта адыгрывала рашаючую ролю ў палітычным жыцці абедзвюх дзяржаў;
- 4) галоўную палітычную вагу ў абедзвюх дзяржавах мелі магнаты.

22. У сярэдзіне XVI ст. зямля ў ВКЛ належала:

- 1) шляхце;
- 2) сялянам;
- 3) магнатам;
- 4) вялікаму князю.

23. У ВКЛ у XVI ст. буйнымі феадаламі-землеўласнікамі былі:

- 1) купецтва;
- 2) сяляне;
- 3) магнаты;
- 4) дзяржава.

24. Характэрная прыкмета прыналежнасці да шляхецкага саслоўя ў ВКЛ:

- 1) выключнае права на знешні гандаль;
- 2) выключнае права на ўнутраны гандаль;
- 3) выключнае права на валоданне зямлёй;
- 4) непадуладнасць суду.

25. Да прывілеяваных саслоўяў у ВКЛ адносіліся:

- 1) шляхта і мяшчане;
- 2) шляхта і духавенства;
- 3) шляхта і купецтва;
- 4) мяшчане і купецтва.

26. Сяляне і гараджане маглі трапіць у шляхецкае саслоўе:

- 1) калі набывалі зямельную ўласнасць;
- 2) за воінскую службу;
- 3) за гаспадарча-адміністрацыйную службу;
- 4) толькі за выключныя заслугі перад дзяржавай.

27. Першая на тэрыторыі сучаснай Беларусі друкарня была заснавана ў:

- 1) Берасці;
- 2) Мінску;
- 3) Нясвіжы;
- 4) Мсціславе.

28. Горад, у якім Ф. Скарына выдаў «Малую падарожную кніжку»:

- 1) Вільня;
- 2) Прага;
- 3) Падуя;
- 4) Варшава.

29. Ф. Скарына надрукаваў першую кнігу ў:

- 1) Вільні;
- 2) Падуі;
- 3) Празе;
- 4) Гданьску.

30. Васіль Гарабурда, Пётр Мсціславец, браты Мамонічы – гэта:

- 1) канцлеры ВКЛ;
- 2) беларускія пісьменнікі XVI ст.;
- 3) уладальнікі друкарняў;
- 4) паэты-лаціністы.

31. Вызначце правільную паслядоўнасць:

- А) абарона Полацка войскам ВКЛ у часы Лівонскай вайны;
- Б) пачатак Лівонскай вайны;
- В) бітва пад Улай (каля Чашнікаў);
- Г) заключэнне Люблінскай уніі.

- 1) БАВГ; 2) АГБВ; 3) БГВА; 4) ВАБГ.

32) Суаднясіце элементы двух мностваў:

- 1) першы ўспамін пра «Літву Міндоўга»;
- 2) першае адкрытае сутыкненне Полацка з крыжакамі;
- 3) першыя пісьмовыя звесткі пра Літву;
- 4) стварэнне ваенна-манаскага ордэна мечаносцаў.

- А) 1009 г.;
- Б) 1235 г.;
- В) 1202 г.;
- Г) 1203 г.

- 1) 1Г2Б3А4В;
- 2) 1Б2Г3В4А;
- 3) 1А2Г3В4Б;
- 4) 1Б2Г3А4В.

33. Суаднясіце элементы двух мностваў:

- 1) Кулікоўская бітва;
- 2) далучэнне Віцебска да ВКЛ;
- 3) Грунвальдская бітва;
- 4) бітва з нямецкімі рыцарамі на рацэ Стрэве.

А) 1320 г.;

В) 1380 г.;

Б) 1348 г.;

Г) 1410 г.

1) 1В2А3Б4Г;

2) 1В2А3Г4Б;

3) 1А2В3Г4Б;

4) 1Г2А3В4Б.

34. Суаднясіце элементы двух мностваў:

- 1) Таруньскі мір;
- 2) бітва на рацэ Ворскле;
- 3) Грунвальдская бітва;
- 4) Гарадзельскі прывілей.

А) 1399 г.;

В) 1411 г.;

Б) 1410 г.;

Г) 1413 г.

1) 1А2Б3Г4В;

2) 1В2А3Б4Г;

3) 1В2Г3Б4А;

4) 1В2Б3А4Г.

35. Суаднясіце элементы двух мностваў:

- 1) пачатак княжання Ягайлы;
- 2) разгром татар на рацэ Сінія Воды войскамі ВКЛ;
- 3) перадача ўлады ў ВКЛ Вітаўту;
- 4) заключэнне Крэўскай уніі.

А) 1362 г.(1363 г.);

В) 1385 г.;

Б) 1377 г.;

Г) 1392 г.

1) 1А2Б3Г4В;

2) 1Г2А3Б4В;

3) 1Б2А3Г4В;

4) 1Г2Б3А4В.

36. Суаднясіце элементы двух мностваў:

- 1) атрыманне Мінскам магдэбургскага права;
- 2) пачатак грамадзянскай вайны ў ВКЛ;
- 3) першы зборнік законаў ВКЛ;
- 4) пачатак афармлення залежнасці сялян ад феадалаў.

A) 1432 г.;
B) 1447 г.;

B) 1468 г.;
Г) 1499 г.

- 1) 1A2B3Г4B;
- 2) 1Г2A3B4B;
- 3) 1B2A3B4Г;
- 4) 1Г2B3A4B.

37. Суаднясіце элементы двух мностваў:

- | | |
|--------------|------------------------------------|
| 1) канцлер; | A) старшыня на пасяджэннях сойма; |
| 2) маршалак; | B) распарадчык дзяржаўнага скарбу; |
| 3) ваявода; | B) кіраўнік гарадской рады; |
| 4) войт. | Г) глава мясцовай адміністрацыі; |
| | Е) хавальнік дзяржаўнай пячаткі. |

38. Суаднясіце элементы двух мностваў:

- | | |
|------------------------|---------------------------|
| 1) велікакняжацкі суд; | 3) войтаўска-лаўнічы суд; |
| 2) падкаморскі суд; | 4) земскі суд. |

- A) займаўся вырашэннем пазямельных спрэчак землеўласнікаў;
B) камплектаваўся з асоб, якія прызначаліся ваяводам;
B) з'яўляўся вышэйшым судовым органам у ВКЛ для ўсяго насельніцтва;
Г) разбіраў справы князёў, шляхты, баяр;
Е) разглядаў крымінальныя і грамадзянскія справы жыхароў гарадоў з магдэбургскім правам.

39. Грашовы аброк, які плацілі землеўласніку сяляне за карыстанне зямлёй, – гэта...

40) Спецыяльны будынак, у якім размяшчаліся органы гарадскога самакіравання, – гэта ...

ЛІТАРАТУРА

1. Гісторыя Беларусі : у 6 т. / Ю. Бохан [і інш.] ; рэдкал. : М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Экаперспектыва, 2008. – Т. 2. Беларусь у перыяд Вялікага Княства Літоўскага. – 688 с.
2. Гісторыя Беларусі : вучэб. дапам : у 2 ч. / Я.К. Новік, Г.С. Марцуль, І.Л. Качалаў [і інш.] ; пад рэд. Я.К. Новіка, Г.С. Марцуля. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Універсітэцкае, 2000. – Ч. 1. Ад старажытных часоў – па люты 1917 г. – 416 с.
3. Гісторыя Беларусі ў кантэксце еўрапейскай цывілізацыі : дапам. / пад рэд. Л.В. Лойкі ; Рэсп. ін-т выш. шк. БДУ. – Мінск : ТАА «ЦПР», 2003. – 347 с.
4. *Ермаловіч, М. І.* Беларуская дзяржава Вялікае Княства Літоўскае / М.І. Ермаловіч. – Мінск, 2000. – 435 с.
5. *Ковкель, І.І.* История Беларуси: с древнейших времен до нашего времени / И.И. Ковкель, Э.С. Ярмусик. – Минск : Аверсэв, 2008. – 621 с.
6. *Новік, Я.К.* Гісторыя Беларусі. Ад старажытных часоў – па 2010 г. : вучэб. дапам. для студ. устаноў, якія забяспеч. атрыманне вышэйшай адукацыі / Я.К. Новік, І.Л. Качалаў, Н.Я. Новік ; пад рэд. Я.К. Новіка. – 3-е выд., папр. – Мінск : Вышэйшая школа, 2011. – 512 с.
7. Нарысы гісторыі Беларусі : у 2 ч. / рэдкал. : М.П. Касцюк [і інш.] ; АН Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск : Беларусь, 1994. – Ч. 1. – 327 с.
8. *Саверчанка, У.* Вялікае Княства Літоўскае і ўтварэнне дзяржавы / Саверчанка, У. // Беларускі гістарычны часопіс. – 1993. – № 2. – С. 11–17.
9. *Трещенок, Я.И.* История Беларуси : учеб. пособие : в 2 ч. / Я.И. Трещенок. – Могилев, 2005. – 294 с.
10. *Чигринов, П.Г.* Очерки истории Беларуси : учеб. пособие / П.Г. Чигринов. – Минск, 2007. – 670 с.
11. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. – Мінск, 1993–2003.

Дадатковая літаратура

1. *Краўцэвіч, А.К.* Стварэнне Вялікага Княства Літоўскага / А.К. Краўцэвіч; навук. рэд. Г.В. Штыхаў. – Мінск : Бел. навука, 1998. – 206 с.
2. *Сагановіч, Г.* Нарыс гісторыі Беларусі ад старажытнасці да канца XVIII стагоддзя / Г. Сагановіч. – Мінск, 2001. – 411 с.
3. *Тарасаў, К.* Памяць пра легенды / К. Тарасаў. – Мінск, 1994. – 263 с.
4. *Чаропка, В.* Ліцвіны – славянскі народ / В. Чаропка // Беларуская мінуўшчына. – 1993. – № 3–4.
5. *Юхо, Я.* Крыніцы беларуска-літоўскага права / Я. Юхо. – Мінск, 1991. – 238 с.
6. *Юхо, Я.* Гісторыя дзяржавы і права Беларусі : у 2 ч. / Я. Юхо ; Рэсп. ін-т выш. шк. Бел. дзярж. ун-та. – Мінск : РІВШ БДУ, 2000. – Ч. 1. – 349 с.

ПЫТАННІ ДЛІА ПАЎТАРЭННЯ

1. Засяленне беларускіх зямель. Даіндаеўрапейскі перыяд этнічнай гісторыі Беларусі.
2. Індаеўрапейскі перыяд этнічнай гісторыі Беларусі, яго балцкі і славянскі перыяды.
3. Увядзенне хрысціянства. Культура беларускіх зямель у IX–XIII стст.
4. Узнікненне Беларусі: розныя падыходы і канцэпцыі. Гісторыя назваў «Белая Русь», «Русь Чорная», «Літва» і «Беларусь».
5. Полацкае і Тураўскае княствы – першыя раннефеадальныя дзяржавы на тэрыторыі Беларусі. Барацьба супраць крыжакоў і мангола-татараў.
6. Утварэнне Вялікага Княства Літоўскага. Розныя падыходы і канцэпцыі.
7. Унутрыпалітычнае жыццё Вялікага Княства Літоўскага ў XIV ст.
8. Крэўскі перыяд дзяржаўнасці Беларусі. Грамадзянскія войны XIV–XV стст.
9. Асаблівасці дзяржаўнага ладу Вялікага Княства Літоўскага. Тры статуты ВКЛ.
10. Асноўныя напрамкі знешняй палітыкі Вялікага Княства Літоўскага ў XIV–XVI стст.
11. Фарміраванне беларускай народнасці. Культура Беларусі ў XIV–XVI стст.

ЗМЕСТ

Уводзіны.....	3
Вучэбна-тэматычны план	6
Планы семінарскіх заняткаў.....	7
Цывілізацыйная спадчына Старажытнага свету, сярэдніх вякоў і Беларусь	8
Метадычныя рэкамендацыі для самастойнай работы	
Тэма 1. Старажытнае грамадства на тэрыторыі Беларусі	8
1.1 Засяленне беларускіх зямель. Даіндаеўрапейскі перыяд этнічнай гісторыі Беларусі	8
1.2 Індаеўрапейскі перыяд этнічнай гісторыі Беларусі, яго балцкі і славянскі этапы.....	10
1.3 Узнікненне Беларусі: розныя падыходы і навуковыя канцэпцыі	12
Дакументы і матэрыялы.....	14
Заданні для паўтарэння.....	20
Літаратура	25
Метадычныя рэкамендацыі для самастойнай работы	
Тэма 2. Узнікненне раннефеадальнай дзяржаўнасці на беларускіх землях	26
2.1 Прычыны ўтварэння старажытнарускай дзяржаўнасці, праблемы яе існавання ў сучаснай гістарыяграфіі	26
2.2 Полацкае і Турава-Пінскае княствы – першыя раннефеадальныя дзяржавы на тэрыторыі Беларусі.....	27
2.3 Беларускія землі ў перыяд феадальнай раздробленасці. Адносіны Полацкага княства з Кіевам і Ноўгарадам, з крыжакамі і татара-манголамі	28
2.4 Увядзенне хрысціянства. Культура беларускіх зямель у IX–XIII стст.....	30
Дакументы і матэрыялы.....	32
Заданні для паўтарэння.....	45
Літаратура	50
Метадычныя рэкамендацыі для самастойнай работы	
Тэма 3. Беларускія землі ў складзе Вялікага Княства Літоўскага (другая палова XIII – першая палова XVI ст.)	51
3.1 Утварэнне Вялікага Княства Літоўскага: розныя тэарэтычныя падыходы і канцэпцыі.....	51
3.2 Унутраная і знешняя палітыка ВКЛ у XIV – першай палове XVI ст. Крэўская унія 1385 г.	52
3.3 Асаблівасці дзяржаўнага ладу Вялікага Княства Літоўскага. Тры Статуты ВКЛ	54

3.4 Сацыяльна-эканамічнае развіццё ВКЛ у XIV–XVI стст. Аграрная рэформа Жыгімонта II Аўгуста 1557 г.....	56
3.5 Фармаванне беларускай народнасці. Культура беларускіх зямель у XIV–XV стст.	57
Дакументы і матэрыялы.....	59
Заданні для паўтарэння.....	74
Літаратура	80
Пытанні да паўтарэння	81

Вучэбнае выданне

Цымбал Аляксандр Георгіевіч

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ

Вучэбна-метадычны комплекс

У 3 частках

Частка 1

Ад старажытных часоў да Вялікага Княства Літоўскага (1569 г.)

Карэктар *Л.І. Пячэннікава*

Камп'ютарны набор і вёрстка *А.Г. Цымбала*

Падпісана да друку Фармат 60x84 1/16. Папера афсетная. Гарнітура Таймс.
Рызаграфія. Ум. друк. арк. 4,88. Ул.-выд. арк. 5,63. Тыраж 100 экз. Заказ

Выдавец і паліграфічнае выкананне: установа адукацыі «Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт». ЛВ № 02330/0548503 ад 16.06.2009 г. Адрас: вул. Захарава, 21, 220034, г. Мінск.